

HISTORIA

Zeszyt ćwiczeń

szkoła podstawowa

5

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 2018

Wydanie VII (2024)

ISBN 978-83-02-22405-8 (zeszyt ćwiczeń w wersji elektronicznej – flipbook)
ISBN 978-83-02-17438-4 (zeszyt ćwiczeń w wersji papierowej)

Opracowanie merytoryczne i redakcyjne: **Łukasz Marks**
Redakcja językowa: **Anna Rossa, Anna Kapuścińska**
Redakcja techniczna: **Iwona Białkowska**
Projekt okładki: **Ewa Pawińska**
Projekt graficzny: **Ewa Pawińska**
Opracowanie kartograficzne: **Adrian Bergiel**
Fotoedycja: **Ignacy Składowski**
Skład i łamanie: **Maria Dylewska**

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna
00-807 Warszawa, Aleje Jerozolimskie 96

KRS: 0000595068

Infolinia: 801 220 555

www.wsip.pl

Druk i oprawa: ArtDruk Zakład Poligraficzny Andrzej Łuniewski

Publikacja, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

Szanujmy cudzą własność i prawo.
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

Spis treści

Wprowadzenie – historia, źródła, czas	6
---	---

Dział I

Pradzieje i najdawniejsze cywilizacje

1. Najdawniejsze dzieje człowieka	8
2. Mezopotamia – narodziny pierwszej cywilizacji	10
3. Starożytny Egipt	12
4. Starożytny Izrael	14
5. Starożytne Indie i Chiny	16
Lekcja powtórzeniowa	18

Dział II

Starożytna Grecja

6. Cywilizacja starożytnych Greków	20
7. W demokratycznych Atenach	22
8. Wierzenia starożytnych Greków	24
9. W teatrze i na igrzyskach	26
10. Uczeni, pisarze, artyści	28
Lekcja powtórzeniowa	30

Dział III

Starożytny Rzym

11. Rzym – od królestwa do republiki	32
12. Imperium Rzymskie	34
13. Cywilizacja starożytnego Rzymu	36
14. Powstanie chrześcijaństwa i schyłek starożytności	38
Lekcja powtórzeniowa	40

Dział IV

Początki średniowiecza

15. Bizancjum	42
16. Powstanie cywilizacji islamu	44
17. Państwo karolińskie	46
18. Nowe państwa na zachodzie Europy	48
19. Słowiańszczyzna	50
Lekcja powtórzeniowa	52

Dział V

Społeczeństwo, władza i kultura średniowiecznej Europy

20. Rycerstwo i system lenny	54
21. Średniowieczna wieś	56
22. Średniowieczne miasto	58
23. Kościół i kultura na zachodzie Europy	60
24. Spór cesarstwa z papieżem	62
25. Wyprawy krzyżowe	64
<i>Lekcja powtórzeniowa</i>	<i>66</i>

Dział VI

Polska pierwszych Piastów

26. Narodziny państwa polskiego	68
27. Panowanie Bolesława Chrobrego	70
28. Upadek i odbudowa państwa pierwszych Piastów	72
29. Panowanie Bolesława Krzywoustego	74
30. Społeczeństwo Polski pierwszych Piastów	76
<i>Lekcja powtórzeniowa</i>	<i>78</i>

Dział VII

Polska dzielnicowa i zjednoczona

31. Rozbicie dzielnicowe	80
32. Społeczeństwo i gospodarka Polski dzielnicowej	82
33. Odbudowa Królestwa Polskiego	84
34. Polska Kazimierza Wielkiego	86
35. Polska w unii z Węgrami i Litwą	88
36. Jagiellonowie w Europie Środkowej	90
37. Monarchia stanowa w Polsce	92
<i>Lekcja powtórzeniowa</i>	<i>94</i>

O zeszyście ćwiczeń

Zeszyt, podobnie jak podręcznik, został podzielony na siedem działów tematycznych, a każdy dział – na rozdziały odpowiadające poszczególnym lekcjom.

11. Rzym – od królestwa do republiki

1. Wśród wymienionych wydarzeń wskaż to, które było chronologicznie pierwsze, i to, które było chronologicznie ostatnie. Zaznacz litery przyporządkowując odpowiednim wydarzeniom.

I. Wydarzenie chronologicznie pierwsze ☐ A ☐ B ☐ C ☐ D

II. Wydarzenie chronologicznie ostatnie ☐ A ☐ B ☐ C ☐ D

A. założenie Rzymu
B. narodziny Jezusa Chrystusa
C. powstanie republiki rzymskiej
D. wypędzenie króla Tarkwiniusza Pysznego z Rzymu

2. Uzupełnij informacje dotyczące postaci przedstawionej na ilustracji. Wpisz w dymkach brakujące słowa.

Zoładzi: IV, który dostarczał orężnikom, decyduje o wojnie i pokoju oraz przyznaje nagrody i powołania.

O tym, że jest kimś szlachetnym, świadczy jego strój – tufa.

Wzrostem, gdy: rósł nie ma prawa nie przynosić.

32

Kolejne tytuły i numery lekcji są takie same jak w podręczniku.

3. Na podstawie źródła uzupełnij tekst.

Jan Długosz (polski kronikarz z XV wieku) o przygotowaniach do bitwy pod Grunwaldem

W czasie przygotowań po drugiej stronie postawiono, że król polski [...] nie stanie w żadnym określonym szeregu jakiejś chorągwi, ale z niewielką ilością i gotowością stracono wówczas jego głowy i życia. Postawiono jako rzecz najbardziej ostry, by król zajął się w oddzielnym i bezpiecznym miejscu, niewidocznym nie tylko dla wroga, ale nawet dla swoich, otoczony znacznym oddziałem doborowej straży i rycerzy. Postawiono również w różnych miejscach [...] konie, aby przesłaniając je, uniknął drogi nim niebezpiecznego w razie przewagi nieprzyjaciół. Jego samego bowiem uznano za wartego dotarcia tylko rycerzy.

Król, o którym mowa w źródle, to Podczas narady podjął decyzję, że władca nie powinien bezpośredniego udziału w walce, lecz będzie

Na radzie ustalono również, że w razie przegranej król

Postawiono tak, ponieważ uznano, że

4. Ilustracje przedstawiają dokonania (zadziwi i zagięły). Przyporządkuj do każdego odpowiednio tytuły spośród podanych w ramce.

Chwała Litwy • Zwycięstwo pod Grunwaldem • Odbicie Akademii Kłobuckiej • Zawzięcie zniw w Krowie

A. B.

89

Ćwiczenia polegające na pracy z tekstami uczą analizy źródeł pisanych i opracowań historycznych.

2. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

I. Podaj nazwy krajów podbitych przez Rzym, które oznaczone są mapie literami A-E. Nazwy wybierz spośród podanych w ramce:

Palestyna • Mezopotamia • Egipt • Grecja • India • Galla • Germania

A. C. E.

B. D.

II. Uzupełnij tekst.

Królestwo, które zostało podbite przez Rzym jako pierwsze, oznaczono na mapie literą Gajusz Juliusz Cezar prowadził wyprawę podbicia krainy oznaczonej na mapie literą Umocnienia graniczne chroniły Imperium Rzymskie przed ludami, które Rzymianie nazywali

3. Uporządkuj podane wydarzenia w ciągu chronologicznym. Wpisz w odpowiednich miejscach na schemacie brakujące litery, którymi oznaczono wydarzenia.

A. śmierć Juliusza Cezara
B. nadanie Oktawianowi tytułu Augusta
C. wojna domowa po śmierci Juliusza Cezara
D. wkrócenie Juliusza Cezara na czele wojsk do Italii
E. objęcie pełni władzy w państwie rzymskim przez Juliusza Cezara

35

Różnorodne polecenia pozwalają na doskonalenie umiejętności odczytywania map i planów.

4. Potemni nadali cesarzowi Karolowi przydomek Wielki. Na podstawie poniższych ilustracji podaj cztery argumenty, które uzasadniają takie wyróżnienie frankijskiego władcy.

1. Karol Wielki

2. Karol Wielki

3. Karol Wielki

4. Karol Wielki

47

Wiele ćwiczeń związanych z identyfikowaniem i analizą rozmaitych ilustracji przybliża realia epoki.

4. Zamień w tabeli uprawnienia, jakie przysługiwały władzy książęcej oraz świeckiej (cesarskiej) na mocy konfliktu w Wormacji (skreślaj ze schematu na s. 150 podręcznika).

Uprawnienia władzy książęcej	Uprawnienia władzy świeckiej (cesarskiej)

5. Przyjrzyj się dokładnie ilustracji – zwróć uwagę, jak jej autor przedstawił wizerunek dwunastu postaci. Wskaż właściwe dokonanie zdania i uzasadnij swój wybór.

Autorem ilustracji był zwiastnikiem

☐ A. podporządkowania papieżowi władzy cesarskiej

☐ B. objęcia przez papieża zwierzchnictwa nad cesarzem

☐ C. wspólnej współpracy papieża i cesarza dla dobra chrześcijaństwa

Uzasadnienie:

63

Ćwiczenia polegające na wypełnianiu tabel i schematów służą utrwalaniu i porządkowaniu wiadomości.

Lekcja powtórzeniowa

1. Uporządkuj podane niżej wydarzenia w kolejności chronologicznej. Wpisz w odpowiednich miejscach na schemacie litery, którymi oznaczono wydarzenia.

☐ → ☐ → ☐ → ☐ → ☐

A. początek rozbicia dzielnicowego Polski
B. zawarcie unii polsko-litewskiej w Krowie
C. najazd mongolski na Polskę i bitwa pod Legnicą
D. koronacja Władysława Łokietka na króla Polski
E. zwołanie się po raz pierwszy w Polsce sejmiku województwa

2. Na podstawie tablicy genealogicznej wskaż zdanie fałszywe i zapisz je poniżej w poprawnej formie.

Karol Robert Andegawerski król Węgier
Elżbieta Łokietkówna królowa Węgier
Ludwik Andegawerski król Węgier, król Polski
Elżbieta Bolesławówna królowa Węgier
Jadwiga Andegawerska królowa Litwy
Władysław Jagiełło król Litwy, król Polski

☐ A. Ludwika Andegawerskiego wywodziło się z królewskiego rodu.
☐ B. Władysław Jagiełło panował w Polsce, na Węgrzech i na Litwie.
☐ C. Przez babkę, Elżbietę, Jadwiga była spokrewniona z dynastią Piastów.
☐ D. Ojciec Ludwika Andegawerskiego był przedstawicielem dynastii Piastów.

94

Po każdym dziale znajdują się ćwiczenia do lekcji powtórzeniowej, które pomagają w przygotowaniu się do sprawdzianu.

Wprowadzenie – historia, źródła, czas

1. Połącz liniami pojęcia z właściwymi objaśnieniami.

A. półwiecze	1. okres zapoczątkowany jakimś ważnym wydarzeniem
B. milenium	2. okres 50 lat
C. era	3. okres 365 dni
D. wiek	4. okres 1000 lat
	5. okres 100 lat

2. Uzupełnij oś czasu. Wpisz na osi odpowiednie określenia spośród podanych poniżej.

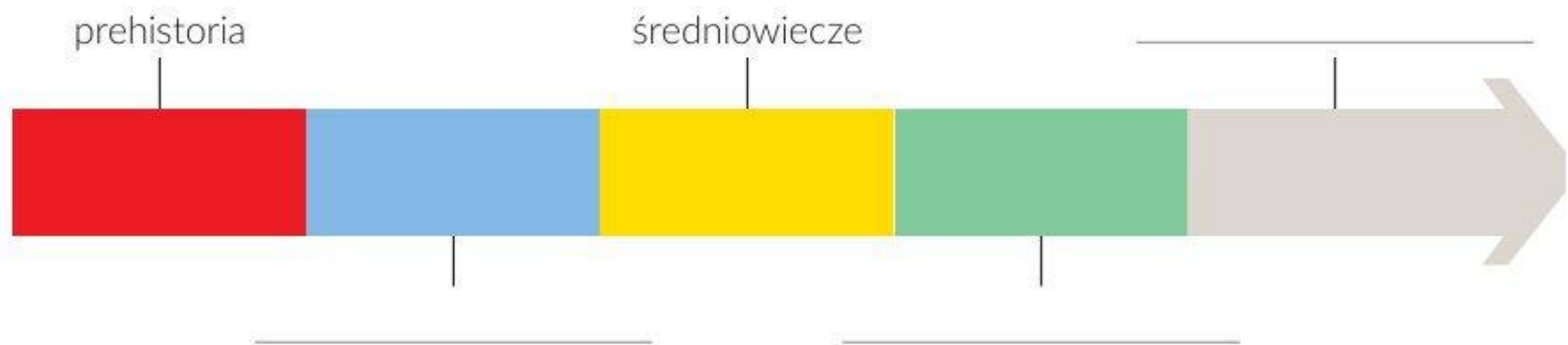
3. Obok każdej z dat wpisz odpowiedni wiek i określ, która to jego połowa. Wiek zapisz znakami rzymskimi, połowę wieku – słownie (pierwsza lub druga).

776 rok p.n.e.	– _____	połowa _____ wieku p.n.e.
6 rok p.n.e.	– _____	połowa _____ wieku p.n.e.
1200 rok n.e.	– _____	połowa _____ wieku n.e.
1410 rok n.e.	– _____	połowa _____ wieku n.e.

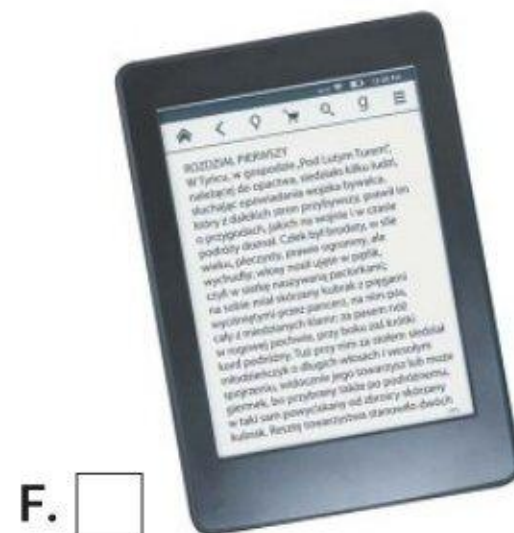
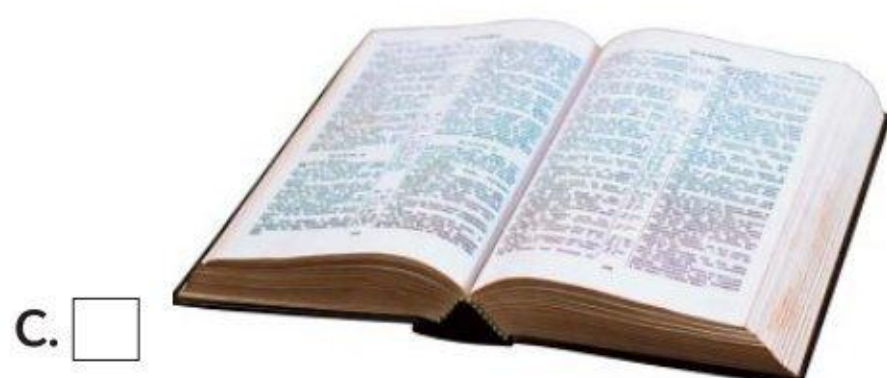
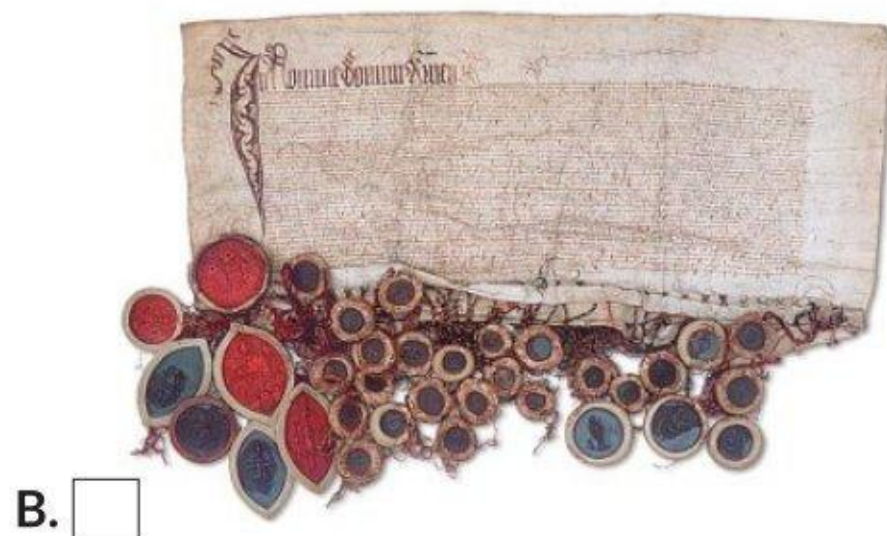
4. Uzupełnij zdania. Wpisz właściwe liczby.

- A. VIII wiek p.n.e. rozpoczął się w _____ roku p.n.e., a zakończył się w _____ roku p.n.e.
- B. XX wiek n.e. rozpoczął się w _____ roku n.e., a zakończył się w _____ roku n.e.
- C. Między 962 rokiem n.e. a 2018 rokiem n.e. upłynęło _____ lat.
- D. Między 44 rokiem p.n.e. a 1000 rokiem n.e. upłynęło _____ lat.

5. Na schemacie uzupełnij brakujące nazwy epok w dziejach człowieka.

6. Określ, które z przedstawionych źródeł jest źródłem pisanym, a które niepisany. Wpisz literę P przy źródłach pisanych, a literę N przy źródłach niepisanych.

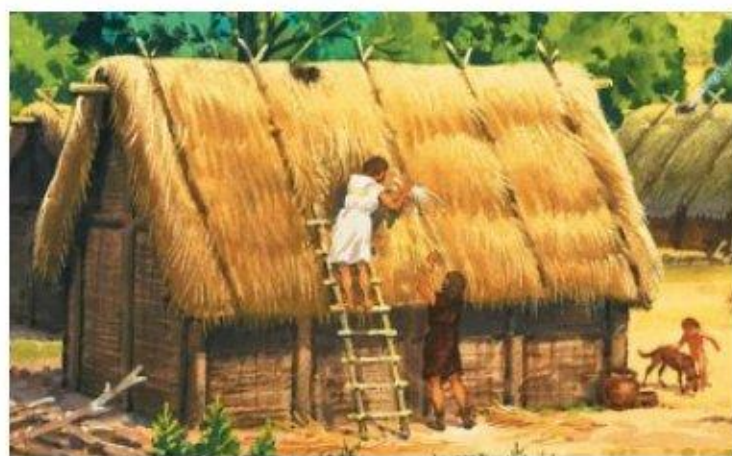
1. Najdawniejsze dzieje człowieka

1. Uzupełnij tabelę dotyczącą życia ludzi w epokach paleolitu i neolitu. W odpowiednich rubrykach zapisz właściwe informacje wybrane spośród podanych w ramce.

hodowla zwierząt • zbieractwo • szałas z skóry zwierząt i gałęzi • osiadły • łowiectwo • uprawa roślin • drewniane chaty • jaskinie • wędrowny • domy z cegły suszonej na słońcu

Epoka	Paleolit	Neolit
Tryb życia ludzi		
Sposoby pozyskiwania pożywienia		
Przykładowe domostwa		

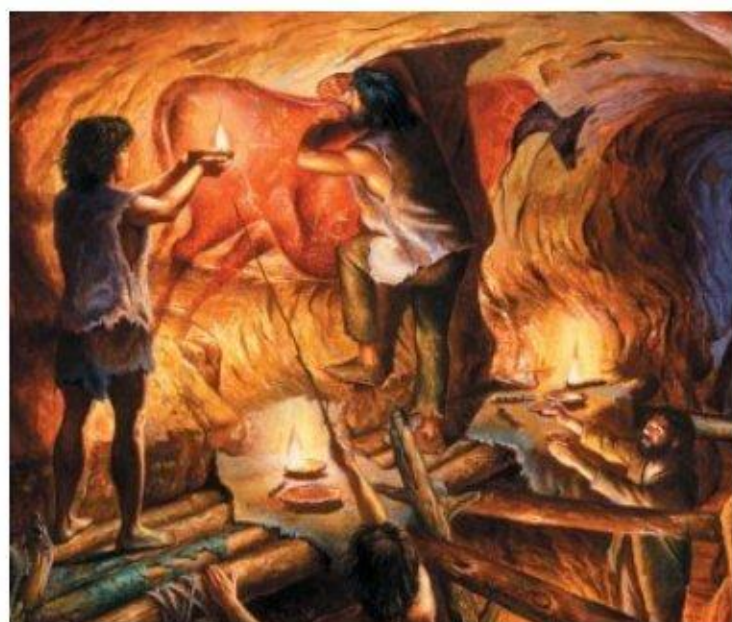
2. Uzupełnij podpisy ilustracji.

A. Ilustracja przedstawia _____
 zbudowaną z _____.
 Ludzie zaczęli wznosić takie domostwa
 w epoce _____.

B. Ilustracja przedstawia kamienne
 _____. Tego typu narzędzia
 ludzie zaczęli wytwarzać w epoce _____.

C. Ilustracja przedstawia ludzi, którzy _____

_____.

Takie dzieła sztuki zaczęły powstawać pod koniec epoki _____.

D. Ilustracja przedstawia _____

wykonane z _____.

Ludzie zaczęli wytwarzać takie przedmioty w epoce _____.

3. Wskaż poprawne dokończenie zdania. Wybierz odpowiedź A albo B i jej uzasadnienie 1, 2 albo 3.

Paleolityczni łowcy i zbieracze prowadzili

☐ A. koczowniczy tryb życia,	ponieważ	☐ 1. musieli poszukiwać nowych terenów pod uprawę zbóż i innych roślin.
		☐ 2. na obszarze, na którym przebywali, po pewnym czasie zaczynało brakować pożywienia.
☐ B. osiadły tryb życia,		☐ 3. poszukiwali gliny niezbędnej do produkcji naczyń i innych sprzętów gospodarskich.

4. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

A. Najdawniejsi przodkowie współczesnych ludzi pojawili się około 5000 lat temu w Europie.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Rewolucja neolityczna wiązała się z przechodzeniem od gospodarki zbieracko-łowieckiej do rolniczej.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Prehistoryczni ludzie prowadzący wędrowny tryb życia mieszkali zwykle w domach wznoszonych z cegieł.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. Ludzie zaczęli się posługiwać ogniem, zanim nauczyli się uprawiać ziemię.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

2. Mezopotamia – narodziny pierwszej cywilizacji

1. Ilustracje ukazują przedmioty wykonane w czasach prehistorycznych i starożytnych. Uporządkuj te przedmioty chronologicznie – w takiej kolejności, w jakiej ludzie uczyli się wykorzystywać różne surowce. Wpisz w okienka cyfry od 1 do 3. Cyfrę 1 wpisz obok przedmiotu, który powstał z najwcześniej znanych surowców.

☐ Dżban wykonany z brązu.

☐ Toporek z kamiennym ostrzem.

☐ Żelazny miecz.

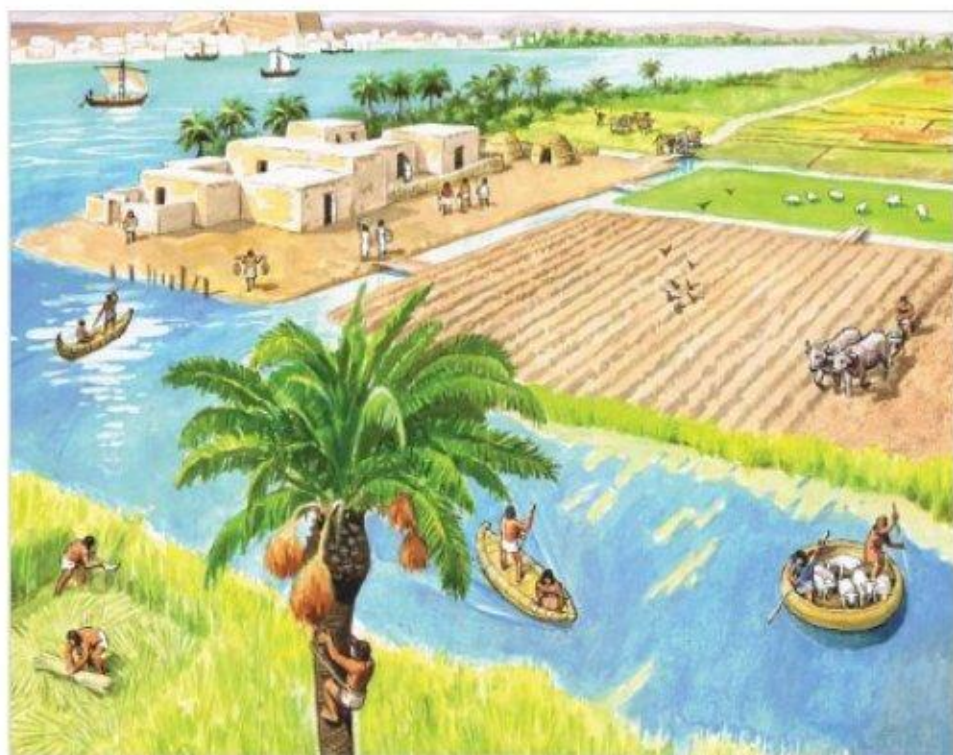
2. Ilustracje ukazują osiągnięcia starożytnej Mezopotamii. Napisz, co przedstawia każda z ilustracji i jaką rolę odgrywało to osiągnięcie w życiu mieszkańców Mezopotamii.

A. _____

B. _____

2. Mezopotamia – narodziny pierwszej cywilizacji

C. _____

D. _____

3. Zapoznaj się z tekstem źródłowym, a następnie wskaż poprawne dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Fragmenty Kodeksu Hammurabiego

§ 196. Jeśli obywatel oko obywatelowi wybił, oko wybiją mu;

§ 197. Jeżeli kość obywatela złamał, kość mu złamają. [...]

§ 199. Jeśli [obywatel] oko niewolnika [...] wybił lub kość niewolnika [...] złamał, połowę ceny [...] [tego niewolnika] zapłaci.

Z tekstu źródłowego wynika, że

- ☐ **A.** wszyscy mieszkańcy Babilonii byli równi wobec prawa i tworzyli jedną grupę ludności.
- ☐ **B.** ludność Babilonii dzieliła się na różne grupy, którym przysługiwały odmienne prawa.
- ☐ **C.** mieszkańcy Babilonii uważali, że wymierzenie kary za przestępstwo należy pozostawić bogom.

Uzasadnienie: _____

3. Starożytny Egipt

1. Na podstawie mapy oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Starożytne państwo egipskie było położone nad Morzem Czarnym.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

B. Pola uprawne znajdowały się w starożytności tylko w Górnym Egipcie.

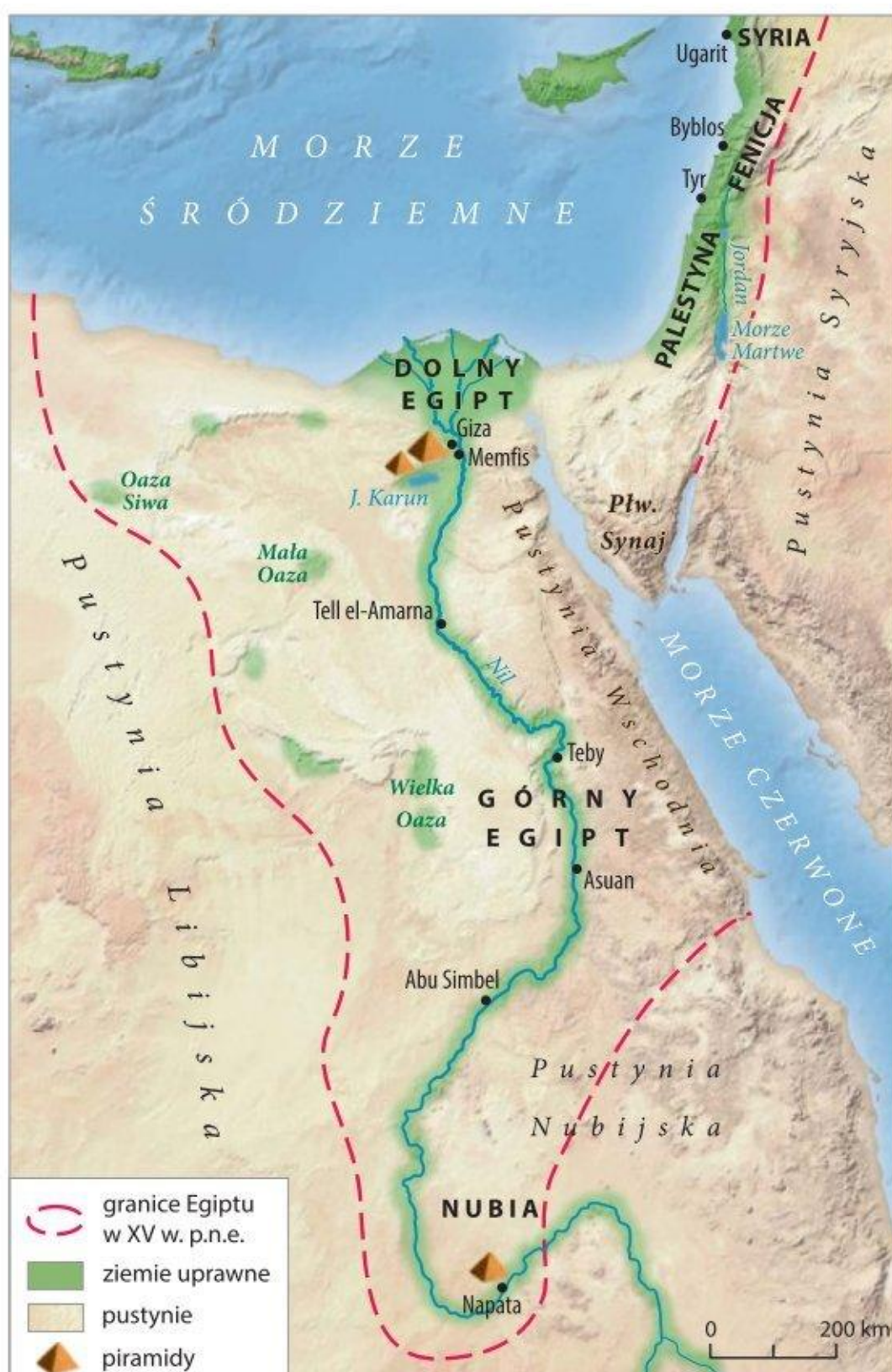
☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

C. Obszary zamieszkane przez starożytnych Egipcjan były od wschodu i zachodu otoczone przez pustynie.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

D. Egipcjanie wzniesli piramidy we wszystkich miastach położonych nad Nilem.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

2. Uzupełnij tabelę dotyczącą społeczeństwa starożytnego Egiptu. W odpowiednich rubrykach zapisz informacje o poszczególnych postaciach. Informacje wybierz spośród podanych poniżej.

Zarządzał budową i naprawą kanałów nawadniających. • Sprawował nieograniczoną władzę w państwie. • Oddawał części plonów na rzecz władcy. • Pobierał daniny na rzecz władcy. • Należał do najbliższych doradców władcy. • Pracował na roli. • Był naczelnym dowódcą wojsk. • Sprawował obrzędy religijne i zajmował się nauką. • Pracował fizycznie przy budowie piramid.

 Faraon	
 Kapłan	
 Urzędnik	
 Chłop	

3. Herodot (starożytny grecki historyk z V wieku p.n.e.) nazwał Egipt „darem Nilu”. Zapisz trzy argumenty uzasadniające to stwierdzenie.

- _____

- _____

- _____

4. Połącz liniami pojęcia z właściwymi objaśnieniami i ilustracjami.

A. mumia

B. politeizm

C. piramida

D. hieroglify

1. wiara w wielu bogów

2. monumentalny, wzniesiony z kamiennych bloków grobowiec faraona

3. ciało zmarłego zabezpieczone przed rozkładem

4. świątynia, którą uznawano za mieszkanie bóstwa

5. pismo starożytnych Egipcjan

4. Starożytny Izrael

1. Spośród poniższych ilustracji wybierz i zaznacz dwie, które nawiązują do religii żydowskiej (judaizmu). Napisz, co przedstawiają wybrane przez ciebie ilustracje.

☐ A.

☐ B.

☐ C.

Ilustracja oznaczona literą _____ przedstawia _____.

Ilustracja oznaczona literą _____ przedstawia _____.

2. Uzupełnij zdania. Przyporządkuj do każdego zdania właściwe uzupełnienie spośród oznaczonych literami A–C.

I. Starożytni Żydzi różnili się od sąsiednich ludów, gdyż _____.

A. nigdy nie toczyli wojen

C. wyznawali monoteizm

B. nie zajmowali się rolnictwem

II. Jednym z królów starożytnego Izraela był słynący z mądrości _____.

A. Mojżesz

B. Abraham

C. Salomon

III. Świątynia, w której starożytni Żydzi oddawali cześć jednemu Bogu, znajdowała się w _____.

A. Babilonie

B. Jerozolimie

C. Memfis

IV. Żydzi nazywali jedynego Boga imieniem _____.

A. Mojżesz

B. Jahwe

C. Salomon

V. Żydzi nazywali Palestynę _____, ponieważ wierzyli, że sam Bóg nakazał im się tam osiedlić.

A. Ziemią Obiecaną

B. Żyznym Półksiężycem

C. darem Nilu

3. Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Jam jest Pan, Bóg twój, który cię wyprowadził z ziemi egipskiej, z domu niewoli.
 Nie będziesz miał bogów innych oprócz Mnie. [...]
 Czczij swego ojca i swoją matkę, jak ci nakazał Pan, Bóg twój, abyś długo żył
 i aby ci się dobrze powodziło na ziemi, którą ci daje Pan, Bóg twój.
 Nie będziesz zabijał. [...]
 Nie będziesz kradł.
 Jako świadek nie będziesz mówił przeciw bliźniemu twemu kłamstwa.

I. Na podstawie tekstu źródłowego oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Tekst dotyczy religii monoteistycznej.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
B. Tekst jest fragmentem Dziesięciu Przykazań.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
C. Tekst został wyryty na kamiennym czarnym słupie ustawionym na głównym placu Jerozolimy.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
D. Według zapisów biblijnych nakazy zapisane w tekście Bóg przekazał Mojżeszowi.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

II. Zaznacz ilustrację, która nawiązuje do przytoczonego tekstu źródłowego. Uzasadnij swój wybór.

☐ A.

☐ B.

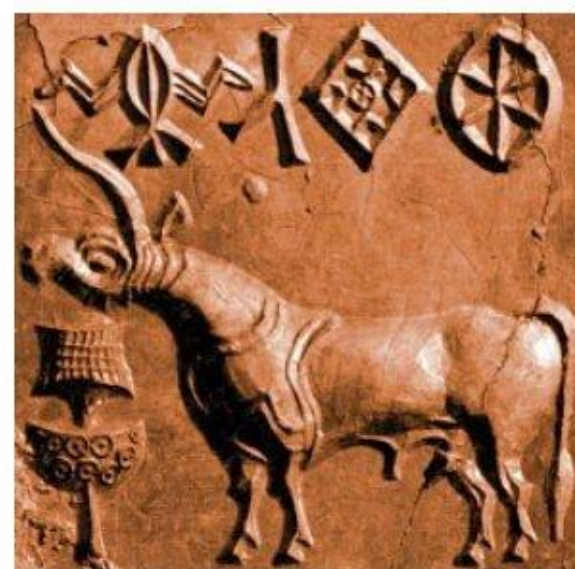
☐ C.

Uzasadnienie: _____

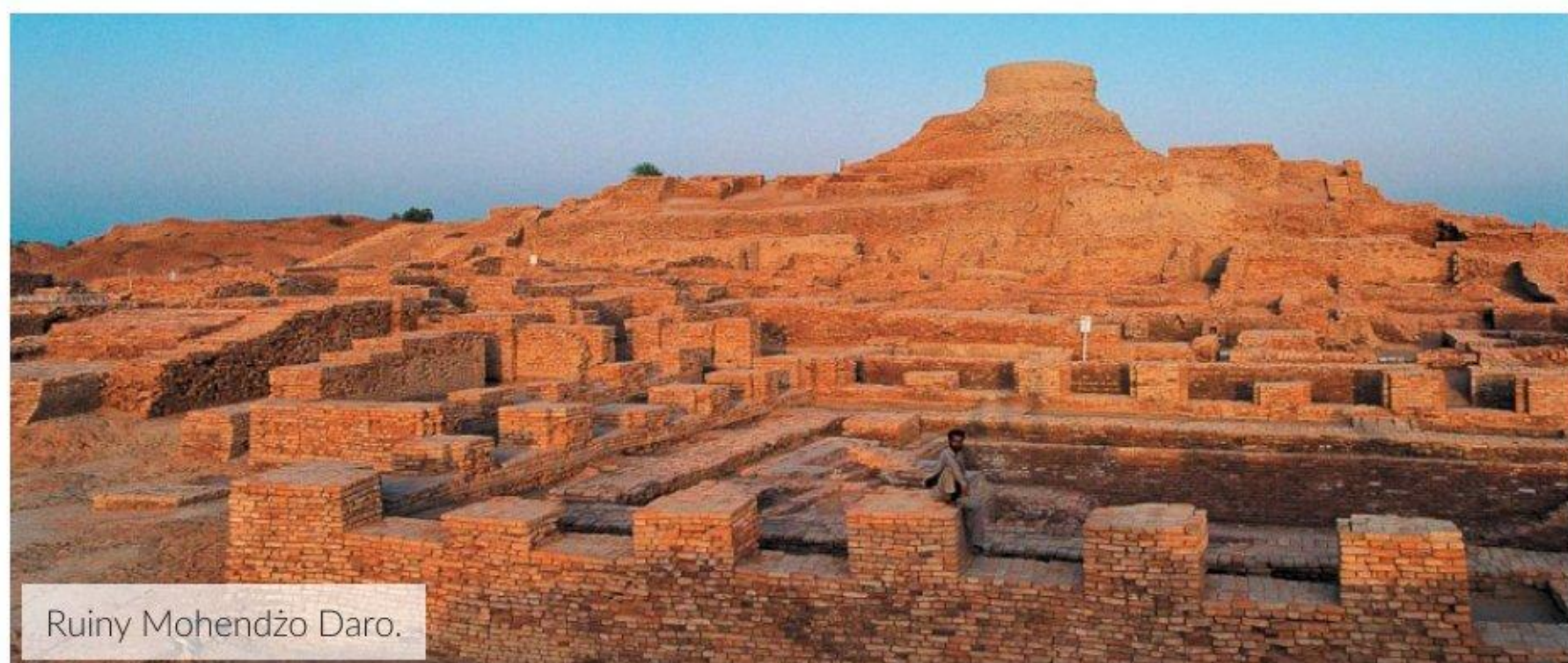
5. Starożytne Indie i Chiny

1. Na podstawie tekstu i ilustracji oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

W XX wieku archeolodzy odkryli pozostałości Mohendźo Daro – starożytnego miasta, które powstało w dolinie Indusu około 2500 lat p.n.e. Osada była otoczona murem. Na wzgórzu znajdował się potężny obronny budynek, który prawdopodobnie był siedzibą władcy. Ulice miasta były szerokie i zbiegały się pod kątem prostym. Domy mieszkalne składały się najczęściej z kilku pomieszczeń: 4–6 pokoi, kuchni, łazienki. W mieście działała kanalizacja, budowano liczne studnie, a nawet publiczne toalety podłączone do systemu kanalizacyjnego. Istniały tam także publiczne łaźnie z basenami. Zboże przechowywano w wielkich magazynach wyposażonych w kanały wentylacyjne. Zapewniało to przepływ powietrza, dzięki czemu magazynowane ziarno nie ulegało zepsuciu.

Gliniana tabliczka z Mohendźo Daro.

Ruiny Mohendźo Daro.

A. Miasto opisane w tekście zostało wzniesione przez mieszkańców starożytnych Chin.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Na podstawie odkrytych ruin możemy wnioskować, że mieszkańcy Mohendźo Daro dużą wagę przywiązywali do utrzymania higieny.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Budowle w Mohendzo Daro były wznoszone z cegieł.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. Mieszkańcy Mohendzo Daro posługiwali się pismem klinowym.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

2. Wskaż poprawne dokończenie każdego zdania

I. Starożytne cywilizacje Indii i Chin powstały

☐ **A.** na obszarach górskich.

☐ **B.** na pustyniach.

☐ **C.** nad wielkimi rzekami.

☐ **D.** na obszarze Europy.

II. Cywilizacja doliny Indusu

☐ **A.** dała początek starożytnej cywilizacji chińskiej.

☐ **B.** została zniszczona przez władcę Babilonii.

☐ **C.** przetrwała do naszych czasów.

☐ **D.** upadła około 1500 lat p.n.e.

III. Do dziedzictwa indyjskiej cywilizacji Ariów zalicza się

☐ **A.** wielkie dzieła literackie o charakterze religijnym – *Mahabharatę* i *Ramajanę*.

☐ **B.** umiejętność wytwarzania materiału pisarskiego zwanego papirusem.

☐ **C.** najstarsze pismo w dziejach ludzkości.

☐ **D.** umiejętność mumifikacji zwłok.

IV. Do dziedzictwa starożytnej cywilizacji Chin zalicza się

☐ **A.** wynalezienie koła.

☐ **B.** najstarszy znany nam zbiór praw.

☐ **C.** technologie produkcji papieru oraz jedwabiu.

☐ **D.** najstarszą religię monoteistyczną, czyli judaizm.

3. Połącz linią każde pojęcie z właściwym objaśnieniem.

A. jedwab

B. hinduizm

C. Wedy

1. materiał pisarski wytwarzany z rośliny rosnącej nad rzeką

2. starożytne indyjskie teksty religijne

3. droga i delikatna tkanina wytwarzana z kokonów dwóch gatunków motyli

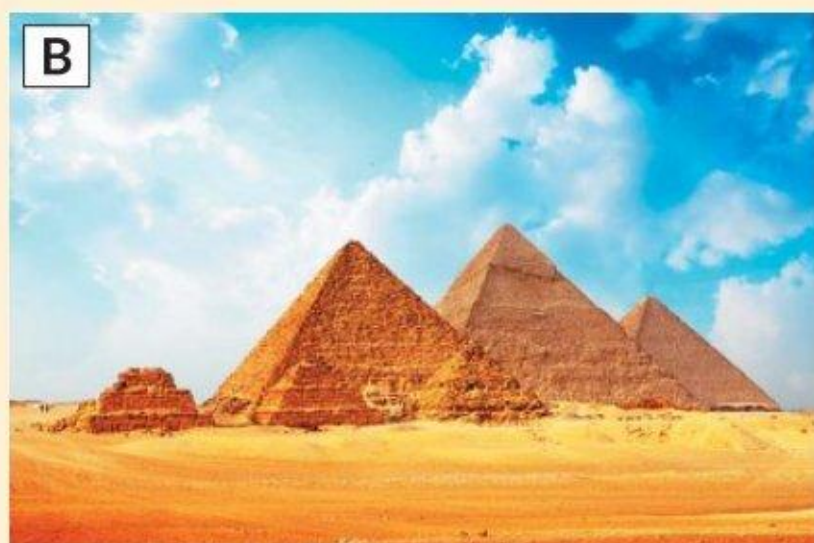
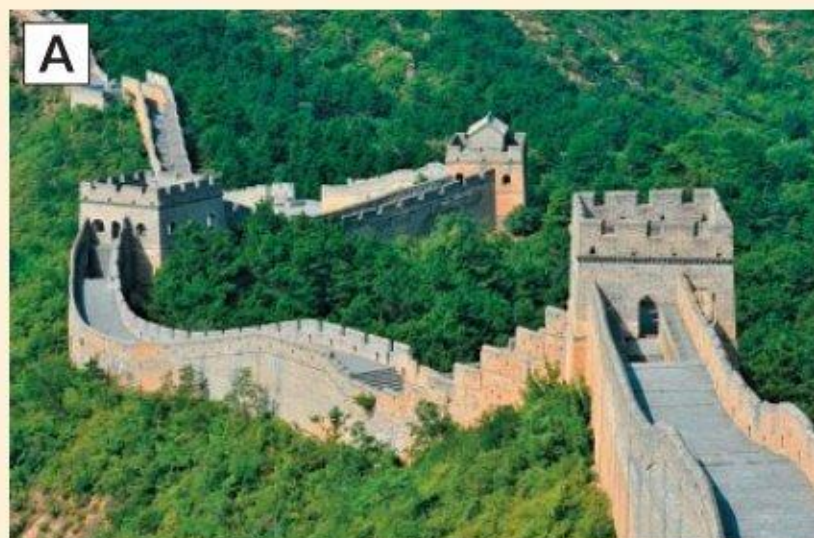
4. zespół wierzeń wywodzących się z dawnych Indii

Lekcja powtórzeniowa

1. Uzupełnij tekst.

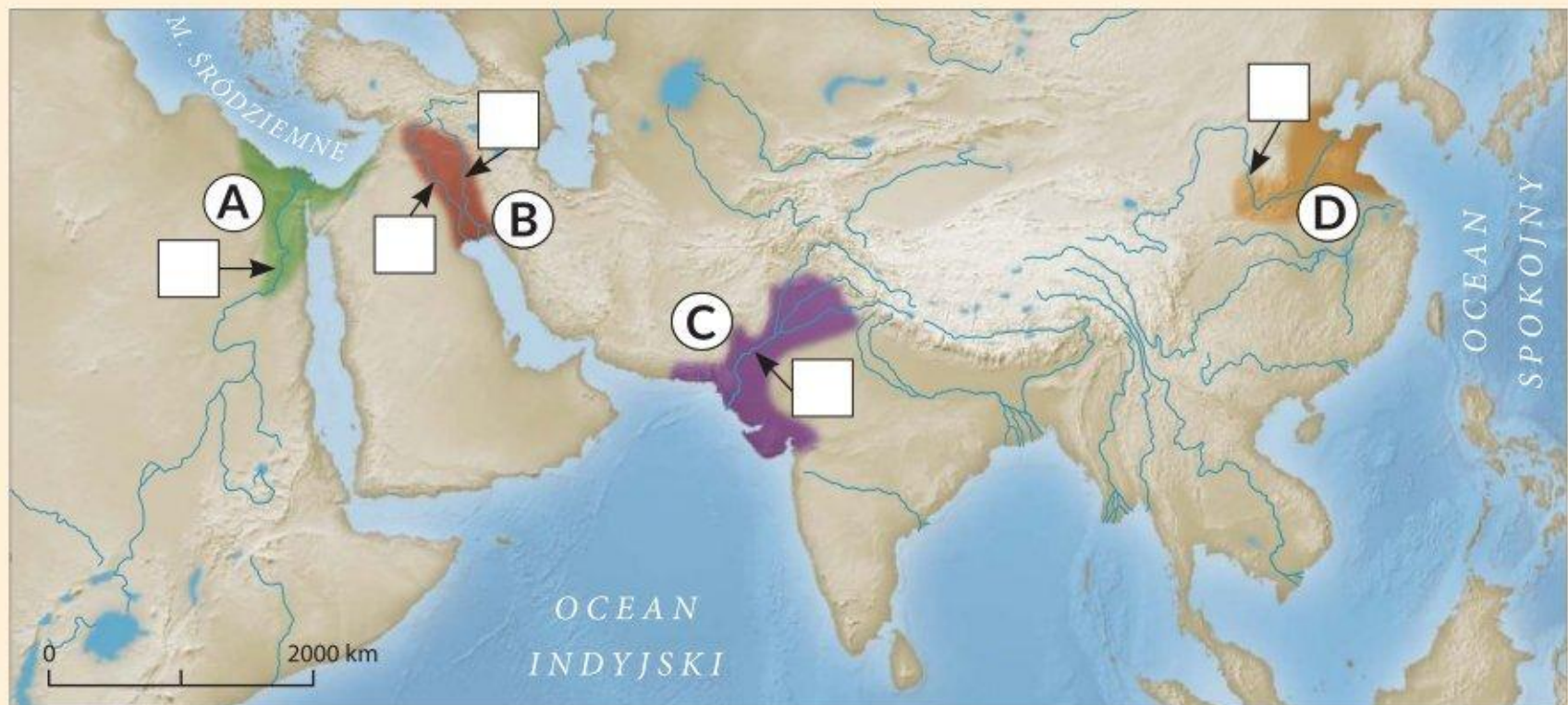
Naukę, która zajmuje się badaniem przeszłości ludzi od momentu, gdy zaczęli oni posługiwać się pismem, nazywa się _____. Czasy, gdy ludzie nie znali pisma, określa się natomiast mianem _____. Za początek naszej ery uznaje się przyjęty w tradycji rok narodzin _____. O wszystkim, co wydarzyło się wcześniej, przed tą datą, mówi się, że stało się _____.

2. Określ, z którymi starożytnymi ludami lub cywilizacjami są związane zbytki ukazane na ilustracjach. Nazwij te ludy lub cywilizacje i napisz, co przedstawiają ilustracje.

- A. _____
- B. _____
- C. _____
- D. _____

3. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

I. Napisz, które starożytne cywilizacje zostały oznaczone na mapie literami A–D.

A. _____ C. _____

B. _____ D. _____

II. W okienkach zamieszczonych na mapie wpisz cyfry, którymi oznaczono wymienione poniżej rzeki.

1. Tygrys 2. Nil 3. Huang He 4. Indus 5. Eufrat

4. Zastanów się, jakie wspólne cechy łączyły starożytne cywilizacje Mezopotamii, Egiptu, Indii i Chin. Spośród podanych informacji wybierz i podkreśl te, które odnoszą się do wszystkich czterech wymienionych cywilizacji.

posługiwanie się pismem • wytwarzanie jedwabiu • zakładanie miast •
wykorzystywanie papirusa • uprawa ziemi • wznoszenie zigguratów •
rządy władcy nazywanego faraonem

5. Uporządkuj w kolejności chronologicznej wymienione wydarzenia i procesy historyczne. Wpisz litery, którymi zostały one oznaczone, we właściwych miejscach na osi czasu.

A. wynalezienie pisma przez Sumerów

B. panowanie królów Dawida i Salomona w Izraelu

C. początek rewolucji neolitycznej na obszarze Żyznego Półksiężyca

D. ustanowienie Kodeksu Hammurabiego w Babilonii

6. Cywilizacja starożytnych Greków

1. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

I. Uzupełnij legendę mapy.

 _____

 _____

II. Uzupełnij tekst.

Hellada to górzysta kraina, oblana przez kilka _____, na których znajduje się ponad tysiąc _____.

W starożytności najłatwiej można było tam wędrować drogą wodną. Dlatego starożytni Grecy stali się świetnymi _____. Niedostatek zboża w Helladzie sprawił, że jej mieszkańcy zajęli się _____. Do swej ojczyzny sprowadzali z zagranicy zboże. W zamian z Grecji wywozili do zamorskich krajów produkty greckiego rzemiosła.

III. Zaznacz ilustracje przedstawiające produkty rzemieślnicze, które Hellenowie sprzedawali w obcych krajach.

☐ A.

☐ B.

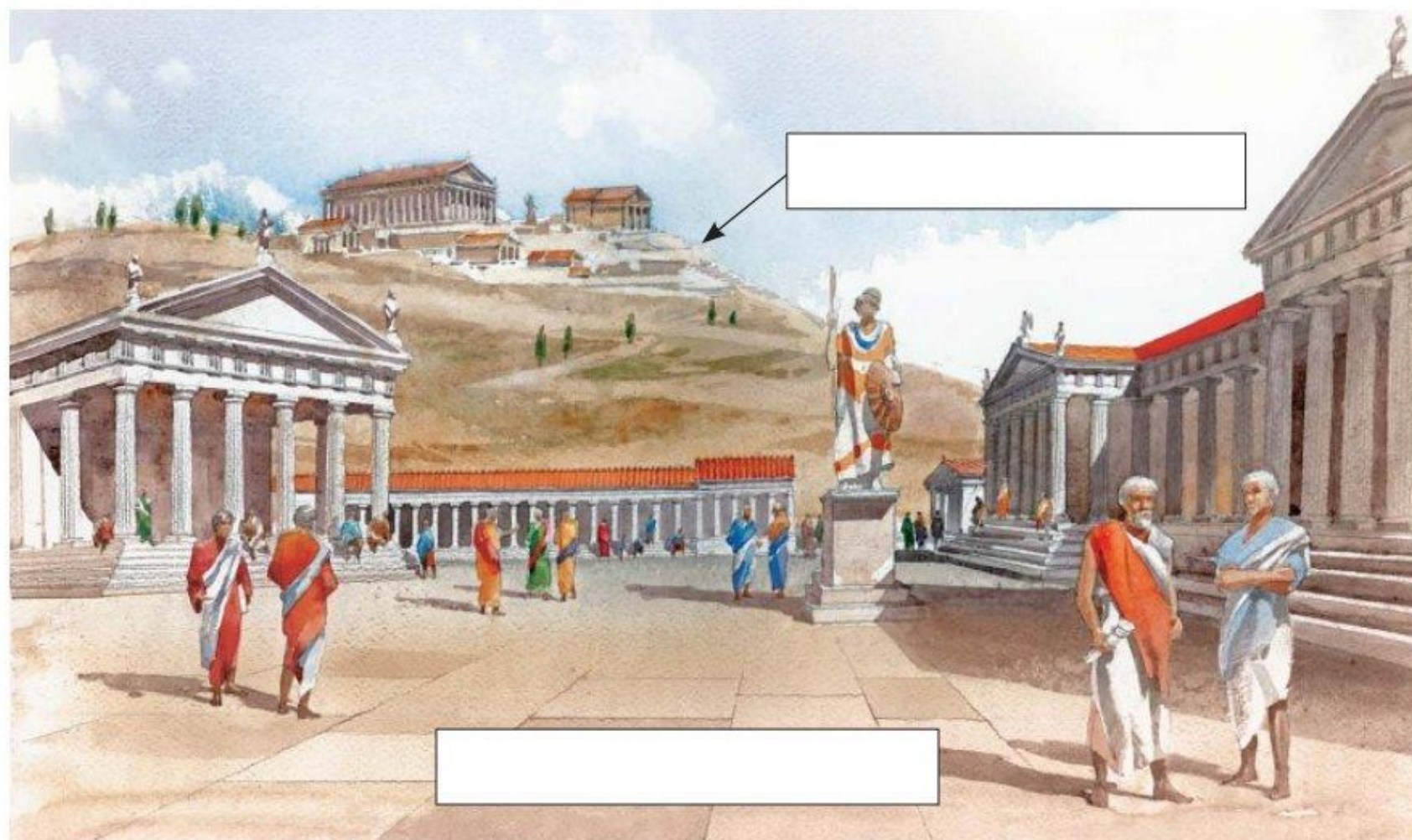
☐ C.

☐ D.

2. Na podstawie ilustracji ukazującej starożytne Ateny wykonaj polecenia.

I. Określ, gdzie na ilustracji znajduje się agora, a gdzie akropol. Podpisz te miejsca w odpowiednich okienkach.

II. Napisz, jakie funkcje w greckim mieście-państwie pełniły agora i akropol.

• agora – _____

• akropol – _____

3. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

A. Na zamorskich obszarach Hellenowie zakładali kolonie, ponieważ w ich ojczyźnie było niewiele ziemi nadającej się pod uprawę.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Ludzi, którzy posługiwali się językiem greckim, Hellenowie nazywali barbarzyńcami.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Mianem polis starożytni Grecy określali rozległe państwo, które obejmowało całą Helladę.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. Starożytni Grecy posługiwali się pismem alfabetycznym.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

7. W demokratycznych Atenach

1. Na podstawie tekstu źródłowego wskaż poprawne dokończenie zdania.

Fragment przemówienia Peryklesa na zgromadzeniu ludowym

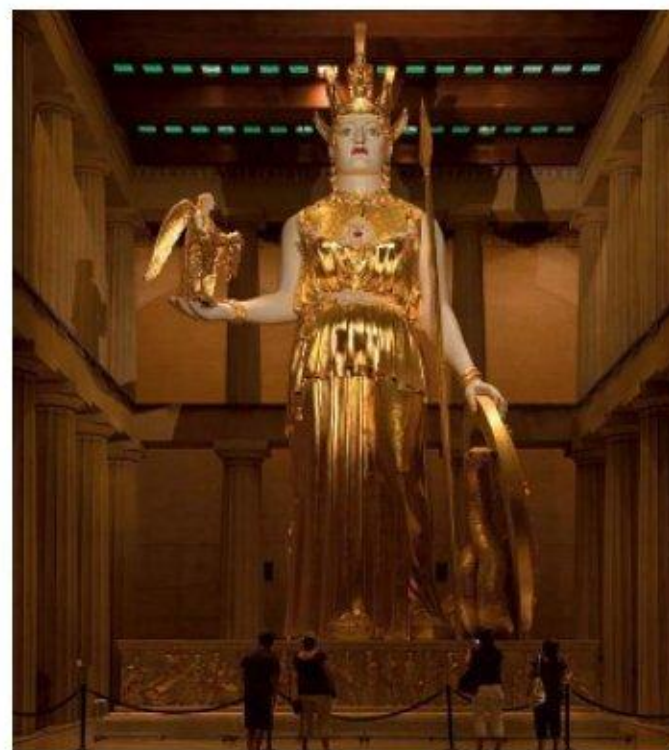
Nazywa się ten ustrój demokracją, ponieważ opiera się na większości obywateli, a nie na mniejszości. W sporach prywatnych każdy obywatel jest równy w obliczu prawa; [...] nikomu też, kto jest zdolny służyć ojczyźnie, ubóstwo [...] nie przeszkadza w osiągnięciu zaszczytów.

W demokratycznych Atenach

- ☐ A. decyzje w sprawach państwowych podejmowała niewielka grupka obywateli.
- ☐ B. wszyscy obywatele mieli jednakowe prawa.
- ☐ C. tylko ludzie zamożni mogli piastować urzędy.
- ☐ D. na zgromadzeniach ludowych nie wolno było przemawiać na tematy polityczne.

2. Na podstawie tekstu i ilustracji oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

Atena – jedna z greckich bogiń – była uznawana przez Ateńczyków za opiekunkę ich miasta. W latach około 447–438 p.n.e. powstał słynny posąg Ateny Partenos, który został umieszczony w Partenonie, największej świątyni ateńskiego Akropolu. Autorem posągu był Fidiasz, wybitny grecki rzeźbiarz i przyjaciel Peryklesa. Rzeźba mierzyła 11 metrów wysokości. Była wykonana z drewna obłożonego złotem i kością słoniową. U schyłku starożytności uległa zniszczeniu. O tym, jak wyglądała, świadczą dziś niewielkie marmurowe kopie wyrzeźbione przez starożytnych Rzymian.

Atena Partenos, rekonstrukcja rzeźby Fidiasza wykonana w XX wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki.

A. Rzeźba, o której mowa w tekście, przedstawiała żonę Peryklesa.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Oryginalny posąg Ateny Partenos powstał w IV wieku p.n.e.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Posąg Ateny Partenos świadczył o bogactwie ateńskiej polis.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. Posąg Ateny Partenos wyrzeźbiony przez Fidiasza zachował się do dziś.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

3. Połącz linią każde pojęcie z właściwym objaśnieniem.

A. metojkowie B. stratedzy C. demokracja D. ostracyzm	1. urzędnicy dowodzący armią i kierujący polityką zagraniczną ateńskiej polis 2. termin wywodzący się z języka greckiego i oznaczający władzę ludu 3. głosowanie, w którym Ateńczycy wskazywali obywatela stanowiącego zagrożenie dla ateńskiego ustroju 4. członkowie rady wybierani na swoje stanowiska przez losowanie 5. cudzoziemcy zamieszkujący na stałe w Atenach.

4. Porównaj sytuację kobiet i mężczyzn będących obywatelami ateńskiej polis. Wypisz w tabeli ich prawa, obowiązki i codzienne zajęcia.

Obywatele Aten	
kobiety	mężczyźni

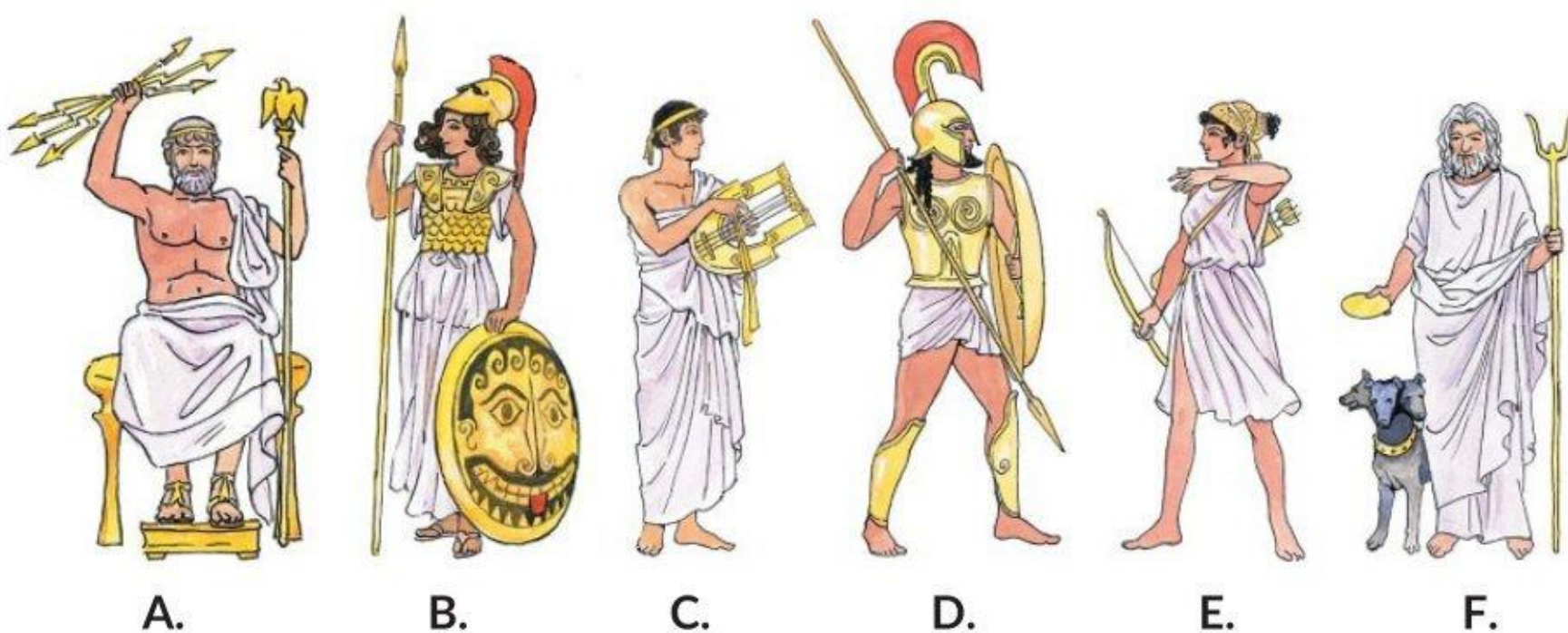
8. Wierzenia starożytnych Greków

1. Uzupełnij tekst dotyczący religii starożytnych Greków.

Hellenowie wyznawali religię _____, to znaczy, że wierzyli w wielu bogów. O pochodzeniu greckich bogów i ich losach opowiadały _____. Zbiór takich opowieści nazywamy _____. W polis zwykle nie istniała wyodrębniona grupa kapłanów, a ofiary bogom w imieniu mieszkańców składali _____. Każde greckie miasto-państwo miało swoje bóstwo _____, na przykład patronką Aten była bogini _____.

2. Określ, które z greckich bóstw przedstawiono na rysunkach (imiona bogiń i bogów wybierz spośród podanych w ramce). Napisz, po czym możemy rozpoznać poszczególne postacie i jakie funkcje pełniły te bóstwa.

Ares • Zeus • Apollo • Artemida • Hades • Atena

A. _____ - _____

B. _____ - _____

- C. _____ – _____

- D. _____ – _____

- E. _____ – _____

- F. _____ – _____

3. Na podstawie tekstu wykonaj polecenia dotyczące mitologii starożytnych Greków.

Szczęśliwe życie pędzą bogowie na Olimpie. [...] Po [...] naradach następuje uczta. [...] bogowie zasiadają do stołów lub raczej, zwyczajem starożytnych, układają się na łożach [...], miętko wyścielonych poduszkami. [...] Kiedy już wszyscy mieli do syta jadła i napoju, wstawał Apollo i, otoczony orszakiem dziewięciu muz, śpiewał wraz z nimi pieśni cudne i grał na harfie. [...] Z początku i ludzi wybitniejszych zapraszano do stołów olimpijskich. Później zaniechano tego, gdyż goście ziemscy nie umieli się przyzwoicie zachować, a mając zbyt długi język, rozpowiadali swym bliźnim wszystko, co tam posłyszeli. [...] Od starości i śmierci chroniła [...] [bogów] ambrozja. Zawierała ona tajemniczą siłę i nawet zwykły człowiek mógł stać się nieśmiertelnym, spożywając ten pokarm cudowny.

A. Wyjaśnij, co to była ambrozja.

B. Wymień rozrywki bogów spotykających się na Olimpie.

C. Wyjaśnij, dlaczego bogowie przestali zapraszać ludzi na olimpijskie uczyty.

9. W teatrze i na igrzyskach

1. Na podstawie tekstu wykonaj polecenia.

[W starożytnej Grecji do] służby bożej należały [...] procesje, tańce, igrzyska i wszelkiego rodzaju zabawy ludowe.

[...] na Peloponezie leżała Olimpia, najślawniejsze miejsce kultu Dzeusa w całej starożytności. [...] zebrane w świętym okręgu stały [tam] liczne świątynie i budowle przeznaczone na [...] ćwiczenia zawodników [...]. Co cztery lata odbywały się igrzyska, które od roku 776 przed n.e. przetrwały aż do roku 393 n.e. [...] Na ten czas ustawały w całej Grecji spory i wojny: ogłaszano „pokój boży” [...]. Nagrodą [dla zwycięzcy] był wieniec oliwny, symboliczny dar, bezcenny w oczach tysięcy młodych ludzi, którzy z najodleglejszych stron świata greckiego dążyli do Olimpii w nadziei zwycięstwa. Zawodnik ozdobiony tą świętą gałązką wracał do miasta rodzinnego jak triumfator. Stawiano mu posągi, na jego cześć układano hymny. Zajmował pierwsze miejsce na uroczystościach publicznych i miał utrzymanie na koszt państwa.

I. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Dla starożytnych Greków zawody sportowe były formą oddawania czci bogom.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Starożytne igrzyska sportowe w Olimpii organizowano ku czci boga Zeusa.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Ostatnie starożytne igrzyska olimpijskie odbyły się w III wieku n.e.

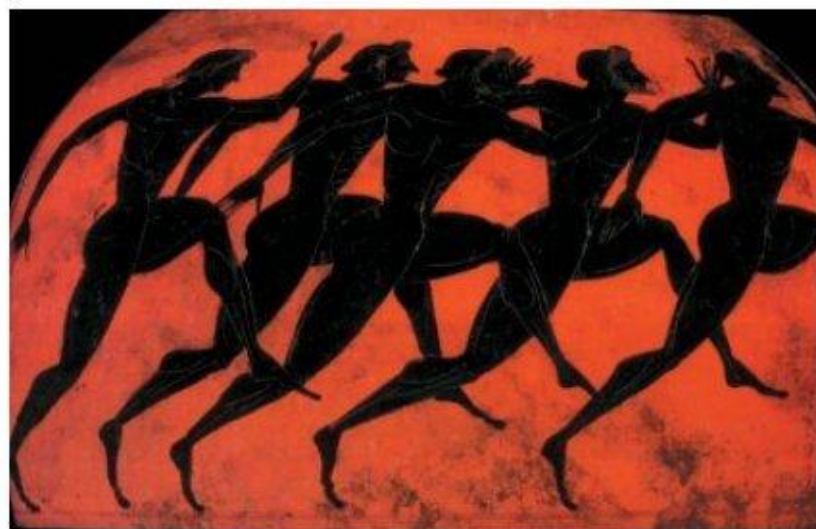
☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. W okresie igrzysk olimpijskich nasilały się konflikty i wojny między greckimi polis.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

II. Napisz, jak byli nagradzani zwycięzcy igrzysk olimpijskich oraz jak traktowano ich w ojczystych miastach.

2. Napisz, które dyscypliny sportowe starożytnych igrzysk zostały przedstawione na ilustracjach.

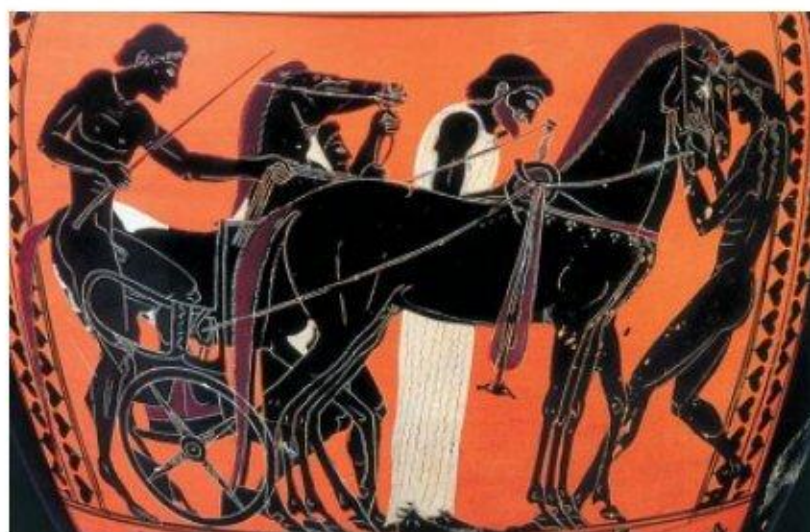
A. _____

C. _____

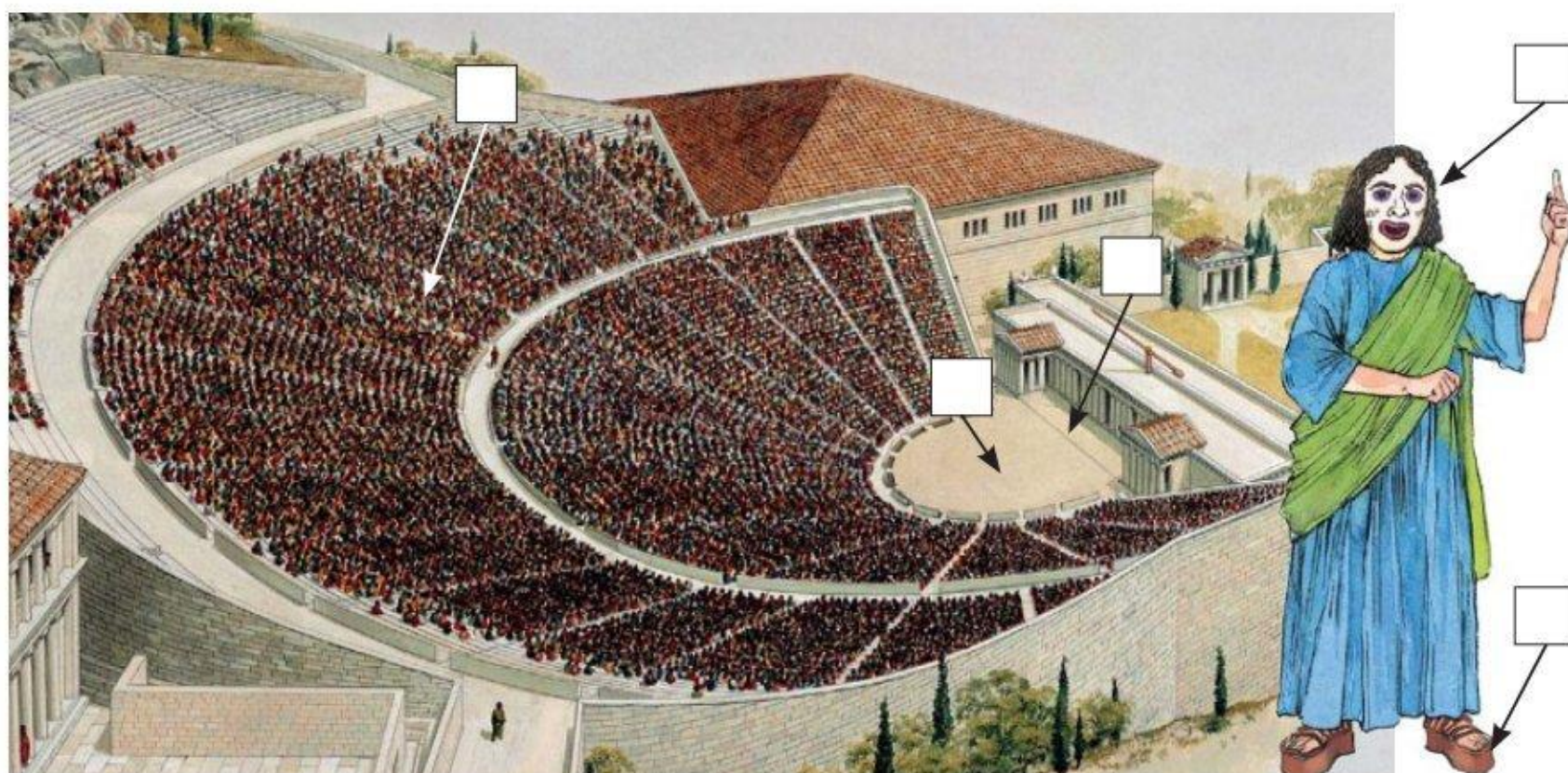
B. _____

D. _____

3. Opisz wygląd starożytnego greckiego teatru i stroju aktora. Wpisz w odpowiednich okienkach na ilustracji cyfry, którymi oznaczono właściwe opisy.

1. koturny • 2. widownia • 3. maska • 4. miejsce chóru •
5. miejsce występów aktorskich

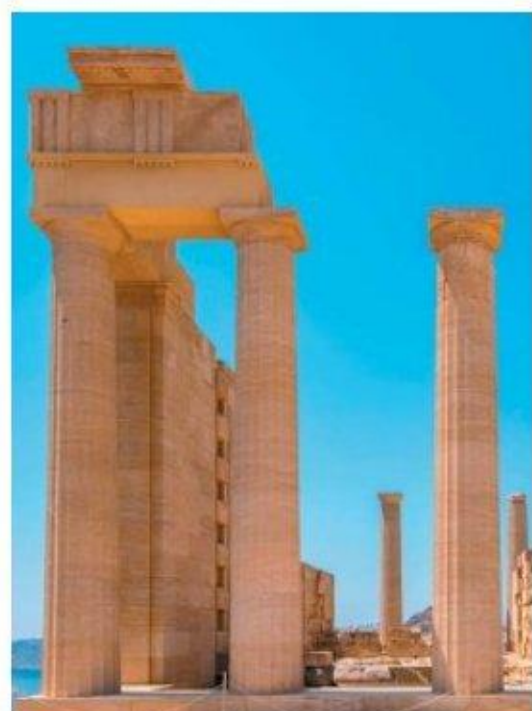

10. Uczeni, pisarze, artyści

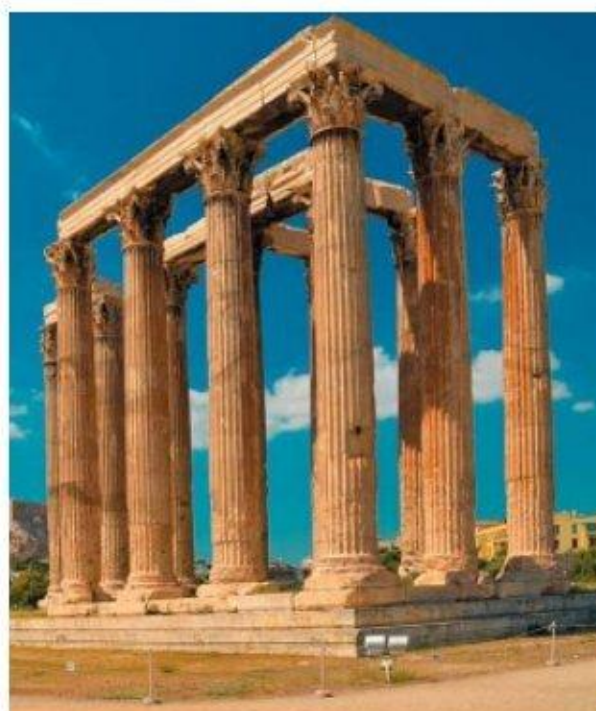
1. Uzupełnij tabelę dotyczącą wybitnych twórców kultury starożytnej Grecji. Jeśli masz wątpliwości odnośnie do niektórych postaci, poszukaj informacji na ich temat w internecie.

Twórca	Dziedzina twórczości artystycznej lub nauki
Pitagoras	
Archimedes	
Hipokrates	
Herodot	
Homer	
Sofokles	
Ezop	
Platon	
Sokrates	

2. Na fotografiach przedstawiono ruiny starożytnych greckich świątyń. Napisz, który porządek architektoniczny reprezentuje każda z ukazanych budowli: dorycki, joński czy koryncki.

A. _____

B. _____

C. _____

Wojna w świecie greckim

(praca z infografikami: *Sparta i Grecy na wojnie*, podręcznik, s. 49, 60–61)

3. Wśród wymienionych wydarzeń wskaż to, które było chronologicznie pierwsze, oraz to, które było chronologicznie ostatnie. Zaznacz litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

I. Wydarzenie chronologicznie pierwsze

☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

II. Wydarzenie chronologicznie ostatnie

☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

A. początek wyprawy Aleksandra Wielkiego na Persję

B. powstanie monarchii hellenistycznych

C. bitwa pod Termopilami

D. bitwa pod Maratonem

4. Na podstawie tekstu i ilustracji wykonaj polecenia.

Przechodniu, powiedz Sparcie,
że tu leżymy jej syny,
prawom jej do ostatniej
posłuszni godziny.

Napis umieszczony w V wieku p.n.e. na grobie Leonidas i poległych wraz z nim żołnierzy.

Pomnik Leonidas wystawiony pod Termopilami w 1955 roku n.e.

I. Wskaż poprawne dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Leonidas został na pomniku przedstawiony jako

☐ A. strateg. ☐ B. kapłan. ☐ C. hoplita. ☐ D. zwycięzca igrzysk.

Uzasadnienie: _____

II. Wyjaśnij, jak rozumiesz napis umieszczony na grobie poległych Spartan.

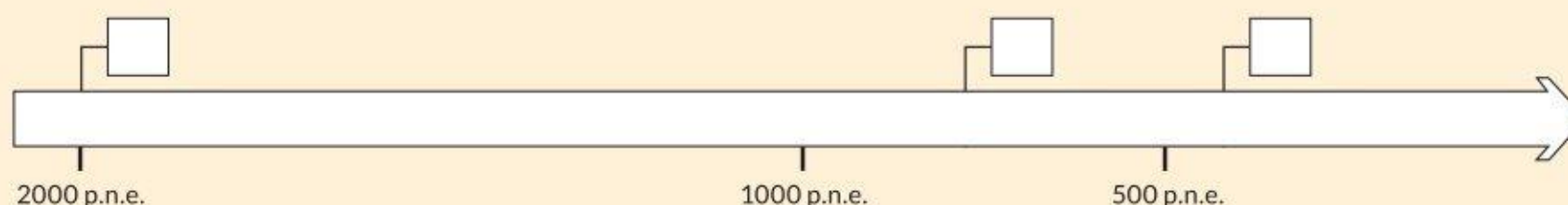
Lekcja powtórzeniowa

1. Skorzystaj z mapy. Uzupełnij tabelę. W drugiej kolumnie tabeli wpisz właściwe nazwy miejsc.

Opis miejsca	Nazwa miejsca
nazwa, którą starożytni Grecy określali zamieszkane przez siebie ziemie	
miejsce, w którym rozgrywano najsłynniejsze w starożytnej Grecji igrzyska sportowe	
góra, którą starożytni Grecy uznawali za siedzibę swoich bogów	
polis, która w starożytnej Grecji stała się wzorem demokracji	
polis, w której najbardziej cenionymi wartościami były: honor, sprawność fizyczna, męstwo na polu walki	
państwo, z którego pochodził Aleksander Wielki	

2. Na osi czasu wpisz we właściwych okienkach litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

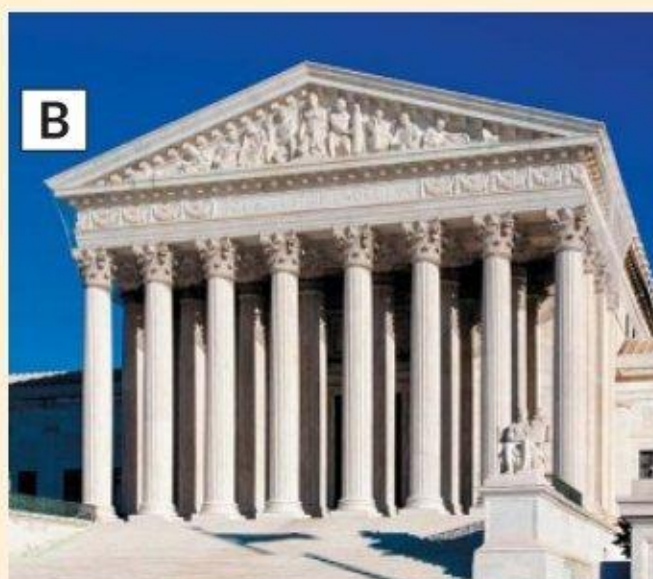

- A. przybycie Greków na obszary nad Morzem Egejskim
- B. rozkwit Aten w czasach Peryklesa
- C. pierwsze starożytne igrzyska olimpijskie

3. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

- A. Starożytni Grecy wyznawali religię monoteistyczną. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- B. Uroczystości ku czci Dionizosa, boga wina, dały początek ogólnogreckim turniejom rycerskim. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- C. Igrzyska sportowe w Olimpii odbywały się co 5 lat. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- D. Polis to określenie starożytnego greckiego miasta-państwa oraz wspólnoty zamieszkujących je obywateli. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- E. Najwyższą władzę w Atenach sprawowało zgromadzenie, w którym miał prawo uczestniczyć każdy obywatel. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- F. Starożytni Grecy zakładali na zamorskich obszarach kolonie, gdyż w ich ojczyźnie było niewiele ziemi nadającej się pod uprawę. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

4. Napisz, jakie elementy dziedzictwa starożytnej Grecji odnajdujesz na zamieszczonych poniżej ilustracjach.

- A. _____
- B. _____
- C. _____

11. Rzym – od królestwa do republiki

1. Wśród wymienionych wydarzeń wskaż to, które było chronologicznie pierwsze, i to, które było chronologicznie ostatnie. Zaznacz litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

I. Wydarzenie chronologicznie pierwsze

☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

II. Wydarzenie chronologicznie ostatnie

☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

A. założenie Rzymu

B. narodziny Jezusa Chrystusa

C. powstanie republiki rzymskiej

D. wypędzenie króla Tarkwiniusza Pysznego z Rzymu

2 Uzupełnij informacje dotyczące postaci przedstawionej na ilustracji. Wpisz w dymkach brakujące słowa.

Zasiadam

w _____, który doradza urzędnikom, decyduje o wojnie i pokoju oraz przyjmuje zagraniczne poselstwa.

Mówię, piszę i czytam w języku nazywanym _____.

O tym, że jestem senatorem, świadczy mój strój – biała _____

obszyta czerwonym pasem.

W senacie, gdy _____,

nikt nie ma prawa mi przerywać.

3. Podkreśl w teście nieprawdziwe informacje, a następnie zapisz je we właściwym brzmieniu. Przed wykonaniem polecenia przyjrzyj się przykładowi.

W Rzymie w sprawowaniu władzy uczestniczyli zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Obywatele wyrażali swoją wolę na zgromadzeniach, na których wybierali także urzędników. W czasie prac zgromadzenia obywatele głosowali nad propozycjami uchwał przedstawianymi przez urzędników i mogli swobodnie wypowiadać się na temat tych propozycji. W czasach republiki urzędnicy pełnili swoje funkcje dożywotnio. Najwyższymi urzędnikami Rzymu byli dwaj trybuni ludowi. Kierowali oni bieżącymi sprawami państwa i dowodzili armią w czasie wojny.

1. _____

2. _____

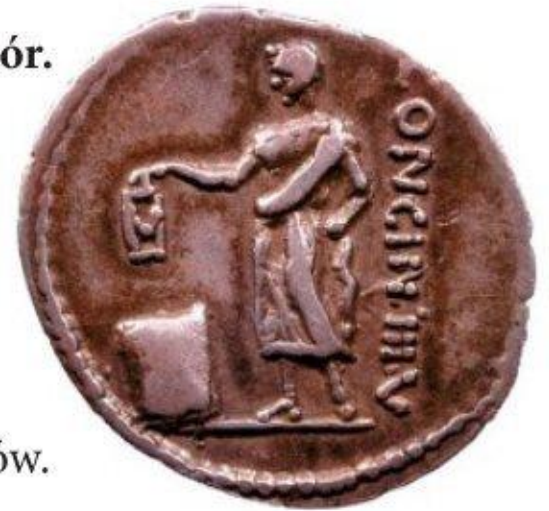
3. ~~pełnili swoje funkcje dożywotnio~~ – *pełnili swoje funkcje przez określony czas*

4. _____

4. Wskaż poprawne dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Wizerunek widoczny na rzymskiej monecie nawiązuje do

- ☐ A. legendy o Romulusie i Remusie.
- ☐ B. działania zgromadzeń ludowych.
- ☐ C. wypraw wojennych prowadzonych przez konsulów.
- ☐ D. przejęcia przez Rzymian pisma alfabetycznego od Greków.

Uzasadnienie: _____

5. Wyjaśnij pojęcie.

republika – _____

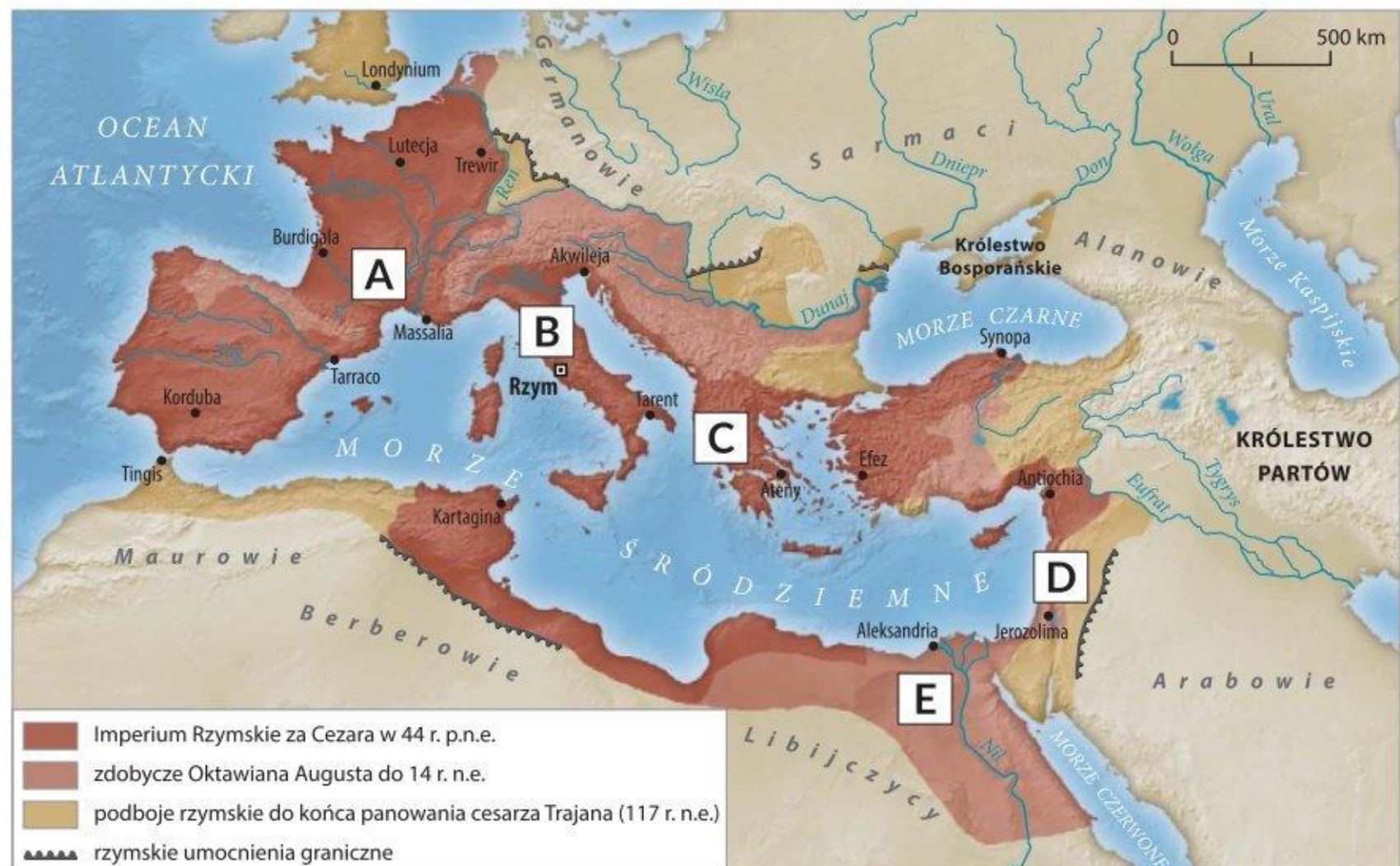
12. Imperium Rzymskie

1. Wpisz w odpowiednich kolumnach tabeli podane poniżej przyczyny i skutki rzymskich podbojów. Jeśli dostrzegasz jeszcze inne przyczyny i skutki, wpisz je również w tabeli.

- Rzymska armia powiększyła się o żołnierzy wywodzących się z zajętych ziem Italii.
- Rzymscy wodzowie i żołnierze chcieli zdobyć łupy i zyskać sławę.
- Ludność prowincji przejmował język Rzymian oraz ich kulturę i obyczaje.
- Do Rzymu napływało wielu niewolników.
- Do Rzymu napływały z prowincji produkty rolne i wyroby rzemiosła.
- Rzymianie dążyli do zdobycia ziem uprawnych.
- Rzymianie bogacili się dzięki urzędom pełnionym w prowincjach.
- Wzrastało znaczenie zwycięskich wodzów w rzymskiej polityce.

Podboje rzymskie	
przyczyny	skutki
	

2. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

I. Podaj nazwy krain podbitych przez Rzym, które oznaczono na mapie literami A–E. Nazwy wybierz spośród podanych w ramce.

Palestyna • Mezopotamia • Egipt • Grecja • Italia • Galia • Germania

A. _____ C. _____ E. _____
 B. _____ D. _____

II. Uzupełnij tekst.

Krainę, która została podbita przez Rzym jako pierwsza, oznaczono na mapie literą _____. Gajusz Juliusz Cezar prowadził zwycięski podbój krainy oznaczonej na mapie literą _____. Umocnienia graniczne chroniły Imperium Rzymskie przed ludami, które Rzymianie nazywali _____.

3. Uporządkuj podane wydarzenia w ciągu chronologicznym. Wpisz w odpowiednich miejscach na schemacie brakujące litery, którymi oznaczono wydarzenia.

A. śmierć Juliusza Cezara

B. nadanie Oktawianowi tytułu Augusta

C. wojna domowa po śmierci Juliusza Cezara

D. wkroczenie Juliusza Cezara na czele wojsk do Italii

E. objęcie pełni władzy w państwie rzymskim przez Juliusza Cezara

□ → □ → □ → □ → **B**

13. Cywilizacja starożytnego Rzymu

1. Na podstawie mapy opisz znaczenie sieci dróg dla funkcjonowania państwa rzymskiego (weź pod uwagę kwestie związane ze sprawowaniem rządów, wojskowością czy gospodarką).

- _____
- _____
- _____

2. Na podstawie ilustracji oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Budowla numer 1 miała charakter religijny.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

B. Budowle numer 1 i 2 świadczą o tym, że Rzymianie stosowali w swoim budownictwie łuk i kopułę.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

C. Budowla numer 2 miała charakter wojskowy, dlatego w okresie wojen była strzeżona przez żołnierzy.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

3. Skreśl w tekście nieprawdziwe informacje.

Starożytna religia rzymska była religią **monoteistyczną** / **politeistyczną**. Rzymianie przedstawiali swoje bóstwa pod postacią **zwierząt** / **ludzi**. W podbitych krainach władze Rzymu **narzucały mieszkańcom religię rzymską** / **nie narzucały mieszkańcom religii rzymskiej**. W okresie **cesarstwa** / **republiki** zaczęto oddawać boską cześć rzymskim władcom. Jedną z najsłynniejszych świątyń starożytnego Rzymu **był Panteon** / **było Koloseum**, czyli świątynia ku czci wszystkich bogów.

4. Wyjaśnij pojęcia.

romanizacja – _____

retoryka – _____

cyrk (w starożytnym Rzymie) – _____

14. Powstanie chrześcijaństwa i schyłek starożytności

1. Na osi czasu wpisz we właściwych miejscach litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

- A. przyznanie chrześcijanom wolności religijnej w Cesarstwie Rzymskim
- B. zakazanie wyznawania religii pogańskich w Cesarstwie Rzymskim
- C. początek prześladowań chrześcijan w Cesarstwie Rzymskim
- D. narodziny Jezusa Chrystusa

2. Na podstawie tekstu źródłowego oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

Fragment tekstu z połowy II wieku n.e.

[...] odbywa się zebranie w jednym miejscu wszystkich razem, i z miast, i ze wsi. Tedy czyta się Pamiętniki Apostolskie albo Pisma Prorockie, póki czas na to pozwala. Potem, gdy lektor skończy, przełożony daje żywym słowem upomnienie i zachętę do naśladowania tych nauk znakomitych. Następnie wszyscy z miejsc powstajemy i modlimy się. Po czym, jak się już powiedziało, gdy modlitwa się skończy, przynoszą chleb oraz wino i wodę, a przełożony zanosi modlitwy, tudzież dziękczynienie, ile tylko może, lud zaś z radością odpowiada: Amen.

A. Tekst dotyczy religii politeistycznej.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
B. Autor tekstu pisał w czasach gdy, chrześcijaństwo w państwie rzymskim było prześladowane.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
C. Wspomniane w tekście Pamiętniki Apostolskie odnoszą się do najbliższych uczniów i współpracowników Jezusa Chrystusa.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

3. Wyjaśnij pojęcia.

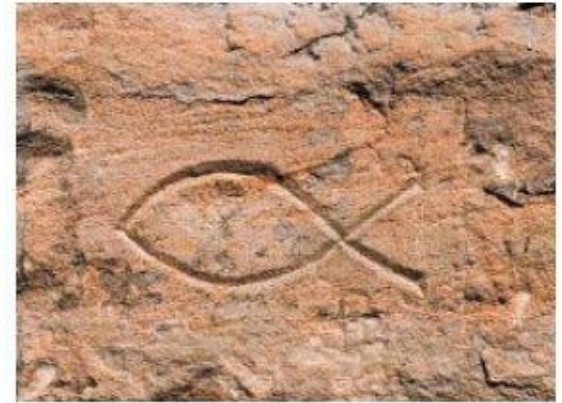
Ewangelia – _____

poganie – _____

4. Wskaż ilustracje przedstawiające symbole chrześcijaństwa. Wyjaśnij znaczenie tych symboli.

☐ A.

☐ B.

☐ C.

5. Wymień przyczyny upadku Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie. Wskaż wszystkie poprawne odpowiedzi.

- ☐ **A.** Walka plebejuszy z patrycjuszami.
- ☐ **B.** Wojna domowa po śmierci Juliusza Cezara.
- ☐ **C.** Rabowanie rzymskich ziem w czasie najazdów ludów barbarzyńskich.
- ☐ **D.** Ogłoszenie chrześcijaństwa religią państwową w Cesarstwie Rzymskim.
- ☐ **E.** Powstawanie germańskich królestw na obszarach Cesarstwa Rzymskiego.

Lekcja powtórzeniowa

1. Uporządkuj w tabeli informacje dotyczące historii starożytnego Rzymu. Wpisz w odpowiednich komórkach podane w ramce informacje.

30 p.n.e.–476 n.e. •	najwyższa władza państwowa w rękach króla •
konsulowie najwyższymi urzędnikami w państwie •	509–30 p.n.e. •
królestwo •	walki między patrycjuszami a plebejuszami •
pozorne zachowanie republikańskich urzędów •	cesarstwo

Forma państwa	Okres trwania	Charakterystyka
_____	753–509 p.n.e.	_____ _____ _____
republika	_____	_____ _____ _____ _____ _____
_____	_____	- najwyższa władza państwowa w rękach cesarza _____ _____ _____

2. Uporządkuj wydarzenia w kolejności chronologicznej. Połącz linią każde wydarzenie z odpowiednim wiekiem.

VIII wiek p.n.e.

VI wiek p.n.e.

I wiek p.n.e.

I wiek n.e.

IV wiek n.e.

V wiek n.e.

założenie Rzymu

powstanie chrześcijaństwa

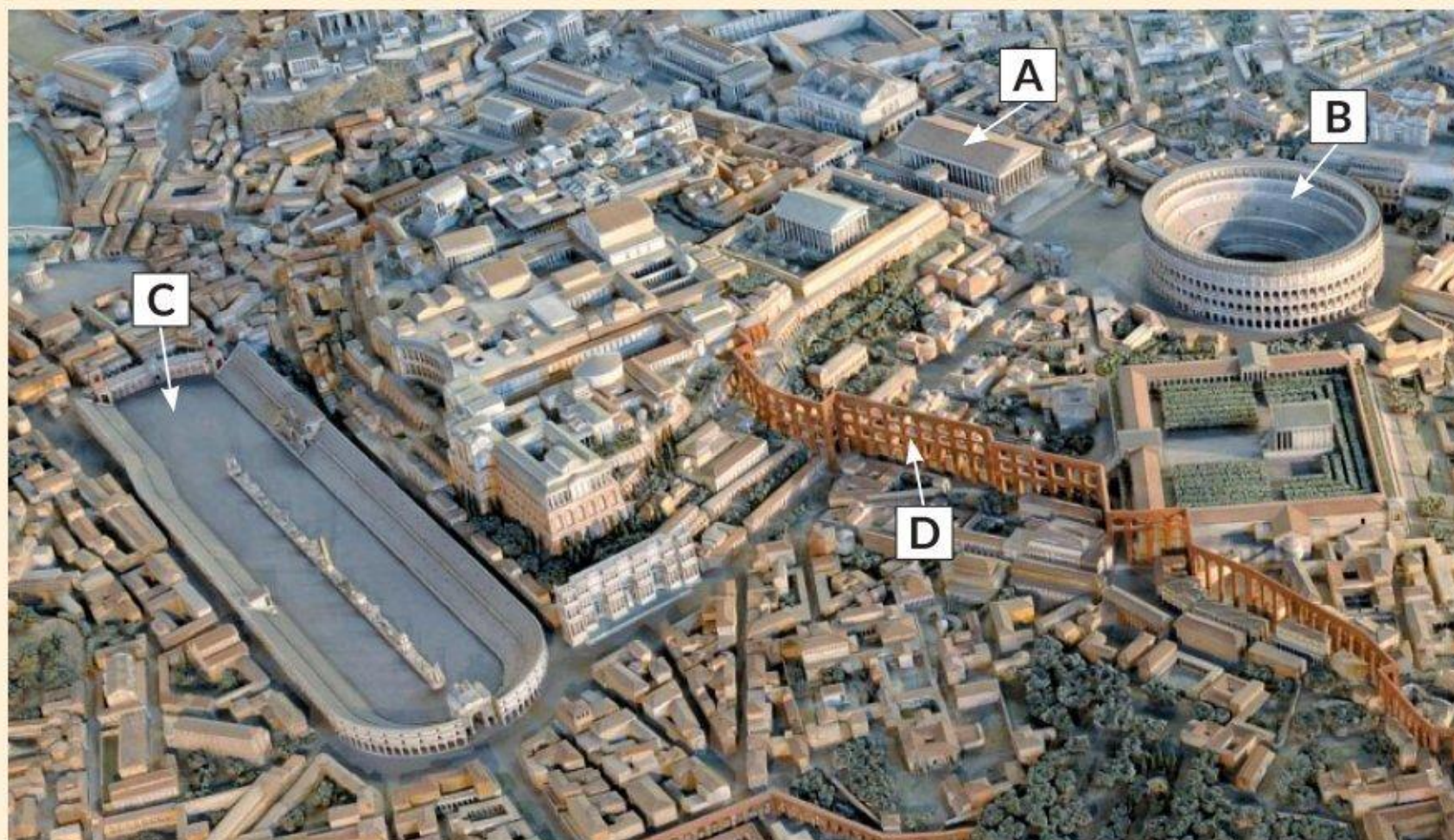
powstanie republiki w Rzymie

powstanie Cesarstwa Rzymskiego

przyznanie chrześcijanom wolności religijnej

początek średniowiecza

3. Na podstawie ilustracji przedstawiającej rekonstrukcję cesarskiego Rzymu zapisz, które obiekty oznaczono literami A-D, oraz opisz funkcje, jakie pełniły te budowle.

- A. _____
- B. _____
- C. _____
- D. _____

4. Rozpoznaj, skąd pochodzą poniższe cytaty. W punktach I-III zaznacz litery przyporządkowane właściwym tytułom lub opisom.

I. „Obie strony muszą być wysłuchane”.	☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D
II. „Wszyscy bowiem dzięki wierze jesteście synami Boga – w Chrystusie Jezusie”.	☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D
III. „Dzieci były głodne i płakały. Płacz posłyszała wilczyca i przyszła je nakarmić”.	☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

A. legenda o założeniu Rzymu

B. prawo rzymskie

C. Nowy Testament

D. Stary Testament

15. Bizancjum

1. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

Obszary śródziemnomorskie na przełomie starożytności i średniowiecza.

I. Podaj nazwy dwóch głównych ośrodków chrześcijaństwa oznaczonych na mapie literami A i B.

A. _____ B. _____

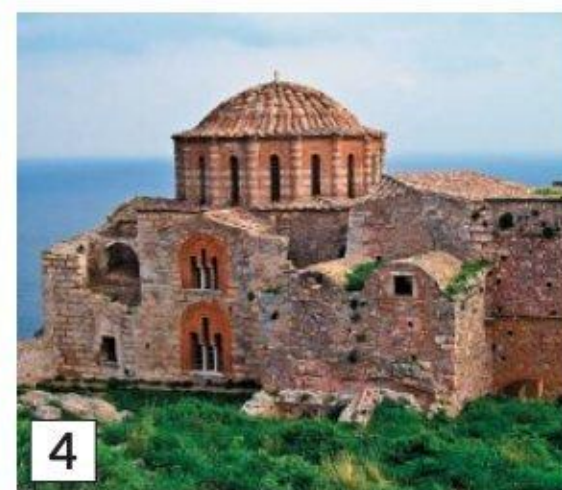
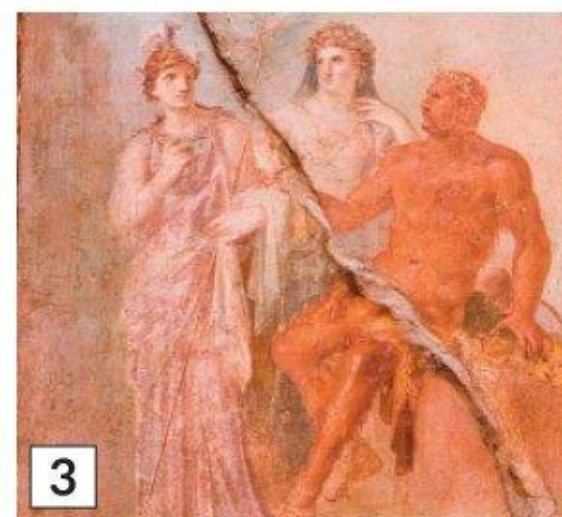
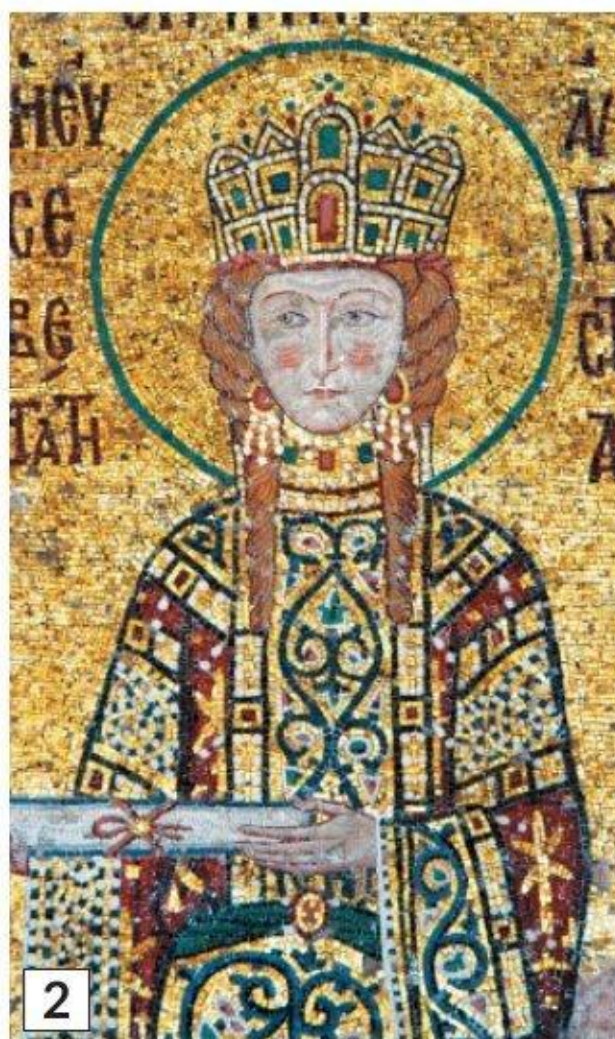
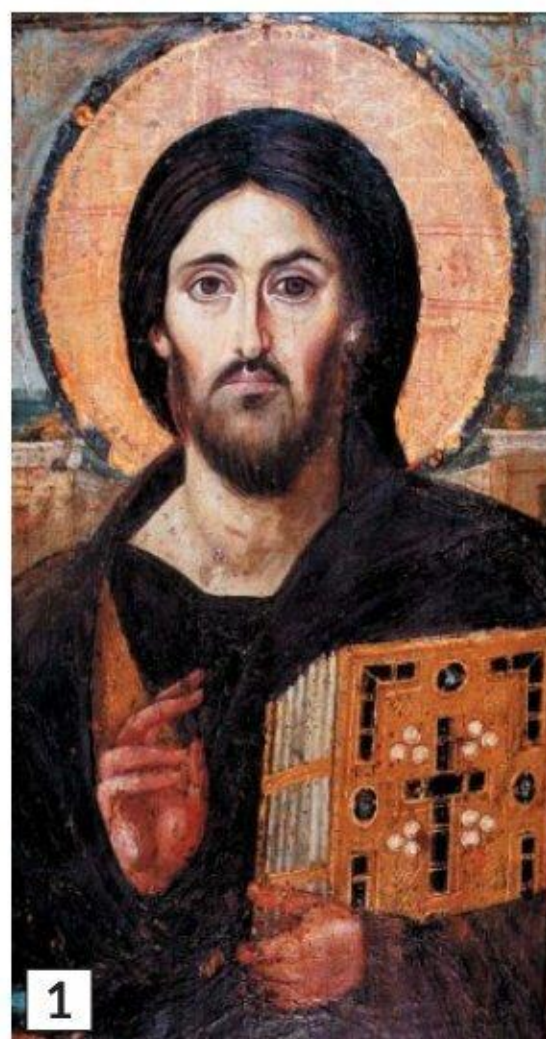
II. Podane poniżej pojęcia i nazwy połącz z odpowiednimi obszarami – wpisz je we właściwych kolumnach tabeli.

patriarchat konstantynopolitański • łacina • papież • greka •
królestwa ludów germańskich • cesarstwo bizantyjskie

Obszary śródziemnomorskie na początku średniowiecza	
Zachód	Wschód

2. Wskaż fałszywe zdanie.

- ☐ **A.** W 1054 roku na skutek działań papieża i patriarchy Konstantynopola doszło do rozpadu Imperium Rzymskiego na cesarstwo wschodniorzymskie i zachodniorzymskie.
- ☐ **B.** Hagia Sophia stała się wzorem dla kościołów budowanych na obszarze Bizancjum i całego wschodniego chrześcijaństwa.
- ☐ **C.** Cesarz bizantyjski Justynian Wielki nakazał zebranie i uporządkowanie prawa rzymskiego.

3. Na podstawie ilustracji wykonaj polecenia.**I. Wskaż poprawne dokończenie zdania.**

Dzieła charakterystyczne dla kultury bizantyjskiej zostały ukazane

- ☐ **A.** na ilustracjach numer 1, 2 i 3. ☐ **C.** na ilustracjach numer 2, 3 i 4.
- ☐ **B.** na ilustracjach numer 1, 2 i 4. ☐ **D.** na wszystkich czterech ilustracjach.

II. Napisz, jakie charakterystyczne dokonania sztuki i architektury bizantyjskiej przedstawiają wskazane przez ciebie ilustracje.

16. Powstanie cywilizacji islamu

1. Na osi czasu wpisz we właściwych miejscach litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

- A. upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie
- B. początek rządów kalifów w państwie arabskim
- C. narodziny Jezusa Chrystusa
- D. ucieczka Mahometa z Mekki do Medyny

2. Połącz pojęcia z właściwymi opisami. Przy każdym pojęciu zaznacz literę przyporządkowaną odpowiedniemu opisowi.

I. Koran	☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D
II. muzułmanin	☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D
III. arabeska	☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

- A. wyznawca islamu
- B. święta księga islamu
- C. post w miesiącu ramadan
- D. zdobienie złożone z motywów roślinnych i geometrycznych

3. Na podstawie mapy zamieszczonej na następnej stronie oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Arabowie prowadzili systematyczne, trwające kilkaset lat podboje.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
B. Wyznawcy islamu walczyli z cesarstwem bizantyjskim.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
C. W VII–VIII wieku Arabowie włączyli do swego imperium obszar królestwa Franków.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
D. W VIII wieku posiadłości arabskie znajdowały się na obszarach Europy, Azji i Afryki.	☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

Podboje Arabów.

4. Zamieszczone poniżej ilustracje świadczą o wpływach arabskich na kulturę Europy. Wyjaśnij, na czym polegały te wpływy.

17. Państwo karolińskie

1. Zaznaczone na osi czasu daty połącz z odpowiadającymi im wydarzeniami. Przy każdym wydarzeniu zapisz właściwy rok (pamiętaj, by przy roku dodać określenie p.n.e. lub n.e.).

- A. chrzest króla Franków Chlodwiga – _____
- B. koronacja cesarska Karola Wielkiego – _____
- C. podział państwa frankijskiego między wnuków Karola Wielkiego – _____
- D. powstanie starożytnego Cesarstwa Rzymskiego – _____
- E. upadek cesarstwa zachodniorzymskiego – _____

2. Wymień skutki przyjęcia chrztu przez Chlodwiga. Wskaż wszystkie poprawne odpowiedzi.

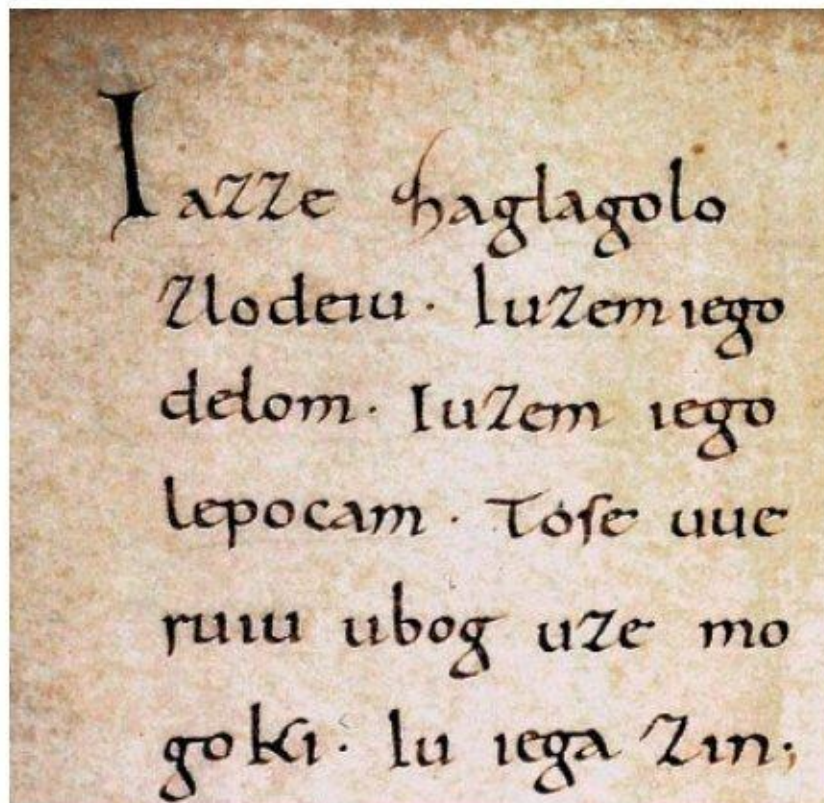
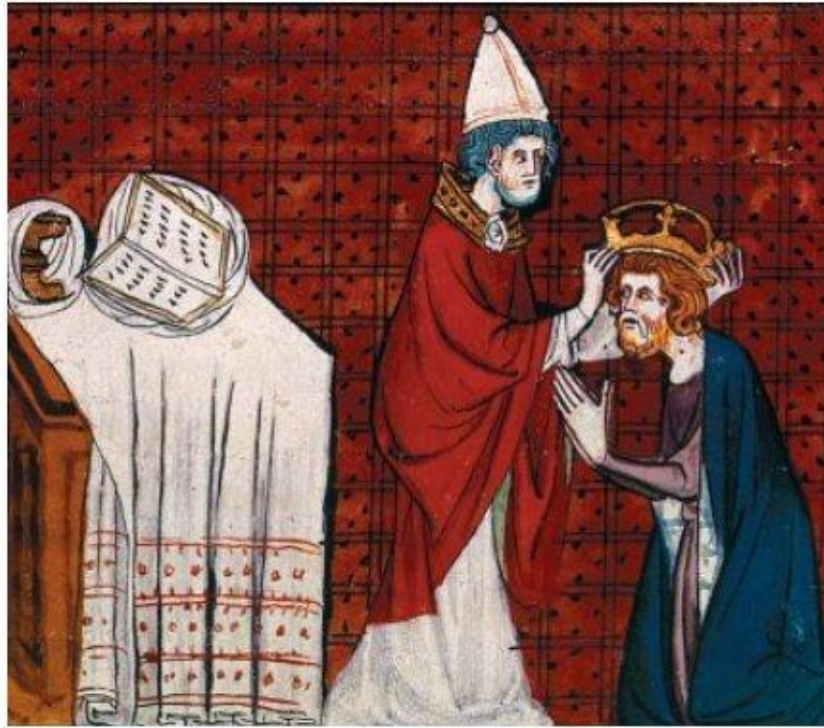
- ☐ A. Upadł ustrój monarchii patrymonialnej.
- ☐ B. Wykształceni biskupi i księża wspierali władcę w zarządzaniu państwem.
- ☐ C. Członkowie dynastii Merowingów przestali walczyć między sobą o władzę.
- ☐ D. Jedna religia jednoczyła wszystkich poddanych władcy – Franków i rzymskich mieszkańców Galii.
- ☐ E. Upadło Cesarstwo Rzymskie na Zachodzie.

3. Wyjaśnij pojęcia.

Państwo Kościelne – _____

hrabia – _____

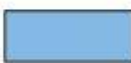
4. Potomni nadali cesarzowi Karolowi przydomek Wielki. Na podstawie poniższych ilustracji podaj cztery argumenty, które uzasadniają takie wyróżnienie frankijskiego władcy.

- _____
- _____
- _____
- _____

18. Nowe państwa na zachodzie Europy

1. Mapa przedstawia państwo karolińskie po podziale z 843 roku. Pokoloruj na niebiesko ziemie, które otrzymał Ludwik Niemiecki, na żółto – ziemie Lotara, na czerwono – ziemie Karola Łysego.

- ziemie Ludwika Niemieckiego (królestwo wschodniofrankijskie)
- ziemie Lotara
- ziemie Karola Łysego (królestwo zachodniofrankijskie)

2. Na podstawie mapy uzupełnij tekst.

Z ziem państwa wschodniofrankijskiego ukształtowało się z czasem Królestwo _____. Jego ludność posługiwała się językami germańskimi, z których wykształcił się język _____. Natomiast na ziemiach zachodniofrankijskich powstało Królestwo _____. Z języka tamtejszej zromanizowanej ludności powstał język _____. Państwo Lotara szybko uległo rozpadowi. W średniowieczu na jego obszarach istniały między innymi Królestwo Italii i Państwo _____.

3. Na podstawie kalendarium życia Ottona I wskaż poprawne dokończenie każdego zdania.

urodzony	w 912 roku
król Niemiec	od 936 do 973 roku
król Italii (Włoch)	od 951 do 973 roku
cesarz rzymski	od 962 do 973 roku
zmarł	w 973 roku

I. Otton I urodził się

☐ A. w VIII wieku.

☐ B. w IX wieku.

☐ C. w X wieku.

☐ D. w XI wieku.

II. Po raz drugi Otton I został koronowany na króla

☐ A. w pierwszej połowie IX wieku.

☐ B. w drugiej połowie IX wieku.

☐ C. w pierwszej połowie X wieku.

☐ D. w drugiej połowie X wieku.

III. Otton I został cesarzem rzymskim,

☐ A. gdy miał 24 lata.

☐ B. zanim objął władzę w Italii.

☐ C. zanim objął władzę w Niemczech.

☐ D. gdy był już królem Niemiec i Italii.

4. Na podstawie tekstu napisz, jakie obowiązki władcy symbolizował miecz wręczany podczas koronacji.

**Fragment kroniki Widukinda (X wiek)
dotyczący koronacji Ottona I na króla Niemiec**

Arcybiskup poprowadził tedy króla [...] za ołtarz, na którym złożono insygnia królewskie [...]. Podniósłszy [...] miecz [...], zwrócił się do króla tymi słowami: „Przyjmij ten miecz i przepędź nim wszystkich nieprzyjaciół Chrystusa, pogan i złych chrześcijan, albowiem z mocy Bożej powierzona Ci została pełnia władzy nad całym królestwem [...] w celu umocnienia pokoju wśród wszystkich chrześcijan”. [...] Potem ujął berło i laskę [...]. Namaściwszy [króla] olejem świętym i ukoronowawszy go złotą koroną, arcybiskupi odprowadzili go do tronu [...].

19. Słowiańszczyzna

1. Skreśl w zdaniach nieprawdziwe informacje.

- A. Słowianie zasiedlili środkowe i wschodnie ziemie Europy w V i VI wieku **p.n.e. / n.e.**
- B. Jednym z najstarszych państw słowiańskich były **Węgry / Wielkie Morawy**.
- C. Pierwszą dynastią władającą w Czechach był ród **Przemyślidów / Arpadów**.
- D. Państwa polskie i czeskie przyjęły chrześcijaństwo za pośrednictwem Kościoła **łacińskiego / bizantyjskiego**.
- E. Ważną rolę w kształtowaniu się Rusi Kijowskiej odegrali **skandynawscy Waregowie / frankijscy hrabiowie**.
- F. Misjonarz Cyryl opracował alfabet zwany głagolicą, by zapisywać teksty w języku **łacińskim / słowiańskim**.

2. Uzupełnij schemat obrazujący proces kształtowania się państw słowiańskich. W odpowiednich okienkach wpisz litery przyporządkowane właściwym informacjom.

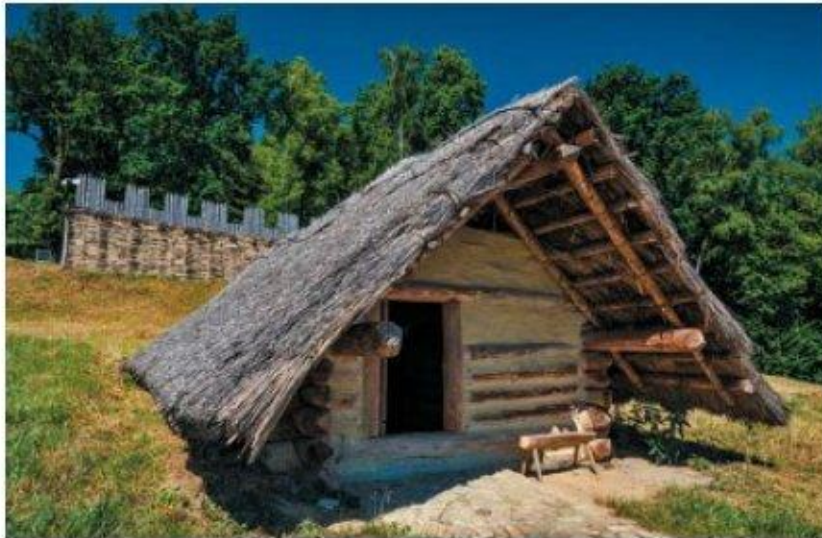
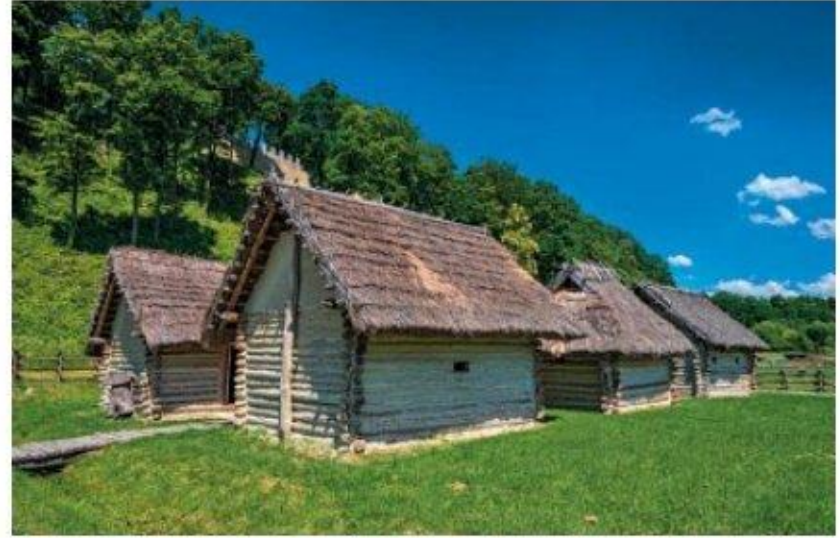
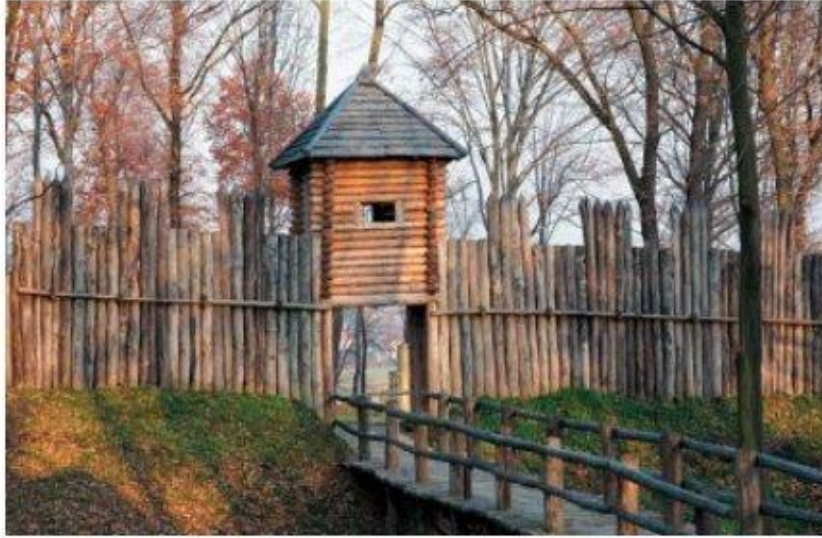
- A. Wznoszenie sieci grodów, w których stacjonowali woje oraz rezydowali książęcy urzędnicy.
- B. Wzmocnienie władzy książęcej dzięki przyjęciu chrześcijaństwa.
- C. Osiedlenie się Słowian w Europie Środkowej i Wschodniej.
- D. Tworzenie zbrojnych drużyn przez książąt.
- E. Podbój słabszych plemion przez silniejsze.

3. Wskaż poprawne dokończenie zdania.

W średniowieczu na obszarze Słowiańszczyzny powstały dwa kręgi kulturowe, ponieważ

- ☐ A. Słowianie prowadzili handel z Arabami, Bizancjum i krajami niemieckimi.
- ☐ B. część krajów słowiańskich przyjęła chrzest za pośrednictwem Kościoła bizantyjskiego, a część – Kościoła łacińskiego.
- ☐ C. część plemion słowiańskich nie przyjęła chrześcijaństwa, lecz islam.
- ☐ D. część plemion słowiańskich posługiwała się cyrylicą, a część głagolicą.

4. Na podstawie fotografii i informacji z podręcznika opisz życie Słowian w czasach plemiennych (osady, domostwa, sposoby zdobywania pożywienia itd.).

Rekonstrukcja osady słowiańskiej z VIII–X wieku, skansen w Trzcinicy w województwie podkarpackim.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Lekcja powtórzeniowa

1. Uzupełnij tabelę. Określ wiek każdego wydarzenia oraz wskaż związaną z nim postać (imiona postaci wybierz spośród podanych w ramce).

Justynian Wielki • Hugo Kapet • Mahomet • Chlodwig • Karol Wielki • św. Cyryl
--

Wiek	Wydarzenie	Postać związana z wydarzeniem
	powstanie islamu	
	spisanie zbioru prawa rzymskiego w Bizancjum	
	chrzest pierwszego władcy Franków	
	odnowienie Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie	
	powstanie głągolicy	

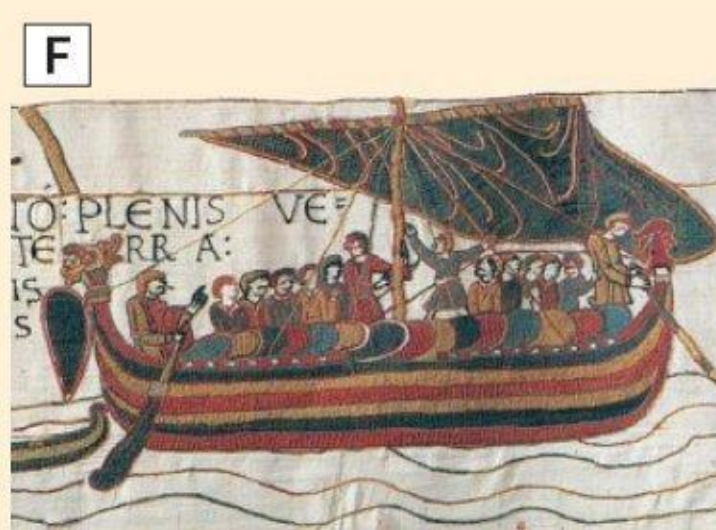
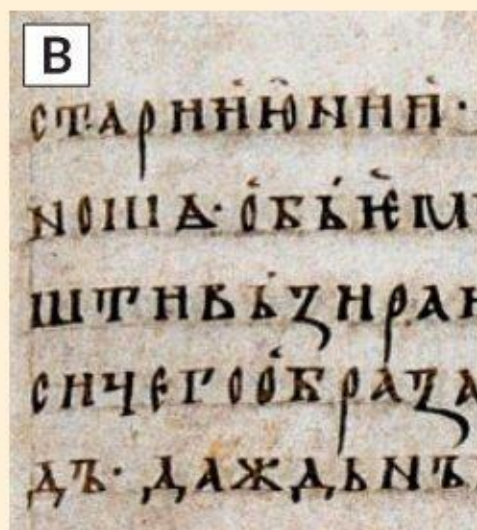
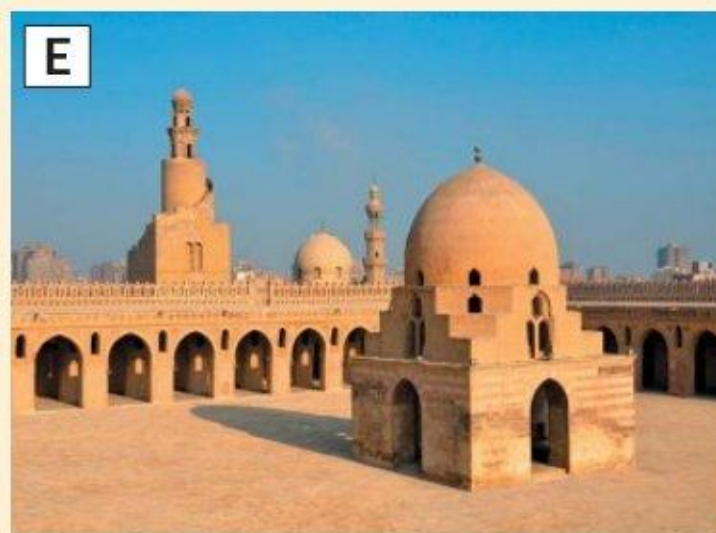
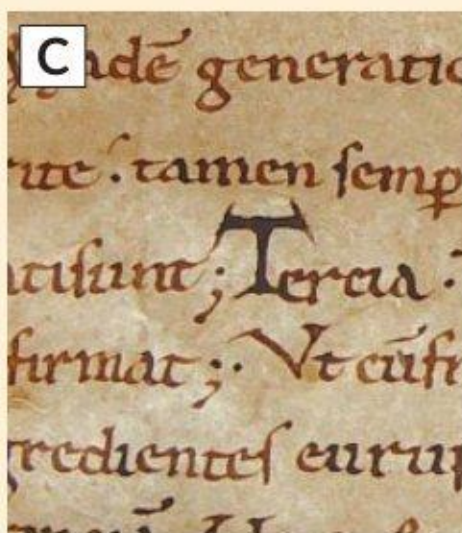
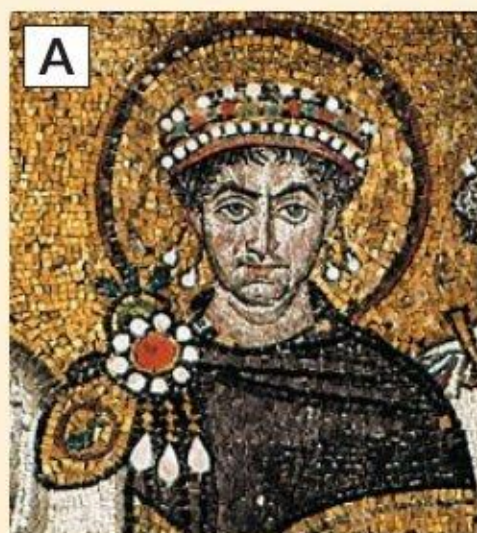
2. Wśród wymienionych wydarzeń wskaż to, które było chronologicznie pierwsze, oraz to, które było chronologicznie ostatnie. Zaznacz litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

- I. Wydarzenie chronologicznie pierwsze ☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D
- II. Wydarzenie chronologicznie ostatnie ☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

- A. koronacja Ottona I na cesarza
- B. ucieczka Mahometa z Mekki do Medyny
- C. podział państwa Franków między wnuków Karola Wielkiego
- D. rozłam w chrześcijaństwie – zerwanie więzi między Kościołami wschodnim i zachodnim

3. Napisz, co przedstawiają ilustracje zamieszczone na sąsiedniej stronie. W odpowiedziach użyj odpowiednich pojęć spośród podanych poniżej i wyjaśnij ich znaczenie.

arabeska • mozaika • Normanowie • meczet • cyrylica • minuskuła karolińska

A. _____

B. _____

C. _____

D. _____

E. _____

F. _____

20. Rycerstwo i system lenny

1. Ilustracja przedstawia ceremonię hołdu lennego. Uzupełnij dymki przy postaciach. Określ, kto jest wasalem (lennikiem), a kto seniorem, i podaj ich obowiązki.

Jestem _____

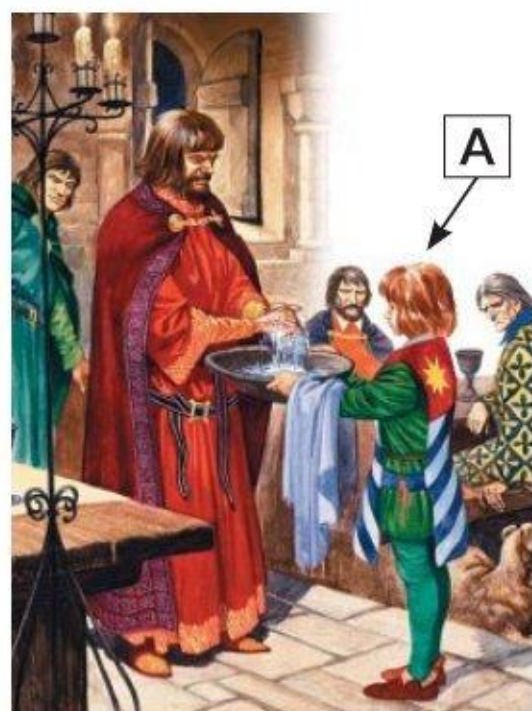
Moje obowiązki to:

Jestem _____

Moje obowiązki to:

2. Na ilustracjach są widoczne postacie rycerza, pazia i giermka. Uzupełnij podpisy do ilustracji. Określ, kim są osoby oznaczone literami A–C, i napisz, czym zajmowały się one w czasach średniowiecza.

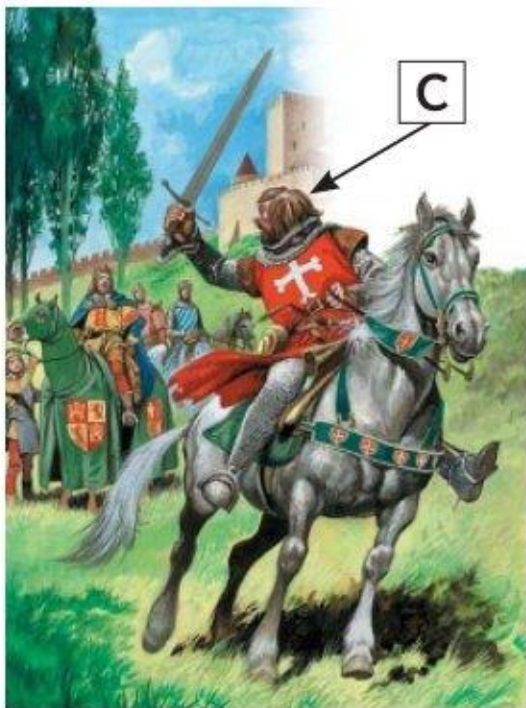
A. Postać: _____

Zajęcia / obowiązki: _____

B. Postać: _____

Zajęcia / obowiązki: _____

C. Postać: _____

Zajęcia / obowiązki: _____

3. Na podstawie tekstu oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

Pierwszy turniej rycerski, o którym znajdujemy informacje w źródłach historycznych, zorganizowano w 1095 roku. Początkowo takie turnieje polegały na zbiorowych starciach grup rycerzy. Walczyli oni na łąkach, polach, a nawet w miastach. Celem nie było zabijanie, lecz wzięcie do niewoli jak największej liczby członków przeciwnej grupy, za których później można było otrzymać okup. Mimo to zmagania takie były bardzo niebezpieczne i krwawe. Ze źródeł wiemy na przykład, że w jednym z turniejów zorganizowanych w Niemczech poniosło śmierć prawie 370 uczestników. Innym rodzajem walk turniejowych były pojedynki konnych rycerzy, którzy walczyli na kopie i miecze. Z czasem właśnie taka forma rywalizacji zaczęła dominować na turniejach.

A. Pierwszy turniej rycerski, o którym wiemy ze źródeł historycznych, odbył się w X wieku.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

B. Turnieje rycerskie były bezpieczną formą rozrywki.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

C. Średniowieczne turnieje miały różną formę – zbiorowych starć lub indywidualnych pojedynków rycerskich.

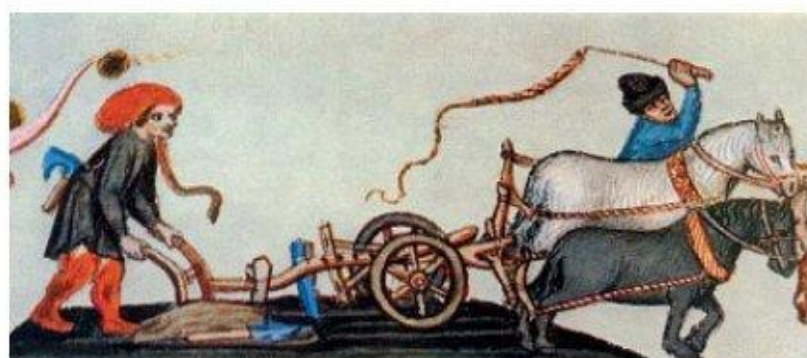
☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

21. Średniowieczna wieś

1. Skreśl w tekście nieprawdziwe informacje.

W czasach średniowiecza większość ludzi mieszkała **na wsi** / **w mieście**. Ziemia, którą użytkowali średniowieczni chłopci, **nie była** / **była** ich własnością. Ówczesni chłopci byli **poddanymi** / **lennikami** swoich panów, czyli właścicieli majątków ziemskich. W zamian za prawo do uprawiania ziemi oddawali panu wsi wyznaczoną ilość płodów rolnych. Musieli też przez określoną liczbę dni w roku pracować na polach należących bezpośrednio do dworu. Pracę taką nazywano **pańszczyzną** / **czynszem**. Ludność chłopska podlegała również władzy **sądowniczej** / **duchowej** panów wsi, którzy wymierzali kary za przestępstwa i rozstrzygali spory między chłopami.

2. Zaznacz ilustracje związane ze średniowiecznym rolnictwem i uzupełnij poniższy tekst.

☐ A.

☐ C.

☐ B.

☐ D.

Urządzeniem, dzięki któremu w średniowieczu udało się znacznie zwiększyć plony, był _____ . Orał on ziemię głębiej niż używane wcześniej radło, a przez to lepiej spulchniał i użyźniał glebę. Urządzenie to zostało przedstawione na ilustracji oznaczonej literą _____ .

3. Uzupełnij tabelę dotyczącą średniowiecznego osadnictwa chłopskiego. Wpisz podane w ramce informacje we właściwych kolumnach.

dziedziczne prawo do uprawianej ziemi • prawo do opuszczenia gospodarstwa •
 pobieranie czynszu • podleganie sądom ławy wiejskiej •
 zwiększenie dochodów dzięki założeniu nowej wsi •
 płacenie stałego czynszu • organizowanie wyrębu lasów i osuszania bagien

Osadnicy	Właściciele ziemscy
	

4. Napisz, jaki wpływ na życie mieszkańców średniowiecznej wsi miała przyroda. W odpowiedzi użyj podanych poniżej słów i wyrażeń.

pogoda • pora roku • klęska głodu • nieurodzaj • wschód słońca

22. Średniowieczne miasto

1. Na podstawie ilustracji przedstawiającej średniowieczne miasto oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe. Uzasadnij swoje odpowiedzi.

A. Miasto zostało zabezpieczone przed wrogim najazdem. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

Uzasadnienie: _____

B. Religia odgrywała ważną rolę w życiu mieszkańców miasta. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

Uzasadnienie: _____

C. Kupcy i inni podróżni mogli dostać się do miasta wyłącznie na łodziach. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

Uzasadnienie: _____

D. Najwyższymi budynkami w mieście były stragany kupców. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

Uzasadnienie: _____

2. Połącz liniami pojęcia z właściwymi objaśnieniami.

- A. plebs
B. patrycjusze
C. pospólstwo

1. najzamożniejsi mieszkańcy średniowiecznego miasta; należeli do nich przede wszystkim kupcy i rzemieślnicy, którzy wyrabiali lub sprzedawali luksusowe towary
2. najbiedniejsi mieszkańcy średniowiecznego miasta; należeli do nich ludzie, którzy najmowali się do pracy w cudzych warsztatach, a także żebracy
3. najliczniejsza grupa mieszkańców średniowiecznego miasta; tworzyli ją ubożsi kupcy i rzemieślnicy, posiadający własne warsztaty i domy

3. Ilustracja przedstawia warsztat mincerza – rzemieślnika, który wytwarzał monety. Napisz, kim są osoby oznaczone na ilustracji literami A–C. Posłuż się podanymi w ramce terminami.

mistrz • czeladnik • uczeń

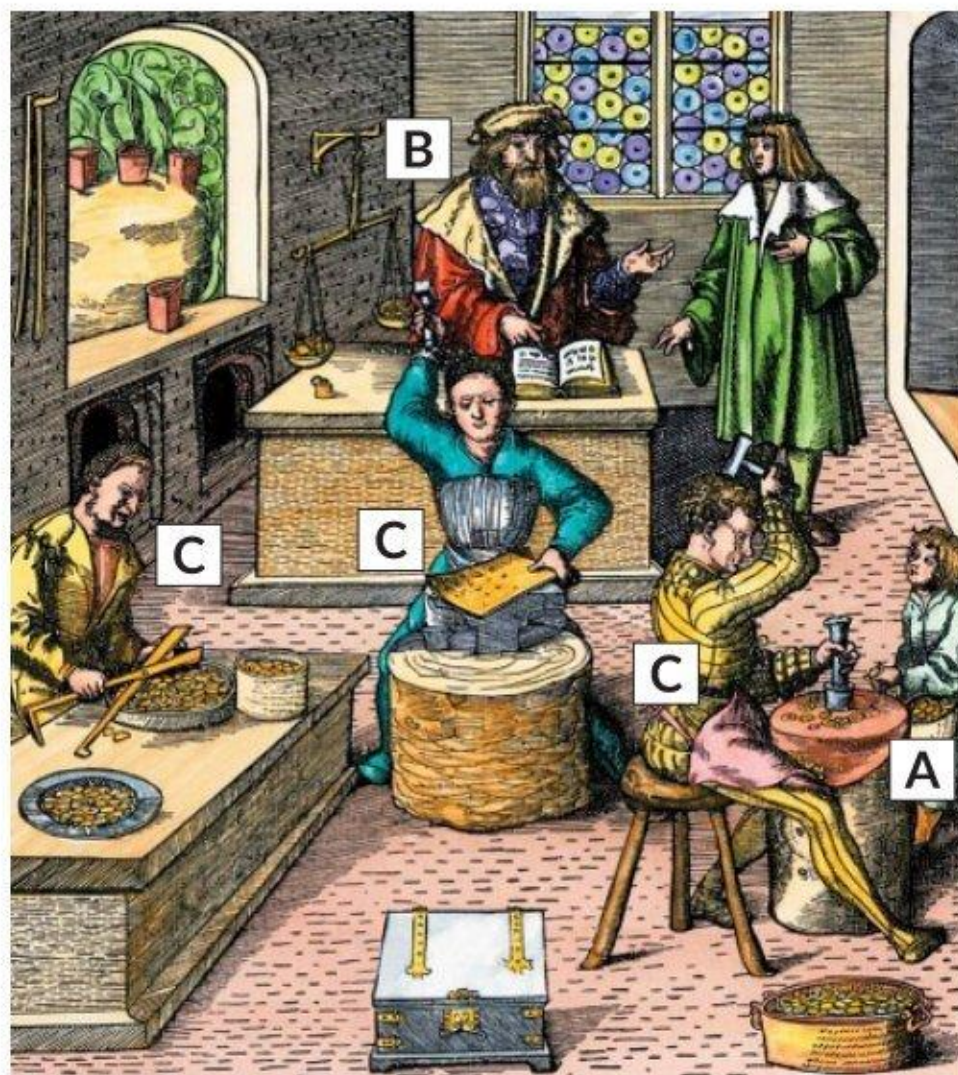
- A. _____
B. _____
C. _____

4. Wyjaśnij, jakie role w średniowiecznym warsztacie rzemieślniczym odgrywali: mistrz, czeladnik i uczeń.

- A. mistrz – _____

B. czeladnik – _____

C. uczeń – _____

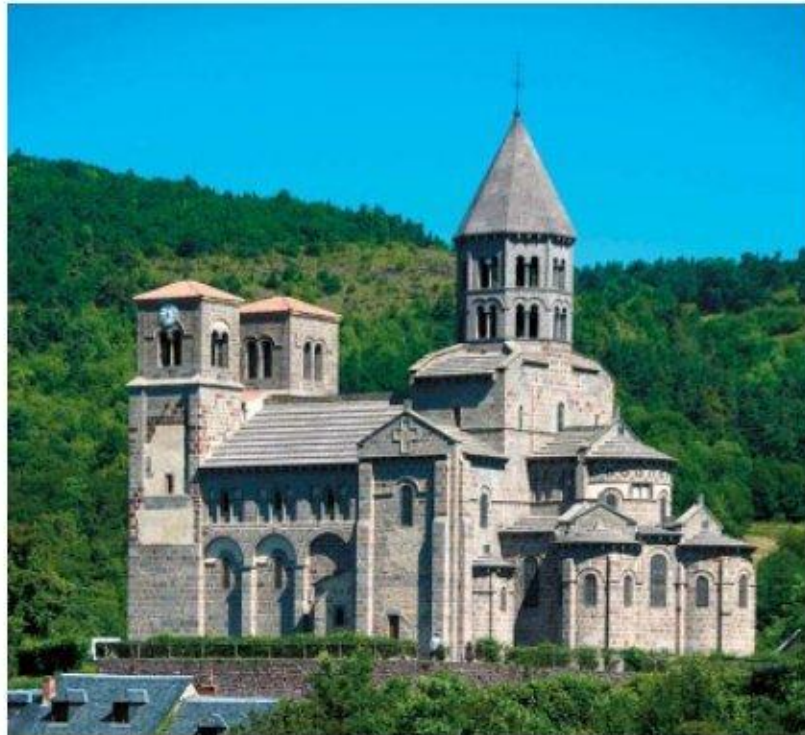
5. Wymień dwie przyczyny epidemii w średniowiecznych miastach.

- _____
- _____

23. Kościół i kultura na zachodzie Europy

1. Na podstawie ilustracji wykonaj polecenia.

I. Pod każdą ilustracją napisz, jaki styl reprezentuje przedstawiony na niej kościół.

A. styl _____

B. styl _____

II. Wskaż trzy różnice między stylami architektonicznymi, które wymieniałś / wymieniłaś w punkcie I.

- _____

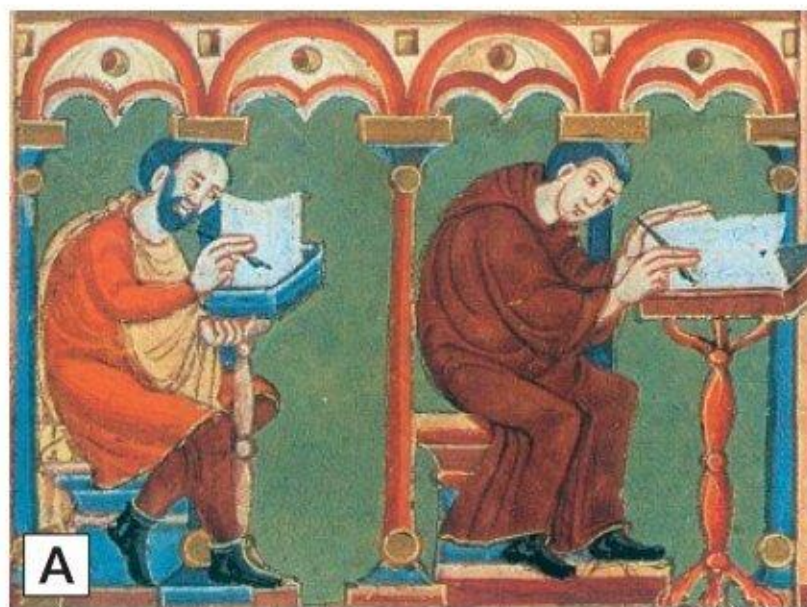
- _____

- _____

2. Zaznacz zdania zawierające nieprawdziwe informacje i zapisz te zdania w poprawnej formie.

- ☐ A. Średniowieczni benedyktyni kierowali się zasadą „Módl się i czytaj święte księgi”.
- ☐ B. Cystersi zakładali przy swoich siedzibach m.in. sady owocowe, ogrody warzywne, stawy rybne i warsztaty rzemieślnicze.
- ☐ C. Franciszkanie byli zakonem żebraczym.
- ☐ D. Dominikanie zajmowali się przede wszystkim uprawą roli.

3. Wykonaj polecenia odnoszące się do ilustracji.

I. Określ, która ilustracja przedstawia pracę w skryptorium, a która – zajęcia na uniwersytecie. Wskaż elementy, dzięki którym możemy rozpoznać każde z tych miejsc.

A. _____

B. _____

II. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Na średniowiecznych uniwersytetach nauczano prawa, medycyny, teologii i filozofii.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Przepisywaniem ksiąg w klasztorach skryptoriach zajmowali się wynajmowani do tej pracy rzemieślnicy.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Absolwenci średniowiecznych uniwersytetów byli zatrudniani w warsztatach rzemieślniczych jako czeladnicy.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. W średniowieczu podstawowym materiałem, na którym spisywano księgi, był pergamin.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

E. Najstarszy europejski uniwersytet powstał w Krakowie.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

24. Spór cesarstwa z papieżem

1. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

- A. Otton I jako cesarz decydował o tym, kto zostanie papieżem. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- B. We wczesnym średniowieczu o wyborze biskupa lub opata decydowali wyłącznie księża. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- C. W średniowieczu papież był nie tylko głową Kościoła, lecz także sprawował władzę w Państwie Kościelnym. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

2. Uporządkuj podane wydarzenia w ciągu chronologicznym. Wpisz w odpowiednich okienkach na schemacie litery, którymi oznaczono wydarzenia.

→ → → → →

- A. rzucenie klątwy przez Grzegorza VII na Henryka IV
- B. wybór Grzegorza VII na papieża
- C. wystąpienie Henryka IV przeciwko próbom reform Grzegorza VII
- D. zawarcie konkordatu w Wormacji
- E. spotkanie Henryka IV i Grzegorza VII w Kanossie
- F. zmuszenie Grzegorza VII do ucieczki z Rzymu

3. Zapoznaj się z postulatami reformy Kościoła, które zaczęto głosić w klasztorach benedyktyńskich w X wieku. Odpowiedz na pytanie i uzasadnij swoją opinię.

- Wszyscy dostojnicy kościelni powinni być niezależni od władzy świeckiej i podlegać tylko papieżowi.
- Duchowni nie mogą przyjmować godności kościelnych, czyli biskupstw lub opactw, z rąk władców świeckich – cesarza, królów czy książąt.
- Stanowiska kościelne nie mogą być sprzedawane.
- Każdy duchowny powinien przestrzegać celibatu.

Czy zmiany proponowane przez zwolenników reformy były korzystne dla cesarzy?

☐ TAK / ☐ NIE

Uzasadnienie: _____

4. Zanotuj w tabeli uprawnienia, jakie przysługiwały władzy kościelnej oraz świeckiej (cesarskiej) na mocy konkordatu w Wormacji (skorzystaj ze schematu na s. 150 podręcznika).

Uprawnienia władz kościelnych	Uprawnienia władzy świeckiej (cesarskiej)

5. Przyjrzyj się dokładnie ilustracji – zwróć uwagę, jak jej autor przedstawił więź między dwiema postaciami. Wskaż właściwe dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Autor ilustracji był zwolennikiem

- ☐ **A.** podporządkowania papieżstwa władzy cesarskiej.
- ☐ **B.** objęcia przez papieża zwierzchnictwa nad cesarzem.
- ☐ **C.** zgodnej współpracy papieżstwa i cesarstwa dla dobra chrześcijaństwa.

Papież i cesarz, miniatura z XIII wieku.

Uzasadnienie: _____

25. Wyprawy krzyżowe

1. Wymień przyczyny wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej. Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

- ☐ A. Utrudnianie chrześcijanom dostępu do Jerozolimy przez Turków seldżuckich.
- ☐ B. Rozwój handlu między Europą a Bliskim Wschodem.
- ☐ C. Dążenie Europejczyków do wzbogacenia się i zdobycia nowych ziem.
- ☐ D. Wynalezienie w Europie nowego rodzaju broni.
- ☐ E. Pobożność chrześcijan i pragnienie odzyskania Ziemi Świętej.

2. Na podstawie mapy oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

A. Uczestnicy krucjat do Ziemi Świętej pochodzili między innymi z Anglii.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Ostaną twierdza krzyżowców w Palestynie została zdobyta przez muzułmanów w XII wieku.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Czwarta krucjata nie dotarła do Ziemi Świętej.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

3. Na podstawie ilustracji i mapy z ćwiczenia 2. wykonaj polecenia.

Europejscy rycerze wyruszają na krucjaty, miniatury z XIV wieku.

I. Napisz, po czym możemy rozpoznać, że ilustracje przedstawiają uczestników wypraw krzyżowych.

II. Wyjaśnij, skąd wzięło się określenie „wyprawa krzyżowa”.

III. Określ, w jaki sposób krzyżowcy podróżowali z Europy do Ziemi Świętej.

4. W okresie krucjat w Palestynie powstało kilka zakonów rycerskich. Najstarszym z nich był zakon joannitów, który istnieje do dziś (jego członkowie są określane mianem kawalerów maltańskich). Dewiza, czyli hasło, joannitów nie zmieniła się od średniowiecza i brzmi: „Obrona Wiary i służba ubogim”. Napisz, w jaki sposób zakony rycerskie realizowały to hasło w okresie krucjat.

Lekcja powtórzeniowa

1. Wśród wymienionych wydarzeń wskaż to, które było chronologicznie pierwsze, oraz to, które było chronologicznie ostatnie. Zaznacz litery przyporządkowane odpowiednim wydarzeniom.

- I. Wydarzenie chronologicznie pierwsze ☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D
- II. Wydarzenie chronologicznie ostatnie ☐ A / ☐ B / ☐ C / ☐ D

- A. pierwsza krucjata do Ziemi Świętej
 B. upadek Akki, ostatniej twierdzy krzyżowców w Palestynie
 C. założenie pierwszego zakonu na Zachodzie – benedyktynów
 D. zawarcie konkordatu wormackiego

2. Połącz liniami pojęcia z właściwymi objaśnieniami.

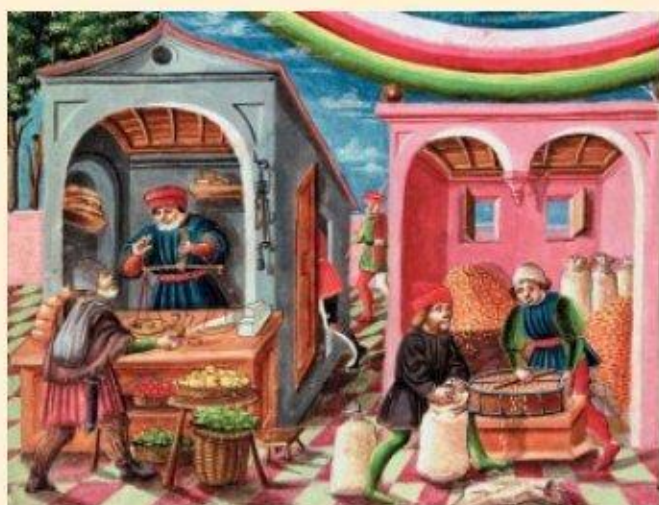
A. krucjata B. czynsz C. teologia D. konkordat	1. wiedza religijna na temat Boga, człowieka oraz prawd wiary 2. porozumienie między Kościołem katolickim a władcą świeckim lub państwem 3. najbogatsza grupa społeczna w średniowiecznym mieście 4. zbrojna wyprawa zorganizowana w celu wyzwolenia Ziemi Świętej spod władzy muzułmanów 5. świadczenia składane przez chłopów właścicielowi wsi

3. Na ilustracjach zostali ukazani przedstawiciele czterech stanów średniowiecznego społeczeństwa. Napisz, który stan przedstawia każda ilustracja oraz czym zajmowali się jego członkowie.

A. Stan _____

Zajęcia / obowiązki: _____

B. Stan _____

Zajęcia / obowiązki: _____

C. Stan _____

Zajęcia / obowiązki: _____

D. Stan _____

Zajęcia / obowiązki: _____

4. Wyobraź sobie że przeniosłaś / przeniosłeś się w czasie do epoki średniowiecza. Napisz, do którego stanu chciałabyś / chciałbyś należeć. Uzasadnij swój wybór.

26. Narodziny państwa polskiego

1. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

I. Podkreśl na mapie:

- A.** jedną linią prostą nazwę plemienia, które utworzyło pierwsze ponadplemienne państwo na ziemiach polskich;
- B.** linią falistą nazwę plemienia, z którego wywodziła się dynastia Piastów;
- C.** dwiema liniami prostymi nazwę grodu, w którym miało siedzibę biskupstwo misyjne utworzone na ziemiach polskich za panowania Mieszka I.

Polska w czasach Mieszka I.

II. Spośród podanych poniżej plemion wybierz te, które Mieszko I podporządkował sobie po 966 roku. Zaznacz wszystkie właściwe nazwy.

☐ A. Słężanie	☐ D. Prusowie
☐ B. Kujawianie	☐ E. Lędzianie
☐ C. Lubusze	☐ F. Pomorzanie

2. Wymień skutki przyjęcia chrztu przez Mieszka I. Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

- ☐ **A.** Polanie zaczęli podbijać ziemie sąsiednich plemion słowiańskich.
- ☐ **B.** Na ziemiach polskich powstało biskupstwo misyjne.
- ☐ **C.** Umocniła się władza księżęca, którą zaczęto uważać za pochodzącą od Boga.

- ☐ **D.** Piastowie stali się równoprawnymi partnerami władców chrześcijańskiej Europy.
- ☐ **E.** Polskę zaczęły najeżdżać pogańskie plemiona.
- ☐ **F.** Polska stała się częścią kręgu kulturowego chrześcijańskiej Europy.

3. Na podstawie ilustracji i opisu wykonaj polecenia.

Portrety Dobrawy i Mieszka I autorstwa Jana Matejki. Poczet władców narysowany przez Matejkę to najświetniejszy zbiór wizerunków polski monarchów. Artysta stworzył go w latach 1890–1892.

I. Czy Jan Matejko widział osobiście Mieszka I i jego żonę? Wskaż poprawną odpowiedź i ją uzasadnij.

☐ **TAK** / ☐ **NIE**

Uzasadnienie: _____

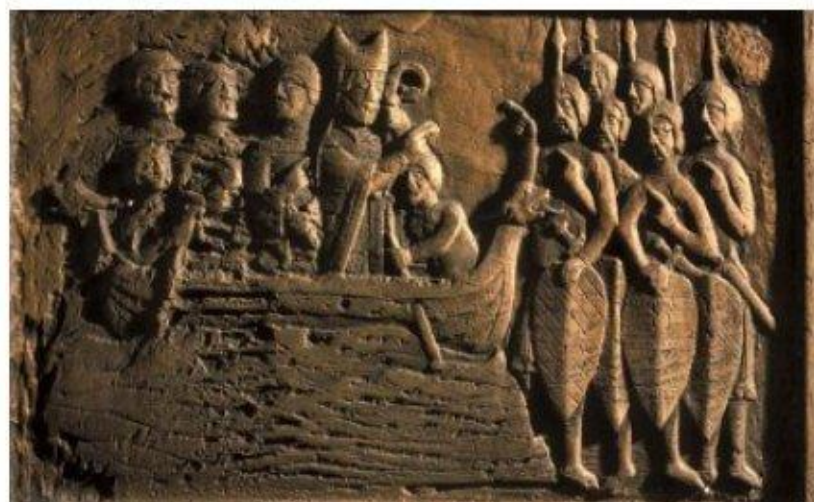
II. Wyjaśnij, do jakich wydarzeń lub dokonań Dobrawy i Mieszka I nawiązują przedmioty widoczne na ich portretach.

• Dobrawa – Biblia i świeca: _____

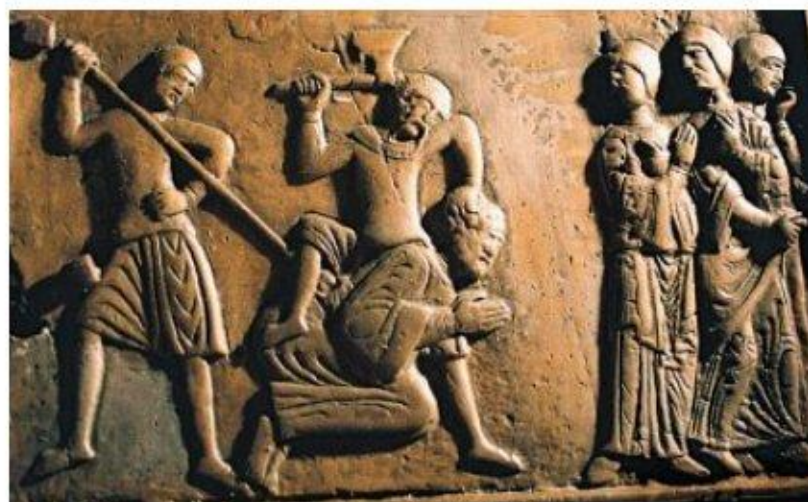
• Mieszko I – miecz i krzyż: _____

27. Panowanie Bolesława Chrobrego

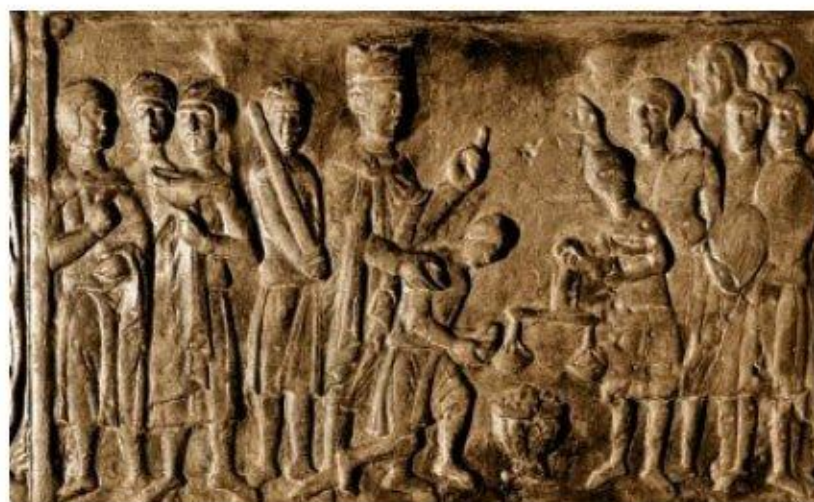
1. Na podstawie ilustracji przedstawiających fragmenty Drzwi Gnieźnieńskich oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

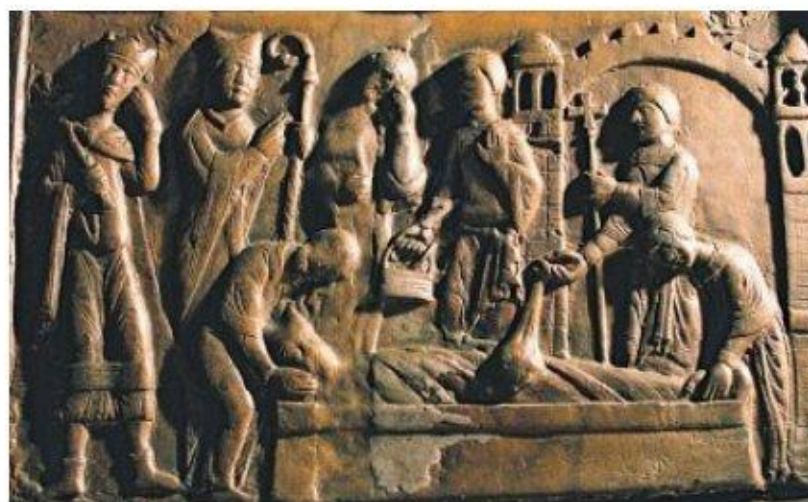
Przybycie biskupa Wojciecha do kraju Prusów.

Śmierć biskupa Wojciecha z rąk Prusów.

Wypkupienie ciała biskupa Wojciecha.

Złożenie ciała biskupa Wojciecha do grobu.

- A. Wyprawa misyjna biskupa Wojciecha zakończyła się sukcesem.
- B. Biskup Wojciech zmarł w kraju Prusów w czasie podróży łodzią.
- C. Prusowie byli pokojowo nastawieni do chrześcijańskich misjonarzy.
- D. Zwłoki biskupa Wojciecha zostały uroczyście pochowane w lesie w kraju Prusów.
- E. Szczątki biskupa Wojciecha stały się dla chrześcijan relikwią.
- F. Biskup Wojciech został uznany za pierwszego świętego patrona Prus.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

2. Na podstawie tekstu źródłowego wskaż poprawne dokończenie każdego zdania. Podaj dwa argumenty, by uzasadnić swój wybór w punkcie IV.

Fragment kroniki Galla Anonima (początek XII wieku)

Również i to uważamy za godne przekazania pamięci, że za jego [Bolesława Chrobrego] czasów cesarz [...] [Otton III] przybył do [grobu] św. Wojciecha dla modlitwy i pojednania, a zarazem w celu poznania sławnego Bolesława [...]. A zdjawszy z głowy swej diadem cesarski, włożył go na głowę Bolesława na [zadatek] przymierza i przyjaźni, i za chorągiew tryumfalną dał mu w darze gwózdź z krzyża Pańskiego wraz z włócznią św. Maurycego, w zamian za co Bolesław ofiarował mu ramię św. Wojciecha. I tak wielką owego dnia złączyli się miłością, że cesarz mianował go bratem i współpracownikiem cesarstwa [...].

I. Spotkanie opisane w tekście odbyło się

☐ A. w Poznaniu.	☐ C. w Kruszwicy.
☐ B. w Gnieźnie.	☐ D. w miejscu nieznanym historykom.

II. Spotkanie opisane w tekście odbyło się

☐ A. w IX wieku.	☐ C. w XI.
☐ B. w X wieku.	☐ D. w okresie nieznanym historykom.

III. W spotkaniu opisanym w tekście brali udział

☐ A. król i cesarz.	☐ C. książę i cesarz.
☐ B. dwaj królowie.	☐ D. cesarz i św. Wojciech.

IV. Otton III odnosił się do Bolesława Chrobrego w sposób

☐ A. wrogi.	☐ B. obojętny.	☐ C. przyjazny.

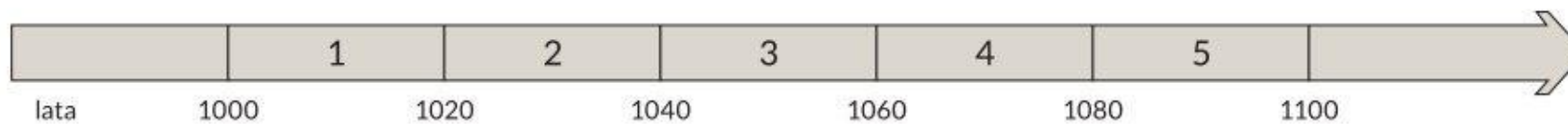
Uzasadnienie: _____

3. Wymień skutki koronacji królewskiej Bolesława Chrobrego. Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

☐ A. Koronacja przyspieszyła rozwój gospodarczy państwa piastowskiego.
☐ B. Koronacja doprowadziła do wybuchu wojny między Bolesławem Chrobrym a Henrykiem II.
☐ C. Koronacja potwierdziła niezależność Polski od innych państw.
☐ D. Koronacja wzmacniała pozycję władcy w stosunku do poddanych.
☐ E. Koronacja umożliwiła Bolesławowi Chrobremu podbój Milska, Łużyc i Czech.

28. Upadek i odbudowa państwa pierwszych Piastów

1. Na podstawie osi czasu wskaż poprawne dokończenie każdego zdania.

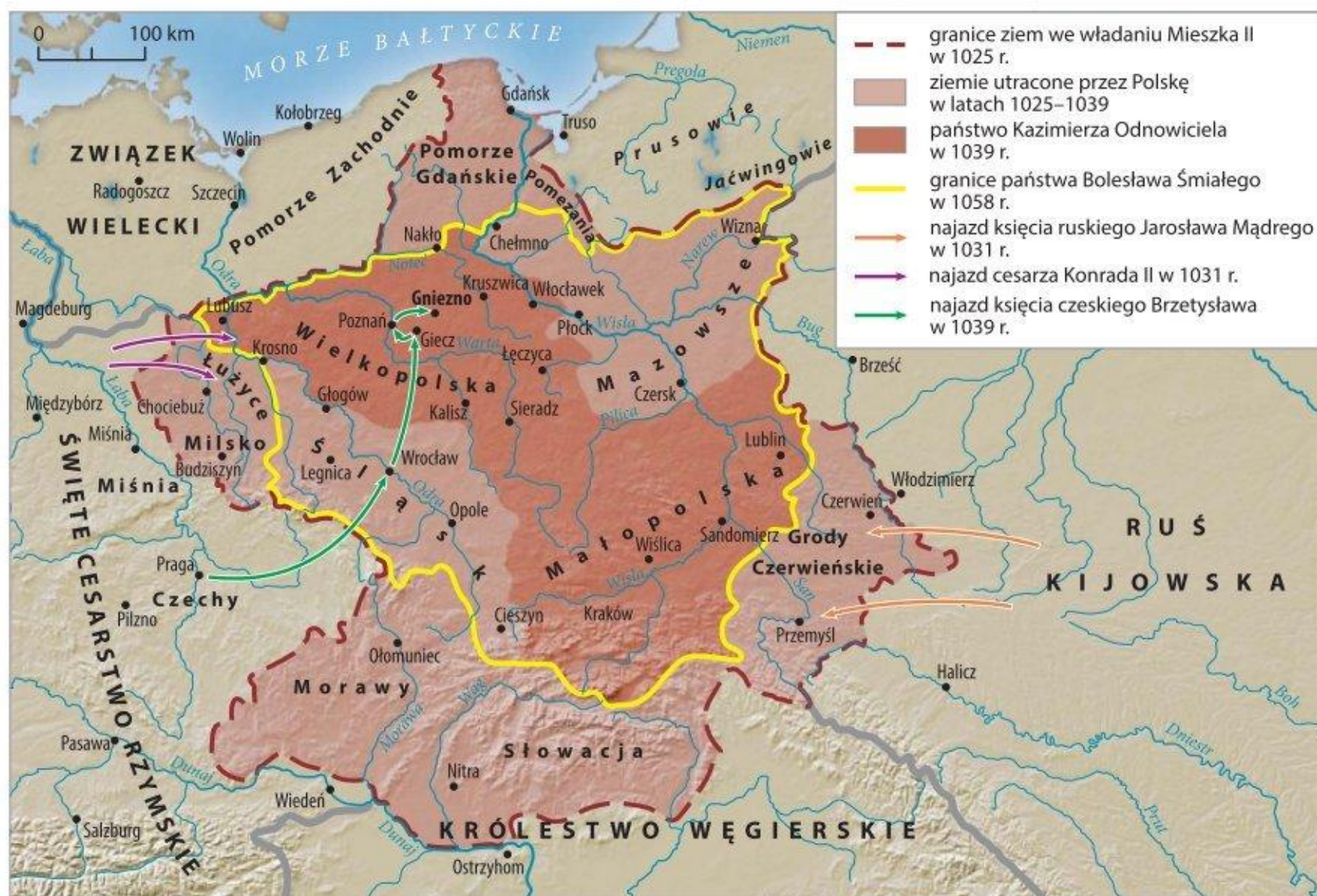
I. Okres, w którym Mieszko II został królem, oznaczono na osi czasu numerem

- ☐ A. 1. ☐ B. 2. ☐ C. 4. ☐ D. 5.

II. Bolesław Śmiały został koronowany na króla w okresie oznaczonym na osi czasu numerem

- ☐ A. 2. ☐ B. 3. ☐ C. 4. ☐ D. 5.

2. Na podstawie mapy uzupełnij tekst. Wpisz w każda lukę właściwą informację wybraną spośród podanych poniżej.

Bolesław Śmiały • niemiecki • pogaństwo • ruski • węgierski •
 Płock • Mieszko II • Kościół • Kraków • chrześcijaństwo • czeski •
 Kazimierz Odnowiciel

Jedną z przyczyn upadku monarchii pierwszych Piastów były najazdy sąsiednich władców. W 1031 roku na Polskę zbrojnie uderzyli cesarz _____ i książę _____ . Panujący wówczas w Polsce król _____ był zmuszony uciekać z kraju. Dodatkowo, przeciw dynastii Piastów zbuntowali się poddani, którym coraz trudniej było płacić wysokie daniny. Gniew buntowników skierował się też przeciw Kościołowi. Nastąpił nawrót do _____ . Mordowano księży i niszczone budynki kościelne. Do odbudowy państwa piastowskiego doprowadził książę _____ . Swoim głównym grodem uczynił on _____ . Dawna stolica, Gniezno, została bowiem zniszczona w 1039 roku przez najazd księcia _____ .

3. Na podstawie ilustracji skreśl w tekście nieprawdziwe informacje.

Ilustracja przedstawia wydarzenie z czasów panowania **Kazimierza Odnowiciela / Bolesława Śmiałego**. Poniósł wówczas śmierć ukazany na ilustracji biskup **Wojciech / Stanisław**. Na skutek tego zajścia władca **musiał uchodzić z kraju / został koronowany na króla**.

Fragment ołtarza
z początku XVI wieku.

4. Napisz, dlaczego, twoim zdaniem, władcy piastowscy otrzymali przydomki Odnowiciel i Śmiały.

- Kazimierz Odnowiciel: _____

- Bolesław Śmiały: _____

29. Panowanie Bolesława Krzywoustego

1. Na podstawie ilustracji skreśl w tekście nieprawdziwe informacje.

Data „1109” umieszczona na pomniku świadczy o tym, że monument upamiętnia wydarzenie z XI / XII wieku. Kształt pomnika nawiązuje do wieży **obleźniczej / kościelnej**, która odegrała ważną rolę w średniowiecznych dziejach Głogowa. Postacie ukazane na pomniku to **głogowscy zakładnicy oddani Henrykowi V / głogowianie ukarani za zdradę przez Bolesława Krzywoustego**.

Pomnik wzniesiony w Głogowie w 1966 roku.

2. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

Podbój Pomorza przez Bolesława Krzywoustego.

1. Podaj daty roczne zakończenia podboju wymienionych ziem przez Bolesława Krzywoustego.

A. Pomorze Gdańskie – _____ B. Pomorze Zachodnie – _____

II. Dlaczego, twoim zdaniem, Bolesławowi Krzywoustemu zależało na zdobyciu ziem pomorskich?

3. Na podstawie tekstu źródłowego oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

**Jan Długosz (polski kronikarz z XV wieku)
o testamencie Bolesława Krzywoustego**

[Bolesław Krzywousty] dla [...] [zapobieżenia] domowym wojnom, zwadom i rozterkom, mogącym po jego zgonie wybuchnąć, Królestwo Polskie, którego dotąd sam jeden księżciem był i monarchą, między synów podzielił w ten sposób, że najstarszemu Władysławowi [Wygnańcowi] [...] [zapisał] ziemie krakowską, sieradzką, łęczycką, Śląsk i Pomorze, zalecając, aby przy nim jako pierworodnym zostało prawo starszeństwa, zwierzchnia władza i powaga. [...] Bolesławowi zaś Kędzierzawemu naznaczył ziemie mazowiecką, dobrzyńską, kujawską i chełmińską; [...] [Mieszkowi Staremu] gnieźnieńską, poznańską i kaliską, a Henrykowi [...] sandomierską [...]. Miał jeszcze Bolesław piątego syna Kazimierza [Sprawiedliwego], narodzonego w roku zeszłym, niemowlę w kolebce, któremu przy rozdziale ziem i prowincji między czterech synów żadnej nie wyznaczył dzielnicy.

A. Testament miał zapewnić pokój między synami księcia Bolesława Krzywoustego.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

B. Syn Bolesława Krzywoustego noszący imię Henryk miał objąć władzę w ziemi sandomierskiej.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

C. Po śmierci Bolesława Krzywoustego księciem seniorem, sprawującym władzę zwierzchnią, miał zostać Mieszko Stary.

☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

4. Napisz, na czym polegała zasada senioratu, wprowadzona przez Bolesława Krzywoustego.

30. Społeczeństwo Polski pierwszych Piastów

1. Uzupełnij mapę myśli (mentalną). Wpisz w okienkach pojęcia związane z trzema grupami ludności Polski wczesnopiastowskiej.

chłopi

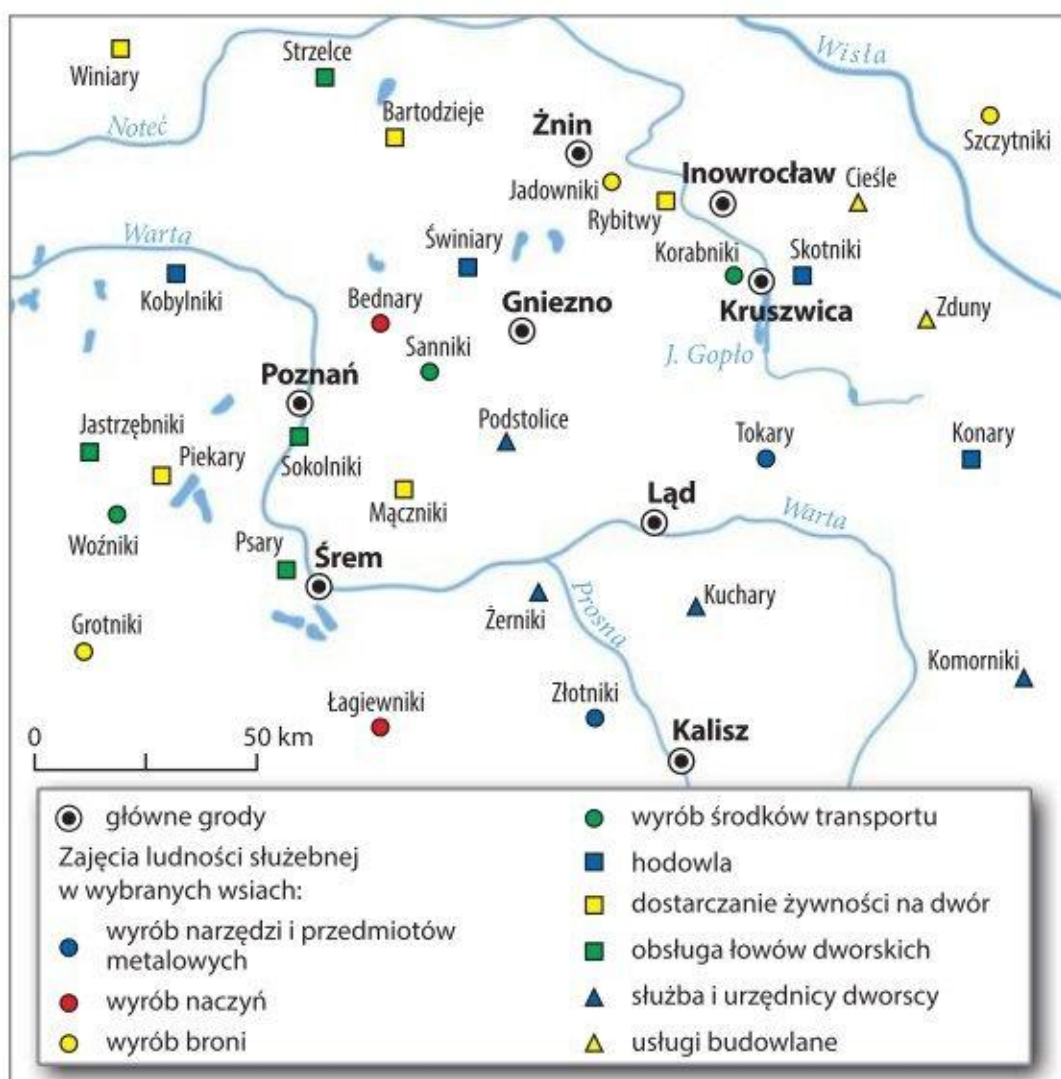

duchowni

woje

Osady służebne w Wielkopolsce
i na Kujawach.

2. Na podstawie mapy wykonaj polecenia.

I. Uzupełnij tabelę. Wpisz w pierwszej kolumnie nazwy osad służebnych odpowiadające zajęciom ludności wymienionym w drugiej kolumnie.

Nazwa osady	Zadania wykonywane na rzecz władcy lub grodów
	przygotowywanie potraw
	wytwarzanie tarcz dla wojów
	hodowla świń
	uprawa winorośli i produkcja wina
	wytwarzanie wozów i kół
	wpiekanie chleba
	wyrób przedmiotów z metali szlachetnych (np. ozdób)

II. Sprawdź, np. w internecie, i napisz, czym zajmowali się mieszkańcy Jadowników i Bartników. Czy dziś jeszcze istnieją takie zawody? Wyjaśnij dlaczego.

A. Jadowniki – _____

B. Bartniki – _____

Lekcja powtórzeniowa

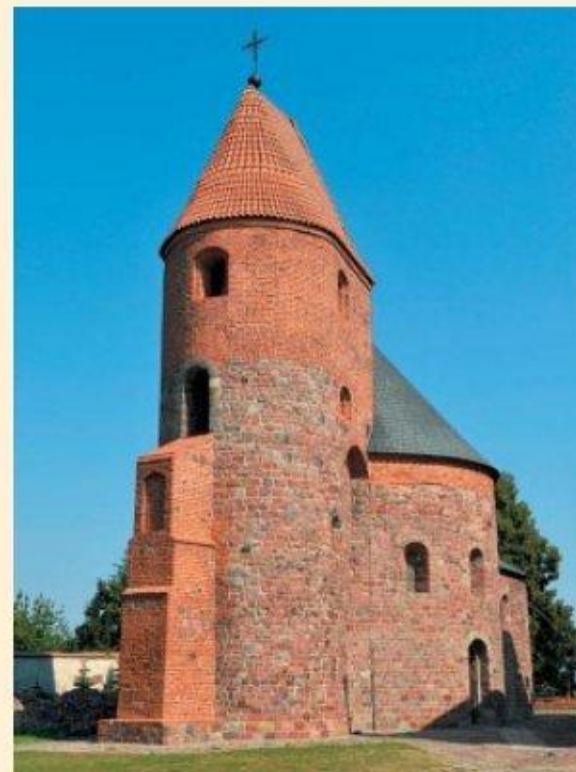
1. Na podstawie ilustracji wskaż poprawne dokończenie każdego zdania.

I. Budowle takie, jak ukazana na ilustracji, najwcześniej mogły pojawić się na ziemiach polski

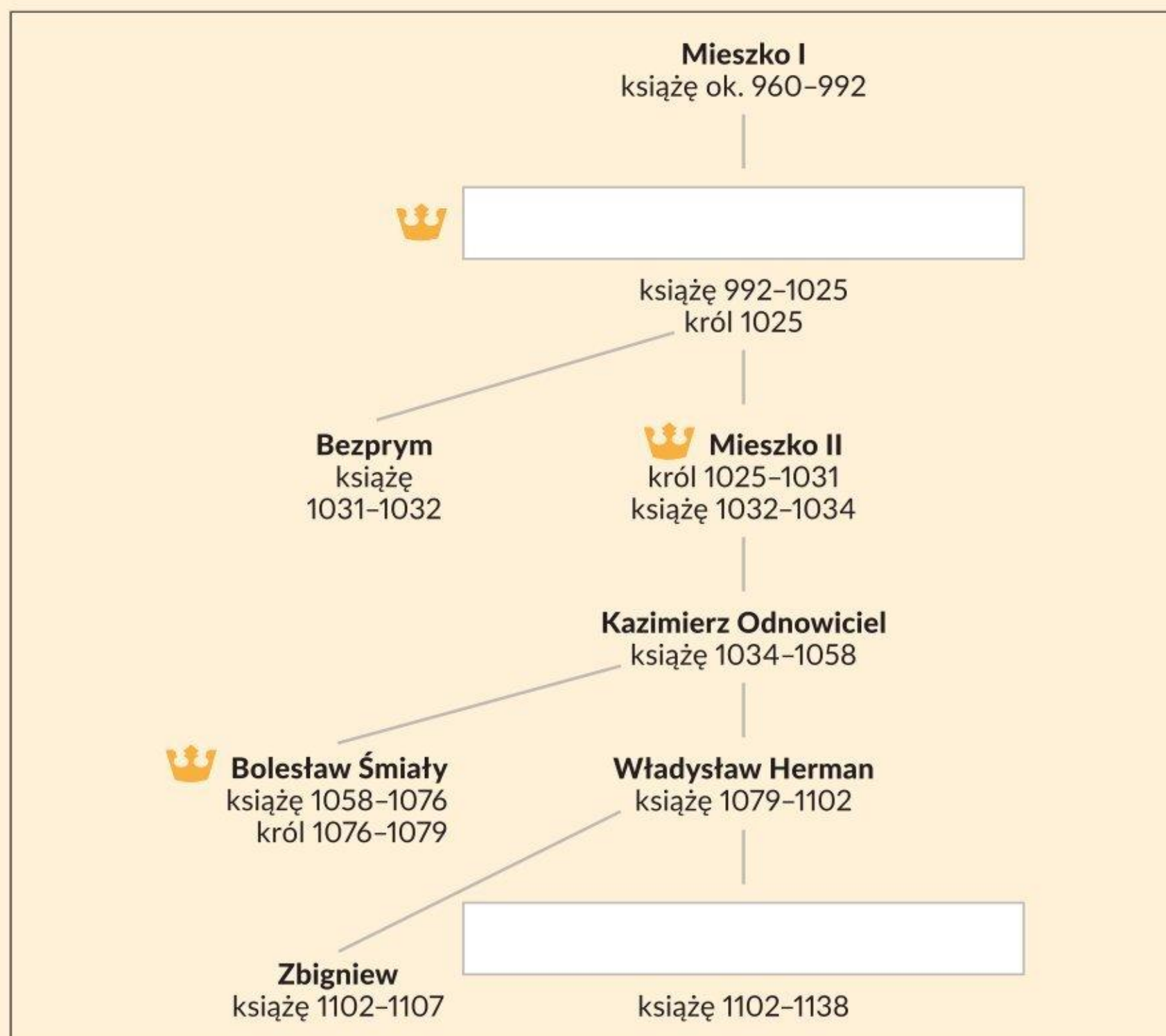
☐ A. w IX wieku.	☐ C. w XI wieku.
☐ B. w X wieku.	☐ D. w XII wieku.

II. Budowla ukazana na ilustracji została wzniesiona w stylu

☐ A. gotyckim.	☐ C. romańskim.
☐ B. doryckim.	☐ D. renesansowym.

2. Na tablicy genealogicznej wpisz brakujące imiona i przydomki władców.

3. Na podstawie tablicy genealogicznej z ćwiczenia 2. wskaż poprawne dokończenie każdego zdania.

I. Mieszko I był dla Mieszka II

- ☐ **A.** ojcem. ☐ **B.** bratem. ☐ **C.** dziadkiem. ☐ **D.** wujem.

II. Bolesław Krzywousty był synem

- ☐ **A.** Władysława Hermana. ☐ **C.** Mieszka II.
☐ **B.** Zbigniewa. ☐ **D.** Bolesława Śmiałego.

III. Na króla nie został koronowany

- ☐ **A.** Bolesław Chrobry. ☐ **C.** Kazimierz Odnowiciel.
☐ **B.** Mieszko II. ☐ **D.** Bolesław Śmiały.

4. Na podstawie tablicy genealogicznej z ćwiczenia 2. oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

- A.** Kiedy w 1096 roku wyruszyła pierwsza wyprawa krzyżowa, w Polsce panował Mieszko II. ☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**
- B.** Gdy w 1076 roku wybuchł konflikt między Grzegorzem VII a Henrykiem IV, w Polsce panował Bolesław Śmiały. ☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**
- C.** Zjazd w Gnieźnie został zorganizowany za panowania Bolesława Chrobrego. ☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**
- D.** W czasach panowania Karola Wielkiego w Polsce sprawował rządy Mieszko I. ☐ **PRAWDA** / ☐ **FAŁSZ**

5. Które z wydarzeń lub przemian zachodzących w czasach pierwszych Piastów uważasz za najważniejsze dla dalszych dziejów Polski? Uzasadnij swój wybór.

31. Rozbicie dzielnicowe

1. Wskaż informacje odnoszące się do czasów rozbicia dzielnicowego Polski. Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

- ☐ A. Wojny między książętami z rodu Piastów.
- ☐ B. Zajęcie Czech, Milska i Łużyc przez polskiego władcę.
- ☐ C. Zbrojne wyprawy książąt piastowskich przeciw pogańskim Prusom.
- ☐ D. Osłabienie znaczenia Polski na arenie międzynarodowej.
- ☐ E. Powstanie państwa zakonu krzyżackiego w Prusach.

2. Oceń, czy testament Bolesława Krzywoustego okazał się korzystnym czy niekorzystnym rozwiązaniem dla Polski. Sformułuj dwa argumenty na poparcie swojej opinii.

3. Na podstawie tekstu źródłowego wymień dwa sposoby działania Mongołów, które powodowały, że byli oni bardzo skuteczni w walce.

**Jan di Piano Carpini (czytaj: karpini), włoski franciszkanin z XIII wieku,
o wojskach mongolskich**

[W zaatakowanym kraju wojsko mongolskie] zabiera wszystko, co znajdzie. Jeżeli napotka ludzi, też zabiera ich w niewolę lub zabija. [...] Należy wiedzieć, że [wojownicy mongolscy], kiedy widzą wrogów, wtedy ruszają na nich, a każdy wypuszcza trzy albo cztery strzały w kierunku swoich przeciwników. Jeżeli spostrzegają, że nie mogą ich zwyciężyć, cofają się do swoich. Czynią to w celu zmylenia, ażeby przeciwnicy ścigali ich do miejsc, gdzie przygotowują zasadzkę [...]. Jeżeli [Mongołowie] widzą, iż przeciw nim staje wielkie wojsko, oddalają się od niego niekiedy na dzień lub dwa dni drogi, wkraczają do innej części kraju, ograbiają i zabijają ludzi.

4. Na podstawie mapy oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

Polska dzielnicowa w XIII wieku.

A. Na trasie najazdu mongolskiego w 1241 roku znalazły się Kraków, Sandomierz i Lublin.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Krzyżacy otrzymali nadanie Pomorza Gdańskiego, a potem podbili ziemie zamieszkane przez Prusów.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Wojska polskie stawiały czoła siłom mongolskim pod Legnicą.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. W konsekwencji najazdu mongolskiego w 1241 roku najbardziej ucierpiały Mazowsze i ziemia sieradzka.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

32. Społeczeństwo i gospodarka Polski dzielnicowej

1. Oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

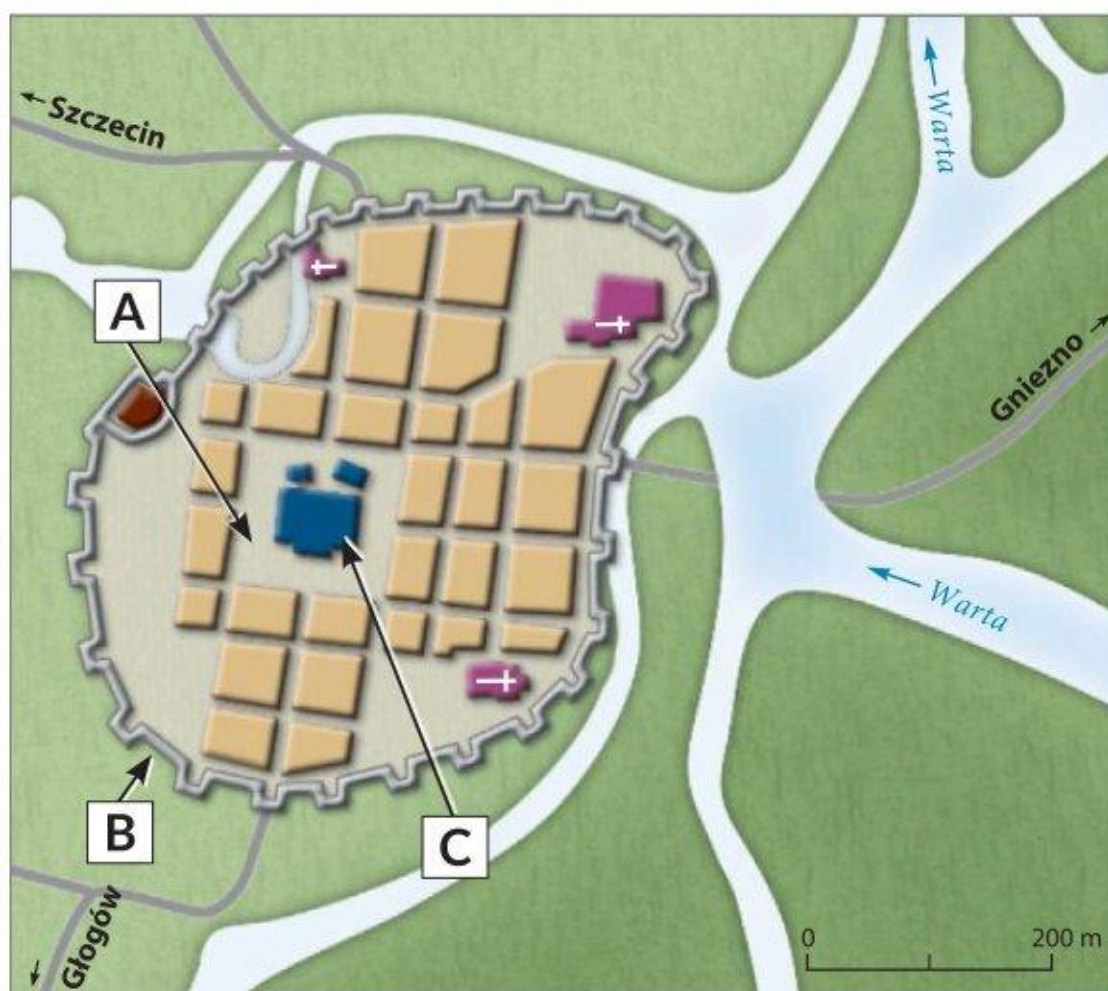
- A.** Książęta piastowscy popierali osadnictwo na prawie niemieckim, by dzięki niemu powiększać swoje majątki. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- B.** Człowieka, który zbierał osadników mających zamieszkać w nowo lokowanej wsi, nazywano kasztelanem. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- C.** W okresie tak zwanej wolnizny osadnicy byli zwolnieni z płacenia czynszu. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- D.** Miasta lokowane na prawie niemieckim nie miały samorządu, a właściciele sprawowali w nich bezpośrednie rządy. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ
- E.** We wsiach lokowanych na prawie niemieckim osadnikom gwarantowano wolność osobistą, dziedziczne użytkowanie ziemi oraz stały czynsz. ☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

2. Wyobraź sobie, że jesteś chłopem żyjącym w XIII wieku w Polsce. Twoim zadaniem jest zaplanowanie upraw zgodnie z zasadami trójpolówki. Pokoloruj odpowiednio trzema kolorami pola ukazane na poniższym schemacie i wpisz we właściwych miejscach podane w ramce informacje.

siewy jare • siewy ozime • pole odpoczywające

	1. rok	2. rok	3. rok
pole 1.			
pole 2.			
pole 3.			

Poznań po lokacji
przeprowadzonej
w 1253 roku.

3. Napisz, jakie miejsca lub budowle zostały oznaczone na planie literami A–C. Określ, jakie funkcje pełniły te miejsca i budowle w mieście lokowanym na prawie niemieckim.

A. _____

B. _____

C. _____

4. Na podstawie tekstu wyjaśnij, dlaczego wójt stawał się zwykle jednym z najbogatszych mieszkańców lokowanego miasta.

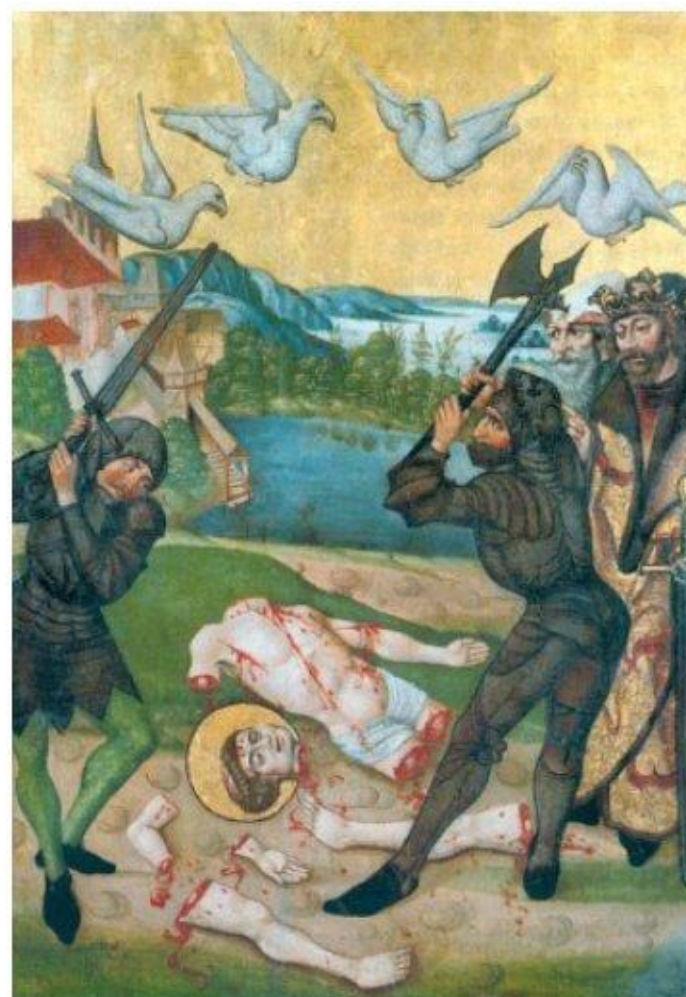
W mieście lokowanym na prawie niemieckim zasadźca zostawał wójtem, czyli przedstawicielem właściciela miasta. Był to urząd dziedziczny, z którym wiązały się różne uprawnienia. Wójt stał na czele miejskiego sądu – ławy. Otrzymywał też w posiadanie co szóstą działkę budowlaną w mieście (były one zwolnione z płacenia czynszu), pobierał $\frac{1}{3}$ dochodów z kar sądowych, a także mógł zakładać rzeźnie, młyny, łaźnie i kramy.

33. Odbudowa Królestwa Polskiego

1. Na podstawie ilustracji wykonaj polecenia.

I. Ilustracja jest związana z postacią jednego z polskich świętych, którego kult rozwijał się w czasach rozbicia dzielnicowego. Podaj imię tego świętego.

II. Napisz, dlaczego postać tego świętego łączy się z dążeniami do zjednoczenia ziem polskich.

2. Uzupełnij tabelę dotyczącą królów Polski. Wpisz w odpowiednie miejsca imiona władców i odnoszące się do nich informacje. Imiona i informacje wybierz spośród podanych w ramce.

książę kujawski • Wacław II • książę wielkopolski • Przemysław II •
Władysław Łokietek • król czeski

Rok koronacji na króla Polski	Władca	Informacje na temat władcy
1295		
1300		
1320		

3. Porównaj zamieszczoną obok fotografię pieczęci z fotografią na s. 187 podręcznika. Wskaż poprawne dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Pieczęć Władysława Łokietka.

Pieczęć ukazana na fotografii powstała

☐ **A.** przed 1320 rokiem.

☐ **B.** po 1320 roku.

Uzasadnienie: _____

4. Uporządkuj wydarzenia w kolejności chronologicznej. Wpisz w okienkach cyfry od 1 do 4. Cyfrę 1 wpisz obok wydarzenia, które było chronologicznie pierwsze.

☐ **A.** Zajęcie Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków.

☐ **B.** Śmierć Przemysła II.

☐ **C.** Zajęcie Kujaw przez Krzyżaków.

☐ **D.** Śmierć Władysława Łokietka.

5. Na podstawie danych z tabeli uzupełnij zdania.

Bitwa pod Płowcami, 1331 rok

Walczące strony	wojska krzyżackie	wojska polskie
Liczebność wojsk	około 4000	około 5000
Straty (liczba poległych)	około 2500	około 1800

A. Podczas bitwy przewagę liczebną miały wojska _____.

B. Większe straty w bitwie poniosły siły _____.

C. Bitwa została stoczona w _____ połowie _____ wieku.

34. Polska Kazimierza Wielkiego

1. Uzupełnij tabelę dotyczącą polityki zagranicznej Kazimierza Wielkiego.

Problem	Sposób rozwiązania
zagarnięcie przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego i innych polskich ziem	
pretensje króla Czech do korony polskiej i podporządkowanie śląskich księstw czeskiemu władcy	
brak męskiego potomka Kazimierza Wielkiego	

2. Na podstawie mapy oceń, czy słusznie mówi się o Kazimierzu Wielkim, że „zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną”. Zapisz swoją opinię.

3. Przypomnij sobie, kiedy powstał poczet władców polskich autorstwa Jana Matejki, i oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

A. Z portretu wynika, że ukazany na nim władca nie był królem.

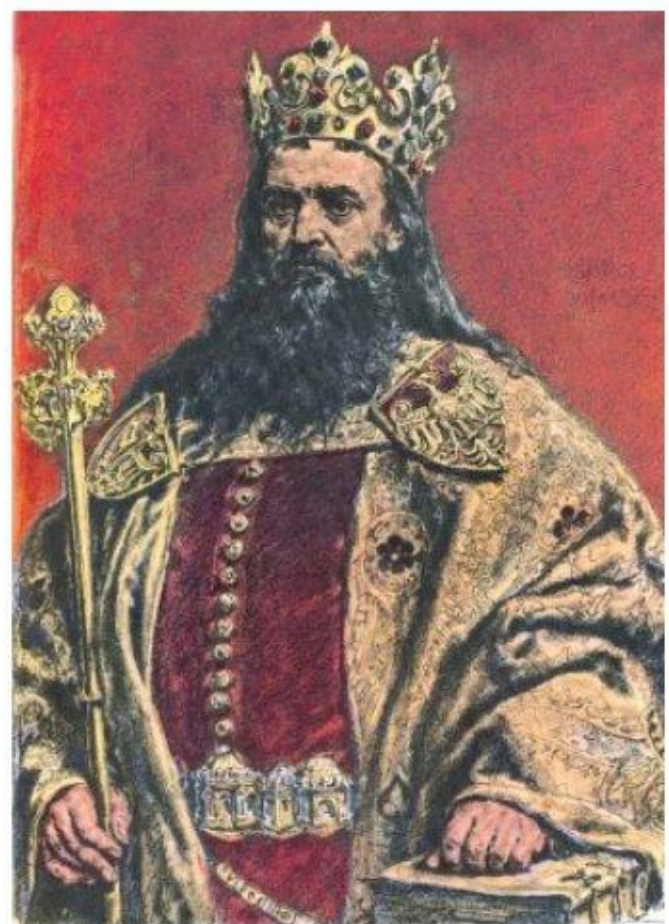
☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Pas, którym jest przepasany władca, nawiązuje do osiągnięć monarchy jako budowniczego miast i zamków.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Księga, na której władca trzyma dłoń, to Biblia, gdyż w jego czasach rozpoczęto chrystianizację Polski.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

Jan Matejko, portret Kazimierza Wielkiego.

4. Uzupełnij tekst.

Zjednoczone w XIV wieku Królestwo Polskie potrzebowało wykształconych ludzi – _____, urzędników czy lekarzy. Dlatego w _____ roku Kazimierz Wielki założył _____ Krakowską. Był to pierwszy na ziemiach polskich _____. Studiowali na nim nie tylko Polacy, lecz także przybysze z _____.

35. Polska w unii z Węgrami i Litwą

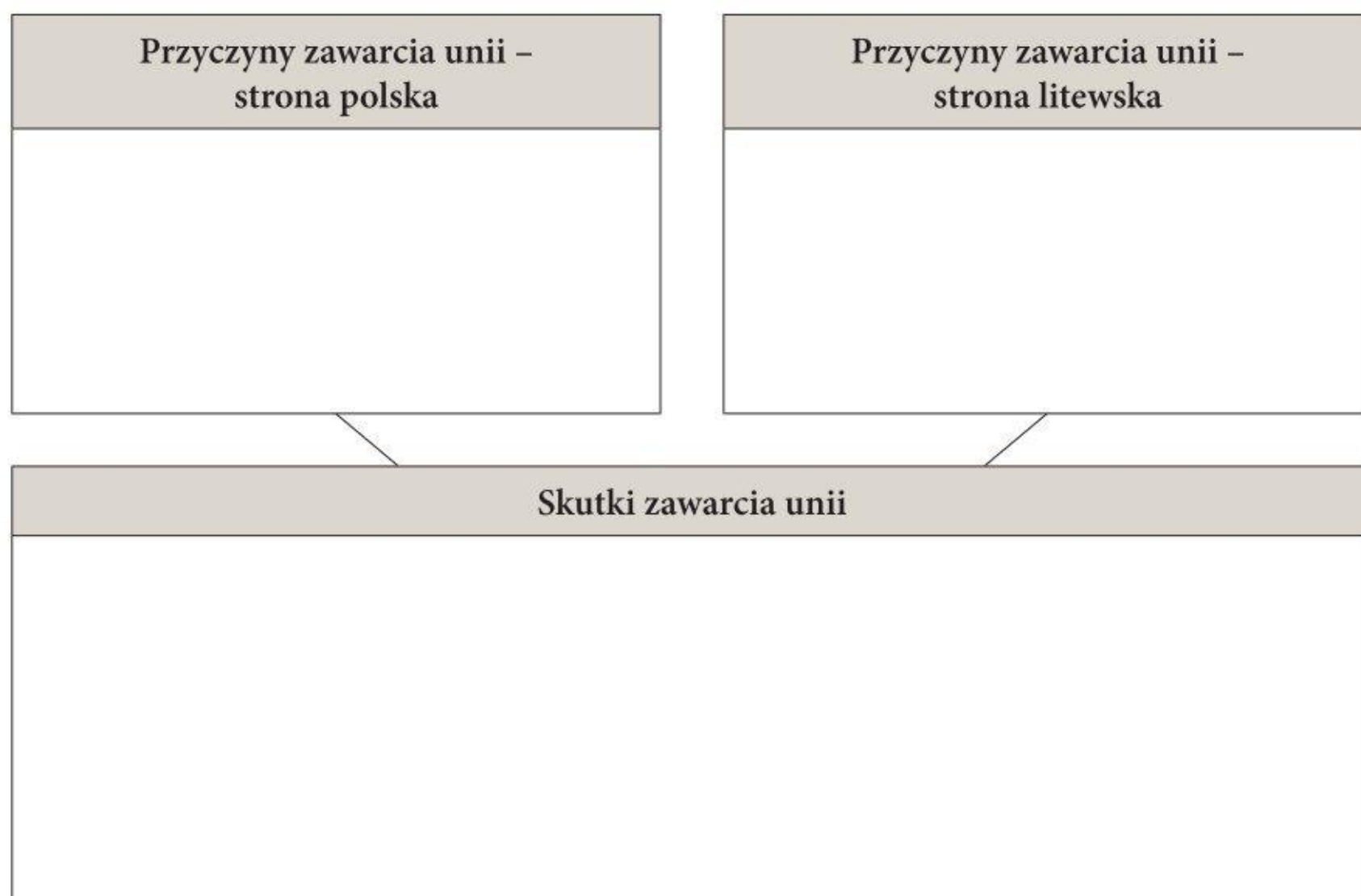
1. Wskaż poprawne dokończenie zdania.

Jadwiga Andegaweńska mogła zasiąść na tronie polskim, ponieważ

- ☐ A. Węgrzy najechali zbrojnie Kraków.
- ☐ B. Kazimierz Wielki przekazał jej w testamencie władzę nad Polską.
- ☐ C. Ludwik Andegaweński nadał polskiemu rycerstwu przywilej w zamian za zgodę na koronację swej córki.
- ☐ D. król Władysław Łokietek ożenił się z córką władcy Węgier.

2. Uzupełnij diagram dotyczącą unii polsko-litewskiej zawartej w Krewie w 1385 roku. Wykorzystaj między innymi podane niżej informacje.

- Krzyżacy najeżdżają Litwę pod pretekstem szerzenia chrześcijaństwa.
- Zostaje przeprowadzona chrystianizacja Litwy.
- Polscy możni poszukują męża dla królowej Jadwigi.
- Wzrasta znaczenie Polski na arenie międzynarodowej.
- Krzyżacy tracą pretekst do najazdów na ziemie litewskie.
- Połączone siły polskie i litewskie zwyciężają pod Grunwaldem.
- Polska dąży do odzyskania Pomorza Gdańskiego.

3. Na podstawie źródła uzupełnij tekst.**Jan Długosz (polski kronikarz z XV wieku) o przygotowaniach do bitwy pod Grunwaldem**

W czasie przygotowań po dojrzałej naradzie postanowiono, że król polski [...] nie stanie w żadnym określonym szeregu jakiejś chorągwi, ale z największą troską i gorliwością strzeżono wówczas jego głowy i życia. Postanowiono jako rzecz najbardziej oczywistą, by król zatrzymał się w odległym i bezpiecznym miejscu, niewidoczny nie tylko dla wrogów, ale nawet dla swoich, otoczony znacznym oddziałem doborowej straży i rycerzy. Rozstawiono również w różnych miejscach [...] konie, aby zmieniając je, uniknął dzięki nim niebezpieczeństwa w razie przewagi nieprzyjaciela. Jego samego bowiem uznano za wartego dziesięciu tysięcy rycerzy.

Król, o którym mowa w źródle, to _____. Podczas narady podjęto decyzję, że władca nie weźmie bezpośredniego udziału w walce, lecz będzie _____.

Na naradzie ustalono również, że w razie przegranej król _____.

Postanowiono tak, ponieważ uznano, że _____.

4. Ilustracje przedstawiają dokonania Jadwigi i Jagiełły. Przyporządkuj do malowideł odpowiednie tytuły spośród podanych w ramce.

Chrzest Litwy • Zwycięstwo pod Grunwaldem •
Odnowienie Akademii Krakowskiej • Zawarcie unii w Krewie

A. _____

B. _____

36. Jagiellonowie w Europie Środkowej

1. Na podstawie mapy oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz PRAWDA, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub FAŁSZ, jeśli jest fałszywe.

Europa Środkowo-Wschodnia w XV wieku.

A. Władysław Warneńczyk panował w królestwach oznaczonych na mapie numerami 4 i 5.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. W XV wieku obszary znajdujące się pod władzą dynastii Jagiellonów rozciągały się od Morza Bałtyckiego do Morza Czarnego.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Prusy Krzyżackie, których wielki mistrz był zobowiązany do składania przysięgi wierności królowi Polski, oznaczono na mapie numerem 3.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. Bitwa pod Warną rozegrała się na obszarach podbitych przez Turków osmańskich.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

E. Na mocy drugiego pokoju toruńskiego z 1466 roku Polska odzyskała dostęp do Morza Bałtyckiego.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

2. Oceń, czy postanowienia drugiego pokoju toruńskiego z 1466 roku były korzystne dla Polski. Podaj dwa argumenty.

3. Na podstawie ilustracji wskaż poprawne dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Herby widoczne na wizerunku władcy świadczą o tym, że panował on

- ☐ **A.** w Królestwie Polskim i Królestwie Czeskim.
- ☐ **B.** w Królestwie Polskim i Królestwie Węgierskim.
- ☐ **C.** w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim.
- ☐ **D.** w Królestwie Czeskim i Wielkim Księstwie Litewskim.

Uzasadnienie: _____

Kazimierz Jagiellończyk, fragment wizerunku z królewskiej pieczęci.

4. Wskaż twórców działających w Polsce w czasach Kazimierza Jagiellończyka i podaj przykłady dzieł ich autorstwa.

☐ A. Jan Długosz	☐ C. Gall Anonim	☐ E. Wincenty Kadłubek
☐ B. Jan Matejko	☐ D. Wit Stwosz	

37. Monarchia stanowa w Polsce

1. Podaj przykłady przywilejów uzyskanych przez polską szlachtę (rycerstwo) w XIV–XV wieku. Zaznacz wszystkie poprawne odpowiedzi.

- ☐ A. Prawo do usuwania króla z tronu.
- ☐ B. Zwolnienie z płacenia większości podatków.
- ☐ C. Zrównanie w prawach ze stanem chłopskim.
- ☐ D. Gwarancje nietykalności osobistej i majątkowej.
- ☐ E. Konieczność uzyskania zgody sejmików ziemskich na nałożenie nowych podatków.
- ☐ F. Otrzymywanie wynagrodzenia za udział w wyprawach wojennych poza granicami kraju.

2. Uzupełnij tabelę dotyczącą stanów społecznych ukształtowanych w Polsce późnego średniowiecza. Wpisz w odpowiednich rubrykach tabeli nazwy stanów wybrane spośród podanych w ramce.

szlachta • duchowieństwo • chłopstwo • mieszczaństwo

Stan społeczny	Prawa
	członkowie tego stanu mieli prawo brać udział w sejmikach i sejmach
	członkowie tego stanu nie uzyskali wpływu na politykę państwa; jego najbogatsi przedstawiciele brali np. udział w wybieraniu burmistrzów
	polityczną reprezentacją tego stanu byli biskupi, zasiadający w radzie królewskiej (senacie)
	członkowie tego stanu nie uzyskali wpływu na politykę państwa; jego przedstawiciele zasiadali w ławach wiejskich

3. Od mieszczan i chłopów członków stanu szlacheckiego odróżniało m.in. posiadanie herbów. Na następnej stronie został przedstawiony jeden z polskich herbów szlacheckich – Abdank. Poszukaj informacji na jego temat (np. w internecie) i napisz, w jaki sposób legenda wyjaśnia pochodzenie nazwy tego herbu.

4. Na podstawie ilustracji oceń prawdziwość każdego zdania. Zaznacz **PRAWDA**, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub **FAŁSZ**, jeśli jest fałszywe.

A. Konstytucja nihil novi została uchwalona w XVII wieku.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

B. Łaciński zwrot nihil novi oznacza: nic nowego i odnosi się do sposobu uchwalania prawa w Polsce.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

C. Konstytucja nihil novi została uchwalona w Warszawie.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

D. Tablica pamiątkowa powstała w 2005 roku.

☐ PRAWDA / ☐ FAŁSZ

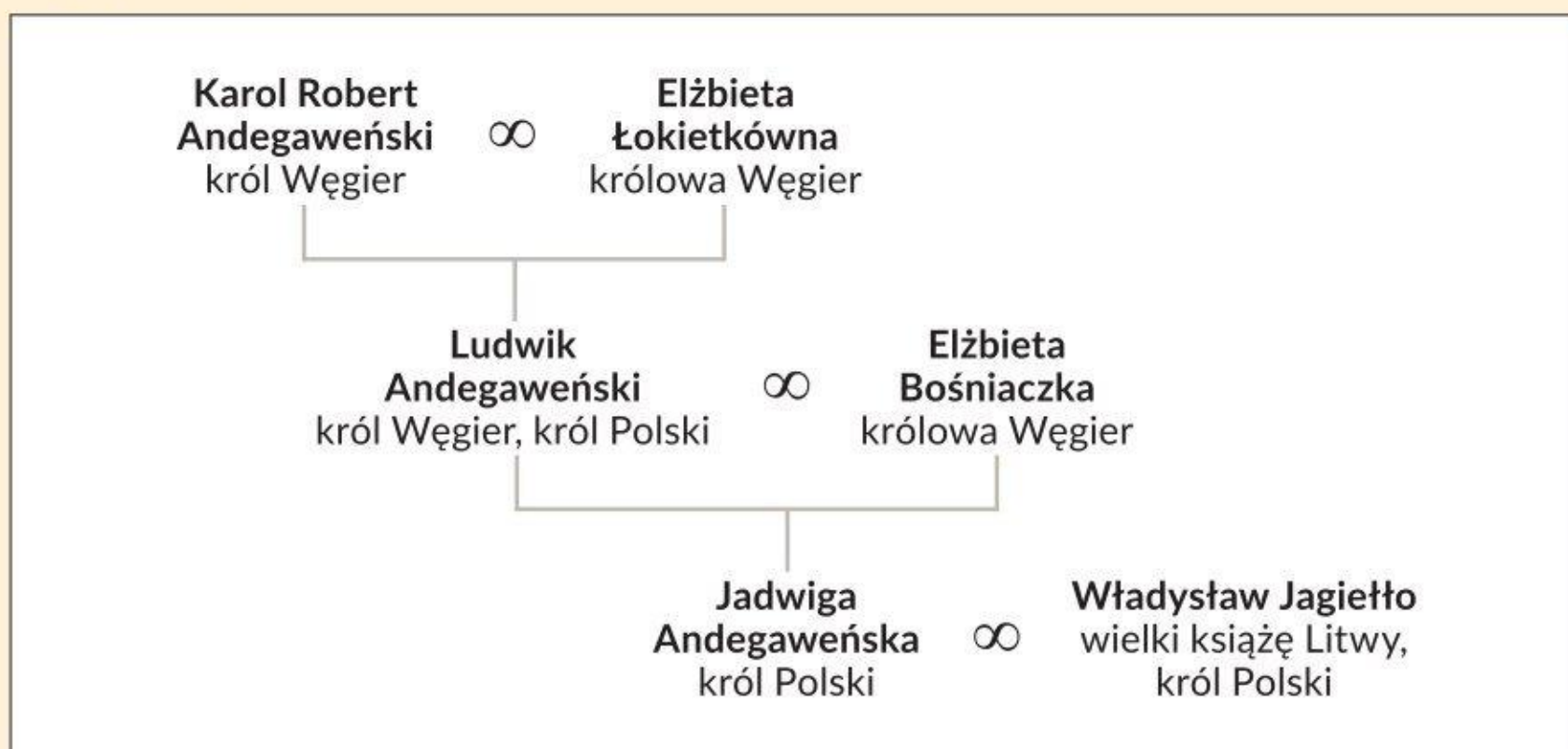
Lekcja powtórzeniowa

1. Uporządkuj podane niżej wydarzenia w kolejności chronologicznej. Wpisz w odpowiednich okienkach na schemacie litery, którymi oznaczono wydarzenia.

- A. początek rozbicia dzielnicowego Polski
- B. zawarcie unii polsko-litewskiej w Krewie
- C. najazd mongolski na Polskę i bitwa pod Legnicą
- D. koronacja Władysława Łokietka na króla Polski
- E. zebranie się po raz pierwszy w Polsce dwuizbowego sejmiku

2. Na podstawie tablicy genealogicznej wskaż zdania fałszywe i zapisz je poniżej w poprawnej formie.

- ☐ A. Jadwiga Andegaweńska wywodziła się z królewskiego rodu.
- ☐ B. Władysław Jagiełło panował w Polsce, na Węgrzech i na Litwie.
- ☐ C. Przez babkę, Elżbietę, Jadwiga była spokrewniona z dynastią Piastów.
- ☐ D. Ojciec Ludwika Andegaweńskiego był przedstawicielem dynastii Piastów.

3. Przyjrzyj się zamieszczonej obok ilustracji i wykonaj polecenia.

I. Wskaż poprawne dokończenie zdania.

Obraz Jana Matejki nawiązuje do

- ☐ A. stosunków Polski z Krzyżakami.
- ☐ B. powstania dwuizbowego sejmu.
- ☐ C. osadnictwa na prawie niemieckim.
- ☐ D. założenia pierwszego polskiego uniwersytetu.

II. Wskaż poprawne dokończenie zdania.

Kazimierz Wielki i Jadwiga nigdy się nie spotkali, gdyż żyli w różnym czasie. Malarz umieścił ich jednak razem na obrazie, gdyż obydwaj

- ☐ A. wspierali rozwój Akademii Krakowskiej.
- ☐ B. doprowadzili do spisania obowiązujących w Polsce praw.
- ☐ C. zasłynęli jako budowniczowie zamków i murów miejskich.
- ☐ D. starali się zjednoczyć ziemie polskie w okresie rozbicia dzielnicowego.

Jan Matejko, *Założenie Szkoły Główniej*, obraz z 1889 roku.

- 1. Kazimierz Wielki
- 2. Jadwiga
- 3. Władysław Jagiełło

III. Na obrazie zostali ukazani przedstawiciele trzech dynastii. Określ, w jakiej kolejności panowały one w Polsce. Wskaż poprawny ciąg chronologiczny.

- ☐ A. Jagiellonowie → Piastowie → Andegawenowie
- ☐ B. Piastowie → Jagiellonowie → Andegawenowie
- ☐ C. Andegawenowie → Jagiellonowie → Piastowie
- ☐ D. Piastowie → Andegawenowie → Jagiellonowie

4. Przedstaw trzy korzystne dla ziem polskich przemiany społeczne lub gospodarcze, które zaszły w XIII–XV wieku.

- _____
- _____
- _____

Źródła przytoczonych tekstów: s. 11 – *Kodeks Hammurabiego*, przeł. M. Stępień, Warszawa 2000; s. 15 – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, Poznań 1990; s. 22 – Tukidydes, *Wojna peloponeska*, przeł. K. Kumaniecki, Wrocław 1991; s. 25, 26, 41 – J. Parandowski, *Mitologia*, Warszawa 1990; s. 38 – Justyn Męczennik, *Apologia*, cyt. za: *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, wybór i oprac. M. Starowieyski, Kraków 1987; s. 49 – Widukind, kronika, cyt. za: A. Brückmann i in., *Europa. Nasza historia*, t. 1, *Od prahistorii do średniowiecza*, Warszawa 2016; s. 71 – Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, Wrocław 1989; s. 75 – J. Długosz, *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, t. 1, przeł. K. Mecherzyński, Kraków 1867; s. 80 – *Spotkanie dwóch światów. Stolica Apostolska a świat mongolski w połowie XIII wieku*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1993; s. 89 – J. Długosz, *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 10, ks. 11, przeł. J. Mrukówna, Warszawa 2009.

Źródła ilustracji i fotografii: s. I okładki (miasto) SCALA Archives/PhotoPower; s. 7 (I. Krasicki) Gawryszewska Elżbieta/Muzeum Narodowe w Warszawie, (fotografia rodzinna) archiwum Andrzeja Dusiewicza, (dokument) AGAD/Dok. perg. sygn. 1148, (księga) Bushko Oleksandr/Shutterstock.com, (hełm) Z. Dolinski/Muzeum Narodowe Warszawa, (czytnik e-booków) A. Aleksandravicius/Shutterstock.com; s. 8 (chata) The Bridgeman Art Library/Photopower, (pięściaki) Sabena Jane Blackbird/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 9 (jaskinia) CHRISTIAN JEGOU/Science Photo Library/EAST NEWS, (naczynie) AISA/BE&W; s. 10 (miecz) Walhalla Inscenizacje Historyczne fot. Rafał Grzesiak/WSiP, (dzban) WORLD HISTORY ARCHIVE/BE&W, (toporek) prapann/Shutterstock.com, (koło) BeBa/Iberfoto/AISA/BE&W, (ziggurat) W. Święcicki; s. 11 (kanały) M. Szyszko, (tabliczka) The Trustees of the Chester Beatty Library, Dublin/Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 13 (postacie) M. Szyszko; s. 14 (Tora) www.BibleLandPictures.com/Alamy Stock Photo/BE&W, (Arka Przymierza) James Steidl/Shutterstock.com, (sarkofag) Jose Ignacio Soto/Shutterstock.com; s. 15 (tabliczka z Kisz) Louvre, Paris, France/Bridgeman Art Library/PhotoPower, (Dziesięć Przykazań) James Steidl/Shutterstock.com, (Hammurabi) Lewandowski/RMN/BE&W; s. 16 (tabliczka) New York Public Library/SCIENCE SOURCE/BE&W, (ruiny) Universal Images Group North America LLC/DeAgostini/Alamy Stock Images/BE&W; s. 18 (Wielki Mur) Hung Chung Chih/Shutterstock.com, (Ściana Płaczu) Kyrylo Glivin/Shutterstock.com, (brama Isztar) Ashley Whitworth/Alamy Stock Photo/BE&W, (piramidy) Dudarev Mikhail/Shutterstock.com; s. 20 (hełm) akg-images/jh-Lightbox_Ltd./JOHN HIOS/BE&W, (cibora) SCOTTCHAN/Shutterstock.com, (papiрус) Mega Pixel/Shutterstock.com, (waza) The British Museum/Trustees of the British Museum/BE&W, (powóz) IAM Ltd/WORLD HISTORY ARCHIVE/BE&W; s. 21 (agora) M. Suffczyński; s. 22 (Atena) J. Carlee Adams/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 23 (Grek i Greczynka) The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 24 (bogowie) M. Szyszko; s. 27 (bieg) Science History Images/Alamy Stock Photo/BE&W, (skok w dal) Peter Connolly/AKG/East News, (zapasy) Science History Images/Alamy Stock Photo/BE&W, (zaprzęgi) SCIENCE SOURCE/BE&W, (teatr) Peter Connolly/AKG/East News, (aktor) W. Siwik; s. 28 (ruiny doryckie) Andrei Nekrassov/Shutterstock.com, (ruiny korynckie) kostasgr/Shutterstock.com, (ruiny jońskie) Shevchenko Andrey/Shutterstock.com; s. 29 (Leonidas) Lefteris Papaulakis/Shutterstock.com; s. 31 (plakat) akg-images/BE&W, (budynek) Tinnaporn Sathapornnanont/Shutterstock.com, (teatr) aboikis/Shutterstock.com; s. 32 (senator) Walhalla Inscenizacje Historyczne fot. Rafał Grzesiak/WSiP; s. 33 (moneta) Photo12/BE&W; s. 34 (legionista) Walhalla Inscenizacje Historyczne fot. Rafał Grzesiak/WSiP; s. 37 (amfiteatr) OPIS Zagreb/Shutterstock.com, (Panteon) Raimund Erhard/BE&W; s. 39 (mozaika) Lanmas/Alamy Stock Photo/BE&W, (orzeł) angellodeco/Shutterstock.com, (ryba) Bill McKelvie/Shutterstock.com; s. 41 (Rzym) Croato/Shutterstock.com; s. 43 (Chrystus Pantokrator) Wikipedia [public domain], (cesarzowa Irena) PavleMarjanovic/Shutterstock.com, (malowidło z Herkulanum) Jim Zuckerman/Alamy Stock Photo/BE&W, (kościół) airphoto.gr/Shutterstock.com; s. 45 (magazyn) maximl/Shutterstock.com, (cukier) Krzysztof Demianiuk/WSiP, (cyfry) Vectors4U/Shutterstock.com; s. 47 (koronacja) British Library/AKG-Images/BE&W, (szkoła) AKG-Images/BE&W, (minuskuła) Wikipedia [public domain], (kaplica) Werner Otto/ALAMY LIMITED/BE&W; s. 48 (Otton I) Veneranda Biblioteca Ambrosiana/Mondadori Portfolio/Bridgeman Images/PhotoPower; s. 51 (brama) Brzostowska/Shutterstock.com, (chaty, ziemianka, wnętrze) Witold Skrypczak/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 53 (Justynian) DEA/A. DE GREGORIO/Getty Images, (minuskuła) public domain, (arabeska) Khaled ELAdawy/Shutterstock.com, (cyrylica) public domain, (meczet) suronin/Shutterstock.com, (łódź) public domain; s. 54 (hołd) PRISMA ARCHIVO/Alamy Stock Photo/BE&W, (paź) Look and Learn/Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 55 (giermek, rycerz) Look and Learn/Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 56 (pług) public domain, (maszyna rolnicza XIX w.) GRANGER COLLECTION/BE&W, (traktor) Helmut Meyer zur Capellen/IMAGEBROKER RM/BE&W, (sianokosy) public domain; s. 57 (chłopi, duchowni, rycerstwo) M. Szyszko; s. 58 (Bamberg) Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 59 (złotnik) North Wind Picture Archive/AKG Images/BE&W; s. 60 (kościół romański) JAUBERT French Collection/Alamy Stock Photo/BE&W, (kościół gotycki) travelview/Shutterstock.com; s. 61 (skryptorium, uniwersytet) public domain; s. 63 (papież i cesarz) AKG Images/BE&W; s. 65 (konni krzyżowcy) British Library Board/Bridgeman Art Library/PhotoPower, (statki) AKG Images/BE&W; s. 66 (duchowni) Christie's Images/Bridgeman Art Images/PhotoPower; s. 67 (mieszczanie) Giraudon/Bridgeman Art Images/PhotoPower, (chłopi, rycerze) Bridgeman Art Images/PhotoPower; s. 69 (Dobrawa, Mieszko I) public domain; s. 70 (wykupienie ciała św. Wojciecha) Kazimierz Molski/WSiP, (przybycie św. Wojciecha do Prusów, złożenie św. Wojciecha do grobu) Wiesław Zieliński/East News, (śmierć św. Wojciecha) Stanisław Fitak/BE&W; s. 73 (św. Stanisław) Archiwum WSiP; s. 74 (pomnik) Dariusz Bednarek/BE&W; s. 76 (postacie) W. Siwik; s. 78 (kościół) Dejan Gospodarek/Shutterstock.com; s. 84 (św. Stanisław) public domain; s. 85 (pieczęć) www.klaryski.pl; s. 87 (Kazimierz Wielki) public domain; s. 89 (chrzest, uniwersytet) Wikipedia [public domain]; s. 91 (Kazimierz Jagiellończyk) Wikipedia [public domain]; s. 93 (Abdank) Stanisława Jabłońska/East News, (tablica) Hiuppo/Wikipedia [licencja CC 3.0]; s. 95 (Założenie Szkoły Głównej) public domain.